

Антропософия:
Нейните корени на знанието и плодовете на
живота,
GA 78

Рудолф Щайнер

<u>№.</u>	<u>Заглавие на лекцията</u>	<u>Заглавие на книгата</u>	<u>Дата</u>	<u>Град</u>
1.	<u>Лекция I</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	29 август 1921 г.	Щутгарт
2.	<u>Лекция II</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	30 август 1921 г.	Щутгарт
3.	<u>Лекция III</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	31 август 1921 г.	Щутгарт
4.	<u>Лекция IV</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	1 септември 1921 г.	Щутгарт
5.	<u>Лекция V</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	2 септември 1921 г.	Щутгарт
6.	<u>Лекция VI</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	3 септември 1921 г.	Щутгарт
7.	<u>Лекция VII</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	5 септември 1921 г.	Щутгарт
8.	<u>Лекция VIII</u>	<u>Антропософията: нейните корени на знанието и плодовете на живота</u>	6 септември 1921 г.	Щутгарт

Първа лекция

Преди всичко бих искал да изразя искрената си благодарност на д-р Унгер и на всички вас за топлото посрещане. В този момент бих искал също да ви поздравя от сърце и ще повярвате, някой, чието сърце е отдадено на събития като това, което започна вчера, допринасящи за развитието на антропософския мироглед, ще повярвате, че някой, чието сърце е отдадено на това, този поздрав е напълно искрен и че идва от душа, която би искала това събитие да протече по най-добрия възможен начин.

Антропософската духовна наука, такава каквато ще бъде представена тук на този конгрес, се основава на признанието, че зад сетивно-физическия свят съществува духовно-свръхсетивен свят, който е тясно преплетен с него, но също така и на признанието, че човешките същества са способни да получат прозрение за този свръхсетивен свят, който е преплетен със сетивния свят, чрез развитието на определени познавателни способности. Тъй като антропософията признава това, тя често е била разглеждана като вид възраждане на древния гностицизъм, който все още процъфтявал в ранните християнски векове и след това бил преодолян, или бих казал дори изкоренен. Всеки, който е прочел дори една от моите книги с честни намерения, може да види, че това съждение е напълно неправилно. Но от друга страна, всеки, който погледне как антропософията търси свръхсетивен поглед от подобна нагласа на познание, както е било в древния гностицизъм и в други светогледи, стремящи се към свръхсетивното, ще, ако не се поддаде на току-що изразената погрешна преценка, въпреки това ще може да опише антропософията като вид гностицизъм. По този начин обаче, разбираемо, се противопоставя на един възглед, който се развива все повече и повече през 19-ти век под влиянието на научното мислене и който всъщност е противоположен на целия гностически стремеж към познание. Това е, което често е наричано агностицизъм. Този агностицизъм произлиза, може да се каже, в най-чистата си форма, от същите философски основи, от които Дарвин например е работил в областта на естествените науки: от начина на мислене на западния свят. Човек може да го изучава в най-чистата му форма по-специално в трудовете на мислители като Хърбърт Спенсър.

Ако някой иска да опише същността на този агностицизъм, може би е най-добре да го направи по следния начин. Този агностицизъм иска да бъде вид философия, вид мироглед и иска да работи изцяло от научни предпоставки. При това той приема само онези методи на човешкото познание, които се използват и от науката в нейните различни ограничени и стеснени области. Естествената наука изследва отделните природни явления в техните закономерни контексти; тя преплита идеите, които формира за отделните природни явления, с всякакви хипотези за причинно-следствената връзка; но тя отказва – и с право в своята област – да се издигне от

сетивното наблюдение в експериментиране и наблюдение, и от това, което е резултат от експериментиране и наблюдение за интелекта, който е обвързан със сетивата, до каквото и да е разработване на знание, което надхвърля сетивното. Тя обобщава явленията, или по-скоро само областите на явленията, и представя това, което по този начин може да установи за закономерните връзки между явленията. Това е основата на агностицизма. Тя гласи: Човек може да стигне все по-далеч и по-далеч в обобщаването на външните явления. Тогава човек получава, така да се каже, картина на взаимосвързани мисловни структури, които се простират като мрежа върху явленията и поредицата от явления, наблюдавани от естествената наука. Но за разлика от всичко, което може да влезе в човешкото съзнание като знание за природата, човек трябва да приеме един неизвестен фактор, който е в основата на това, което може да бъде познато по този начин като действителния по-дълбок свят на причините. Човек може наистина да има знание само за външната сетивно-физическа област и нейните обобщения; но не може да проникне до това, което държи и поддържа цялото, което вече не може да бъде достигнато от сетивата, което трябва да бъде свръхсетивно. Човек не може да има гнозис, гностицизъм. Човешките същества могат да имат само агностицизъм; те могат само да знаят, че има граници на тяхното познание и че не могат да проникнат до това, което е в основата на външния сетивен свят като негова действителна свръхсетивна причина.

Този агностицизъм се разпростира и върху сферата на душата. Казва се: „Човек наистина може да проумее как това, което се явява като идеи в нашето съзнание, е свързано помежду си, как то се държи и поддържа, как чувствата са свързани с тези идеи, как един свят на волята от непознати дълбини влияе върху този свят на идеите, как тези идеи се стимулират от стимули, идващи от сетивните възприятия.“ Но човек не може да схване какво сега извира във взаимодействието на идеите, оцветяването на това взаимодействие с чувството, пулсирането на същото това взаимодействие със силите на волята; човек не може да схване какво извира и какво съзнанието обобщава в думата „аз“. Човек не може да го подходи по такъв начин, че например човешките стремежи за познание на безсмъртна, вечна душа могат да бъдат задоволени от наука за тази душа – агностицизъм в областта на естествените науки, агностицизъм в областта на психологическия, духовния живот. Не желая да давам критично обсъждане на агностицизма, който напълно доминира в големи кръгове от днешния човешки свят, тук днес. Тези лекции не са предназначени да го критикуват; те са предназначени да предложат това, което антропософията има да каже в положителна посока за корените на нейното познание и плодовете на живота ѝ.

Това, което искам да кажа днес, е нещо за характеристиките на това как този агностицизъм, когато обхване човешката душа, влияе върху целия човешки живот. Защото само онези, които не са достатъчно безпристрастни в отношението си към

човешкия живот, както в неговите индивидуални, така и в социални аспекти, могат да вярват, че знанието, че нещо като агностичен възглед може да съществува самостоятелно, може да формира основата на определена повече или по-малко научна или популярна философия. Онези, които са безпристрастни в отношението си към живота, знаят, че човешкият живот е като отделния човешки организъм. Каквото и да се случи в която и да е част от човешкото тяло, независимо дали е болно или здраво, засяга целия човешки организъм, където и да се случи. И така, непредубеденият човек може да види как това, което днес е известно като агностицизъм, прониква в нашата наука, която в края на краищата е авторитет за мнозинството от хората, поне за цивилизованите хора на Запад, как агностицизмът прониква в науката, как прониква в преподаването и образованието от науката, как завладява социалния и религиозния живот, как е завладял милиони и милиони хора, които задават тона за настоящето и близкото бъдеще и които често нямат представа как, въпреки може би това или онова традиционно религиозно изповедание, те се прекланят пред този агностичен възглед в най-дълбоките си души. Непредубеденият наблюдател може да види ефектите на агностицизма навсякъде в живота. Днес срещаме неговите ефекти в отделните човешки същества и в социалния живот. Първоначално, разбира се, той се проявява в сферата на идеите. Човешките същества се разкриват както като индивиди, така и като социални същества чрез своите идеи, чувства и желания.

Агностицизмът първо завладява света на идеите и твърди, че независимо как човек развива този свят на идеи, независимо как го разширява или задълбочава, независимо какви връзки изследва в своя въображаем живот: човек не може да се потопи в същество, в реалност, с този въображаем живот. Животът на въображението протича в поток от образи, които със сигурност са вкоренени по някакъв начин в същество, в обективна реалност; но това, което човек носи в себе си като свои идеи, няма нищо в себе си, което би могло да го насочи надолу към тази сфера на истинската реалност. - Тази гледна точка се защитава с целия радикализъм от изключителни умове на нашето време. Но само помислете как цялостното, завършено човешко същество с всичките му проявления всъщност трябва да е вкоренено не в някакво картинно съществуване, не в свят на въображението, който няма нищо общо с истинската реалност, а как то трябва да е вкоренено в самата тази истинска реалност. Каквото и да мисли човек за връзката между това, което си представяме, и истинската реалност на света, никой не може да отрече, че това, което човешките същества чувстват, което искат, което правят, е вкоренено в тази истинска реалност. Дори най-простата стъпка в практическия живот показва това.

Имало е скептици, които не са искали да стигнат до агностицизъм, но въпреки това са разглеждали външния сетивен свят в абсолютен смисъл като вид илюзия. Около такива скептици са се образували легенди. Например, за един скептик от

древността се е казвало, че когато стигнал до бездна, не се е спрял, защото е смятал съществуването на бездната във външния сетивен свят просто за илюзия. Веднага ще видите в такава легенда, в цялата ѝ абсурдност, че е невъзможно да се изведе крайна практика от възглед, който не корени това, което човешките същества правят, това, което самите те преценяват като своя реалност, в истинска реалност, в обективен световен контекст.

Но ако човек се проникне съвсем навътре и честно с възгледа, че всичко, което може да си представи, е само образ, който не прониква до корените на истински реалното, тогава той отделя цялото човешко въображение от това, което човекът всъщност е. Тогава човек обикаля по света, от една страна, трябва да приема, че човешките същества са вкоренени в истинска реалност, но в същото време, че всичко, което могат да си представят в съзнанието си, няма нищо общо с тази реалност. Човешките същества отделят това, което им дава най-важното съдържание на цивилизования им живот – света им на идеи и мисли – не само от реалността, но и от самите себе си; те се разделят на две. И ако подобно нещо не се приема просто като фраза, като празна теория, ако такова нещо се преживява от цялото човечество като вътрешна истина, тогава е невъзможно да бъдеш вътрешно силен човек, човек със сигурна основа за живот, ако човек се разделя по този начин и отделя най-доброто от себе си от това, което всъщност е в действителност, в истината. В резултат на това, когато такъв мироглед се преживява честно вътрешно, идеите стават недоволни; Те стават донякъде безсилни, постепенно се развиват все повече и повече в нещо безразлично и, въпреки че са били действителните движещи сили на човешкия живот през голяма част от историческото развитие на човечеството, те са лишени от притежание в полза на инстинктите и нагоните, в полза на това, което сега се разиграва в човешкото съзнание по начин, който не е въображаем, а по-скоро животински.

Кой би могъл да не осъзнае, че фундаментално съвременното човечество до голяма степен е поело по такъв път към вътрешното разделение на човешкото същество, към обезценяването на живота на въображението! Но живот на въображението, който протича по този начин, не прониква в живота на чувствата. Живот на чувствата, който не е проникнат от силни идеи, носещи в себе си съзнанието, че са вкоренени в истината, постепенно става неистински, постепенно се чувства сякаш е вкоренен в неистината и след това се изражда в две различни посоки. Той губи своята естественост, губи вътрешната си честност и истина и се изражда или в фалшива сантименталност, където човек се чувства принуден да се отдаде на определени чувства като човешко същество; но не стои в тях, защото зад тях няма силни идеи. Човек само се убеждава, че му е позволено да се отдаде на такива чувства. След това облагаш тези чувства с всякакви неща, които всъщност не се преживяват. Издигаш се, бих казал сантиментално, реторично, до ниво на чувство, което е вътрешно фалшиво. Това е дегенерацията от една страна. Или пък

емоционалният живот може да стане неистински в обратната посока, като приеме характера, който вече посочих, характера, който отрича идеята, а вместо това оставя животинското да говори. Ако идеята избледнее, тя губи вътрешното съзнание, че е пропита от битието. Тогава тя вече не може да съчувства с чувството и човекът трябва да се потопи в онази несъзнаваност, която живее в животинската му природа. Тогава той се превръща в играчка на вътрешното си благополучие или неблагополучие, на своите инстинкти, стремежи и нужди, които не са осветени от светлината на съзнанието. Тъй като не могат да се издигнат до истинска човечност като човешки същества, те следват играта на природата в своето органично битие. Това са двете отклонения към неистинност, които чувството може да приеме под влиянието на агностицизма. Тези отклонения са особено очевидни в художествените произведения, които човечеството създава. Художественият израз, който по същество трябва да извира от света на чувствата, самият той става неистинно, ако се основава на неистинния свят на чувствата, сантиментален или животински свят на чувствата. Видяхме как и двете се появяват в последно време, в епохата на агностицизма. Видяхме възхода на сладостта, сантименталността и вътрешната нечестност, които ескалират в чувства, които не излизат от истинското човешко същество с елементарна сила, а са изкуствени, фабрикувани и следователно неистинни. От друга страна, видяхме как онези, които са прозрели неистинността на тази сантименталност и не са могли да не изразят естественото в човешките същества, са били доведени до най-грубия натурализъм, до простото имитиране на това, което вече е създадено в природата отвън. Това, което вече е създадено в природата, все още може да бъде създадено по-добре от природата, отколкото от човека, и ако човекът, като пейзажист или какъвто и да е, иска да имитира природата, тогава дори да е велик художник, той пак ще трябва да остане зад природата - безпристрастният наблюдател може да види това. По принцип всичко, което имитира природата, е излишно. Ако човек не иска да попадне в капана на клишираното преувеличение в нереалното, защото вярва, че не може да схване реалното, ако не иска да се изроди в маниеризъм, тогава просто трябва да се придържа към простото подражание на природата. Истинското изкуство се издига над маниеризма и подражанието, за да се превърне в стил. Но стилът може да се развие само ако индивидът е вкоренен с целия си вътрешен живот в истинска реалност, която надхвърля чувствената и физическата природа, от която може да се създаде нещо, което може да произлезе само от човешкото творчество. Истинското изкуство трябва да се стреми към стил, а истинският стил може да се основава само на преживяването на свръхсетивното от човешките същества. Всеки, който вижда изкуството не като луксозно допълнение към живота, а като необходимо условие за всяко достойно съществуване, нещо, което прави човешките същества цялостни и дава на човешката цивилизация

пълния ѝ смисъл, ще трябва да признае, че агностицизмът ограбва човешките същества от истината, която иска да живее и трябва да живее в изкуството. Всеки, който иска да види това, може да го види и в хода на нашето неотдавнашно цивилизационно и културно развитие. Те могат да видят как агностиците постепенно са отхвърлили всичко свръхестествено в изкуството, как разпознават само това, което казват, че е естествено, това, което им напомня за нещо, което могат да възприемат външно със сетивата и ума си. Но тогава изкуството задоволява само нужда от усещане, която искаме да задоволим, когато си почиваме от седмичната работа в неделя; тогава хората се отдават на изкуството като лукс, тогава изкуството не е необходимост в живота. Агностицизмът изтласква изкуството като необходима част от живота от самото човешко съществуване, превръщайки го в неделно удоволствие, лукс на живота. В това се е превърнало то за огромното мнозинство. Различно ли е, когато виждаме големи групи хора да бъдат водени през музеи днес? Това е фундаментален тон в нашия съвременен интелектуален живот. Тези, които не гледат на нещата външно, а по-скоро на вътрешните връзки на живота, виждат как това, което току-що характеризирах като поквара на изкуството, е свързано с агностичната посока на епохата.

И по-нататък: агностицизмът оказва влияние не само върху живота на въображението, не само върху живота на емоциите, но и върху живота на волята. Човек може да философства колкото си иска за мисленето за природата и света, както пожелае - но това, което е дълг, това, което е добро, все още ще говори в човешките същества чрез един вид категоричен императив. Човек може да декламира и философства за такъв категоричен императив в рамките на сферата на агностицизма. Но тогава, ако агностицизмът не е теория, ако е отношение, ако е и чувство, тогава категорични императиви не възникват. И важното не е как човек мисли за нещо, а какво наистина може да възникне в човешката душа. Не възникват нови категорични императиви, когато старите, които са били предадени чрез традицията от по-ранни човешки епохи, намаляват все повече и повече. Когато тези традиции се загубят, категоричните императиви постепенно престават да съществуват. Тогава, в онази част от своето същество, където волята действа като импулс за живот, човек чувства вътрешна празнота. Мислите и идеите стават безсилни от опита на агностицизма. Чувствата се притъпяват, волята се изпразва и тогава човек е на милостта или на някакъв външен авторитет, който му дава императив, или на животинския, който се утвърждава като физически потребности, който извира от най-дълбокия подсъзнателен свят без никакво въображение, всъщност без никаква регулация на чувствата. Тогава човешкото същество е принудено или да се предаде безусловно на съществуващите авторитети, или да установи нови, или да признае, че човешката раса не може да прави нищо друго, освен да живее физическите си инстинкти.

Тези възгледи също са били достатъчно представени в нашата епоха, макар и може би повече или по-малко плахо. Това, което все повече ни тласка днес към вяра в авторитета, към чувство за авторитет, което не може да бъде нищо друго освен основано на тази вяра в авторитета, на това чувство за авторитет, което виждаме толкова ужасно преобладаващо, е свързано с агностицизма. Защото нещо като агностицизма може да бъде теория в едно поколение - това поколение може би може да го оправдае много изобретателно - но в следващото поколение то е живот, и когато е живот, тогава възникват нещата, които описах. Така виждаме теоретичния агностицизъм на нашите предци да се възражда в стремежа към авторитет на съвременното човечество, или го виждаме да се възражда в неверието във всичко, което би могло да регулира човешките нужди от духа на човека, което би могло да установи човешки социален живот. Виждаме го в утвърждаването на мнението, че по принцип човешките същества не могат да правят нищо друго, освен да живеят според своите животински импулси и да ги организират.

Това, което първоначално се изразява у човешките същества във въображението, чувствата и волята им, след това ги води по пътя към действителното религиозно преживяване. За мен дори най-силният материалист е религиозен човек, защото в крайна сметка важното в религията като цяло не е дали човек изповядва това или онова, а как се чувства свързан в душата си или дори, ако го отрича, в цялата си човечност със световното битие.

Така се е случило така, че в новата епоха все повече хора се чувстват празни отвътре по отношение на религиозния опит и затова търсят подкрепа. Тук може да се наблюдава феномен, който може би все още не е забелязан от много хора, които не са пряко ангажирани, но който може да стане много забележим в не толкова далечно бъдеще: склонността на интелигентните, душевни хора, по-специално към външно установените, твърди стари църковни организации. Човешката душа, която е празна отвътре, не може да намери в себе си силата, която я свързва с божествената основа на света; затова тя е склонна да търси външна подкрепа.

Душата, която не се чувства свързана с Бога в себе си, иска да намери във външния свят това, което ще я отведе до този Бог. Много хора, които човек не би очаквал, са склонни към римокатолицизма. Много хора обаче, които нямат тази склонност към католицизма, се отдават на материалистичен възглед за религията. От друга страна, виждаме души, които са фино организирани в религиозен план, които в известен смисъл са усетили напълно незадоволителната природа на религиозните традиции на Запада. Тези души се посвещават на всякакви неща, които им се носят от стария или дори новия Ориент. Те не търсят това, което извира от собствената им настояща душа; не смятат, че ако един религиозен живот е истински, той винаги трябва да извира отвътре. Те искат да се облекнат на нещо чуждо, нещо старо. Тук виждаме вътрешна празнота, която действа, вътрешна празнота, която търси подкрепа отвън.

С всичко, което описах, човешките същества могат да живеят само до известна степен, а последните развития показват, че до известна степен е възможно да се живее с всичко това. Това има дълбоки корени в цялото съвременно развитие на цивилизацията и културата. В резултат на научното мислене се появиха съвременните технологии, които всъщност могат да работят само в това, което е отделно от човека, в това, което човек не може да проникне със собственото си вътрешно същество. Тази технология представлява нещо около нас, което изисква нашата работа до такава степен, че ние постепенно сме се интегрирали в нея като нещо, което ѝ се отдава, като нещо, което се отдава по най-добрия начин. Човек трябва само да си спомни всички видове работни системи, които водят началото си от западната цивилизация, как тези работни системи искат да поставят хората в самия свят на технологиите като зъбно колело в машина, така че това, което им е скъпо, това, което буди тяхната симпатия или антипатия, това, което ги кара да правят нещо по-бързо наведнъж или понякога да правят нещо по-бавно, да бъде елиминирано, така че човек да може да разчита на това, което излиза от тях, като на тяхна дейност, точно както може да разчита на дейността на машина. Човечеството никога не би могло да бъде задоволено в дългосрочен план от подобна преданост, от подобна зависимост от нещо чуждо, било то нещо външно и физическо или нещо духовно. Естествено е, че под влиянието на триумфиращата технология се е развило нещо подобно, особено сред най-цивилизованите хора на съвременната епоха. Но в известен смисъл то вече е достигнало своята кулминационна точка, където ясно се чуват призивите за обрат, където вътрешното разделение на човешките същества в техния въображаем живот, притъпяването на емоционалния им живот, изпразването на волевия и религиозния им живот и изпразването на социалните им импулси вече могат да се усещат ясно. Намираме се във времеви момент, в който можем да изпитаме плодовете на агностицизма, който започна като теория, но сега е проникнал навсякъде в социалния ни живот като вид житейска практика. А в живота всичко е по същество не само ефект от едната страна към другата, но и от другата страна обратно към първата. Когато хората днес са обзети от практически, технически живот, който се стреми да елиминира напълно тяхната субективност, тяхната личност, когато са се поставили в положение, в което волята им страда от вътрешна празнота, а чувствата и усещанията им страдат от известна притъпеност, тогава можем да видим как всичко това от своя страна се отразява на техния въображаем живот. В резултат на това хората днес са станали донякъде самодоволни в своя въображаем живот. Днес със сигурност е вярно да се каже, че каквито и идеи или импулси да възникнат, за да противодействат на силите на упадък, човешкото въображение вече не е достатъчно възприемчиво. Човешкото въображение развива пасивни, а не вътрешно активни сили и вече не се дегенерира до степен, в която може да схване нещо с ентусиазъм, за да види дали може да издържи на живота. Тази вътрешна активност

на живота на въображението е отстъпила място на известно самодоволство. Когато човек чуе нещо непознато, за което вече не е мислил сам, той не иска да напруга вътрешния си живот толкова много, че в него да оживеят идеи с различни контури, идеи с различни оттенъци от тези, които вече са били там. Човек всъщност не изследва какво възниква във вътрешния си живот, а само пита: Свикнал ли съм в мен да възникват такива идеи? Ако човек установи, че не е свикнал с такива идеи, които възникват такива, каквито му се представят, тогава той не се ангажира с тях. Не искам дори да кажа, че човек винаги ги отхвърля енергично, а по-скоро, че изобщо не се ангажира с тях; човек оставя идеите да минат.

Днес това не е така само на политическите събирания например. Там човек може да говори за различни неща. След това се появява друг оратор, който е напълно потопен в партиен шаблон. След това го чувате да говори по всички начини, с които е свикнал от тридесет години; той повтаря това, което звучи малко като това, с което е свикнал от тридесет години, но изобщо не е чул останалото. Той несъзнателно започва да не желае да чува нищо, с което не е свикнал. Това е основно ефект на агностицизма, тъй като той се е превърнал в „теория на живота“. Това се отразява и в нашата образователна система. Имаме ли живота прозрение, че образованието трябва да бъде оформено по същия начин, както самият живот? Животът е такъв, че това, което имаме като четири- или петгодишни деца, е съвсем различно, когато станем възрастни. Всичко се метаморфозира, всичко се трансформира. Когато учим дете на нещо, бихме искали да го научим по такъв начин, че то да остане, че детето по-късно да го запомни, че в паметта му преподаваното да изглежда точно както сме го научили. Но всеки, който мисли живо, трябва да мисли за образование, което предава на детето всичко, което учи, по такъв начин, че то да расте с детето, че от самото начало да е нещо, което расте и се развива. Нещата трябва да бъдат поднесени на детето по такъв начин, че да се метаморфозират и трансформират, точно както органичните крайници на детето. Видяхме как всичко това изчезва от човешкото възприятие, но и от човешката житейска практика под влиянието на агностицизма. Подчертавам това още веднъж изрично: нито исках да предлагам критика на агностицизма днес, нито исках да му се противопоставя по положителен начин. Исках само да представя, така да се каже, една характеристика на нашата епоха от вътрешна гледна точка, да покажа как навсякъде в човешкия индивидуален, социален, религиозен и морален живот се появяват определени плодове, които трябва да се проследят до семената на агностицизма. Така може да ни изглежда нашата епоха, ако я гледаме не както бихме искали от определени предразсъдъци, както бихме искали под влиянието на определени агитационни идеали, а ако гледаме на тази епоха, в която самите ние живеем, според нейната реалност.

Дами и господа, исках да предговоря лекциите, които ще бъдат изнесени през следващите няколко дни, с това, тъй като те ще се занимават с един поглед върху

живота, за който една епоха, в която трагедията на агностицизма е изпълнена, трябва да копнее. Този поглед върху живота, както ще видите, е антропософията като жив мироглед, мироглед, който се стреми да проникне до това, с което човешките същества се свързват като истинска реалност, мироглед, който ще покаже, че човешките същества също имат средствата да проникнат до тази истинска реалност.

Втора лекция

В днешната си лекция, позволете ми да започна с представяне на известна информация за това как исторически са били открити корените на антропософията. Ще бъда принуден да се спра на някои доста отдалечени области, а също и да включа някои лични наблюдения; първото по-специално, отклонението в донякъде отдалечени, привидно философски области, трябва да се избягва, доколкото е възможно, през следващите дни. Но за да се избегне впечатлението, че антропософията се основава на някакви аматьорски идеи, е необходимо да се каже нещо за тази основа днес.

Това, което е навлязло в целия човешки живот като действителен ефект от агностицизма, беше особено забележимо по времето, когато пред мен се отвори пътят към корените на това, което сега наричам антропософия. Първото ми търсене на тези корени се състоя през 80-те години на 19-ти век и всеки, който иска да проследи това търсене, ще намери улики в моите писания, които написах като въведения към научните трудове на Гюте, в моите произведения „Теория на познанието на Гюте“, в краткия ми труд „Истина и наука“ и след това във „Философия на свободата“, публикувана в началото на 90-те години на 20-ти век. По времето, когато тези писания са били създадени, хората са били напълно против мисленето, основано на знанието и науката, което е произлязло директно от агностицизма. Навсякъде – дори където човек е срещал сериозно търсене на знания и сериозен стремеж да приложи на практика това, което човешките същества могат да постигнат като знание – навсякъде е срещал хора, които не са могли да надминат агностицизма, хора, които поради всичко, което агностицизмът е вложил в тях, са били напълно враждебни към всичко, което би могло да доведе до антропософия. Всичко, което човек е преживял с такива хора, го е карало да повдигне два въпроса, произтичащи от чувството за времето, които изглеждат от изключително, чисто човешко значение. За някой, който, от една страна, се е научил да обича научните усилия, но от друга страна, е осъзнавал и дълбокото влияние, което научният дух е придобил върху целия човешки живот през последните времена, е възникнал важният житейски въпрос: Може ли науката, където се стреми да се развие до най-висшия си разцвет, като философия, да предостави това, което човешките същества трябва да имат от най-дълбокото си същество като действителни отговори на фундаменталните въпроси на живота? И този въпрос, за разлика от съзнанието на времето, се раздели на два други: Дали съвременната наука предоставя това, което човешките същества трябва да търсят от най-съкровения си импулс? И какво е това, което човешките същества трябва да търсят в наше време в съответствие с този най-съкровен импулс?

Тези два парещи въпроса стояха пред душата ми през 80-те години на XIX век и с тези два въпроса в сърцето си размишлявах какво могат да дадат на човешките

същества различните науки, които, като станаха философски, бяха подхранвани от духа на агностицизма. Попитах: Какво може да предложи философията, появила се в края на 19 век, на човешките импулси? И от това, което чувствах в отговор на тези два въпроса, оформих това, което написах през 1885 г. за моята „Основи на теорията на познанието на Гьотешкия светоглед“ (Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung). Думите дойдоха в главата ми: „И така, имаме наука, която никой не търси, и научна нужда, която никой не задоволява.“ Защото така виждах това, което по това време се беше появило като философия от агностицизма. Тази философия се занимаваше с въпроси от толкова отдалечен, абстрактен характер, че нямаше нищо общо с това, което беше живо в душата, търсещо решение на действителните загадки на битието.

От това настроение произлезе това, което нарекох „Теория на познанието на светогледа на Гьоте“. Защото от всичко, което съвременната философия можеше да предложи по това време, човек можеше да получи определена перспектива само като се опита да се справи с един дух, който по същество беше мъртъв през последната третина на 19-ти век, такъв, за който се говореше много от гледна точка на всякакви външни фактори, но такъв, в който никой всъщност не искаше да проникне духовно: имам предвид Гьоте. И поразителното при Гьоте беше, че дори когато се занимаваше с по-тясна област на научните изследвания, например с растения, животни или цветове, винаги имаше скрита тенденция да се издигне от индивидуалната човешка наука до всеобхватна наука за мистериите на света. Гьоте със сигурност не е извървял всички различни пътища, които могат да отведат от низините към висините. Въпреки величието си, той в известен смисъл е бил изключително скромен вътрешно; но не това е било въпросът. Въпросът е бил дали човек може да види навсякъде у Гьоте склонността да се издига от низините на научния стремеж към върховете на битието. И тази склонност можеше да се види ясно. Но у Гьоте човек долавяше нещо, което първоначално би могло да служи като пътеводител. Спомням си едно изказване, което Гьоте прави по време на италианското си пътуване през 1780-те години, което може да се намери в печатното му произведение „Италианско пътуване“. Спомням си, че Гьоте е използвал това италианско пътуване не само за да проникне по свой начин в същността на художественото творчество, но и за да придобие научен мироглед от наблюденията си върху минераложките и геогностичните явления, с които се е сблъсквал, и от наблюденията си върху растителния и животинския свят. И след като вече беше прекарал много месеци в това пътешествие, след като вече беше развил всякакви научни принципи – тоест тези, които смяташе за такива – той написа многозначителните думи: „След това, което видях тук по отношение на растенията и рибите, бих искал... да се впусна в пътешествие до Индия, не за да открия нещо ново, а за да разгледам откритото по свой начин.“

Всеки, който се потопи изцяло в това, което е живяло в душата на Гьоте, когато е направил подобно твърдение, може да го намери за много специален пътеводител; защото ако започне от значението на подобно твърдение, постепенно ще осъзнае как разбирането на Гьоте за външния свят е било напълно различно от това на много други хора. И особено през 1880-те години, за разлика от плодовете на агностицизма, е било особено важно да се разгледа начинът на познание на Гьоте, защото той е различен от всичко, което е резултат от големите научни постижения на 19-ти век като утайка от знанието за края на 19-ти и началото на 20-ти век, и е имало основателна причина да се разгледа по-отблизо особеният характер на духовното поведение, което е присъствало в когнитивните процеси на Гьоте. Гьоте представяше нещата по различен начин; Гьоте мислеше за света по различен начин от онези, които в известен смисъл вярваха, че са постигнали някакъв вид философски заключение в края на 19 век. Това може да се види особено ясно у Гьоте, когато разгледаме как, след завръщането си от италианското си пътешествие, той написа класическия малък трактат „Опит за обяснение на метаморфозата на растенията“ и как идеите в този трактат се появиха като естествен продукт на душата му от този особен вид търсене на знание. Ако разгледаме представеното тук, ще открием, че начинът на познание на Гьоте е бил особено подходящ за проникване в живота на растителния свят чрез наблюдение. В края на 19 век обаче е имало особен акцент върху развитието на онези процеси на познание, които проникват в тъканта на неорганичната, нежива природа. В своето познание някои хора се опитваха да реагират срещу тази ориентация на целия процес на познание към неживата природа. Може да се каже, че мисленето на Гьоте, въображението на Гьоте, е живяло по различен начин по отношение на външното възприятие, на външния сетивен свят, отколкото онова мислене, което е особено способно да проникне в неодушевления свят. Това, което Гьоте е мислил, в известен смисъл е било склонно да прониква дълбоко в това, което очите му са виждали, което сетивата му са възприемали. Това, което сетивата възприемат, е много по-отдалечено от мисловния процес, който се доближава до неживата природа, отколкото възприятието и мисленето са били у Гьоте. Мисленето на Гьоте е било такова, че е могло да остане гъвкаво, като следва целия процес на растеж на растението, като следва как една растителна форма е модификация на друга. Мисленето на Гьоте не е било сковано, не е било сковано; то е било такова, че неговите понятия са се метаморфозирали непрекъснато и чрез това са се, бих казал, тясно приспособили към хода, който самата растителна природа претърпява. Следователно е разбираемо, че Гьоте е бил особено впечатлен, когато десетилетия по-късно открива описание на своя особен начин на мислене в трудовете на психолога Хайнрот. Хайнрот нарича мисленето на Гьоте „обективно мислене“. И Гьоте е бил особено привързан към този термин, „обективно мислене“, е попадал особено на Гьоте, защото е чувствал, че мисленето му по определен начин се

потопя в това, което наблюдава, че се свързва тясно с наблюдаваното, че се изплъзва от субективността, така да се каже, и се вмъква в обекта, че обектите на възприятието са напълно обзети от понятията, а понятията от своя страна напълно се потапят в обектите на възприятието. „Обективно мислене“, казва Хайнрот, и Гьоте наистина намира в това характеристика на това, което живее в неговия процес на познание.

Сега може да се разгледа по-подробно това, което предлагам тук като специфичен процес на познание на Гьоте. Това е направено в гореспоменатите въведения към научните трудове на Гьоте, както и в моята малка книжка „Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung“ (Епистемология на светогледа на Гьоте). Но едно нещо може да ни направи впечатление тук: Гьоте описва метаморфозата на растенията по изключително просветляващ начин със своето мислене. Той става класически морфолог на растителния свят. Но въпреки че Гьоте първоначално не е тръгнал от растителния свят в своите научни изследвания на органичния свят, а по-скоро от животинско-човешкия свят, той въпреки това не е постигнал същото съвършенство в наблюдението си на животинско-човешкия свят, както в търсенето си на тайните на растителния свят. Може би е добре известно и може да се прочете в моите трудове как Гьоте се е разбунтувал срещу разграничението, което някои анатоми и физиолози са се опитвали да установят между животните и хората, като са отричали, че хората имат междучелюстна кост в горната челюст, докато всички животни имат такава. Когато осъзнал това, Гьоте не бил склонен да позволи разликата между животинско и човешко да се види в такъв дребен детайл. Гьоте искал да търси това, което издига човека над животинското, в нещо съвсем различно от такъв детайл. Това го накарало да се опита да покаже, че хората, подобно на другите животни, имат междучелюстна кост в горната челюст. Той направил това по класически начин, използвайки всички научни средства, налични по това време, за да докаже тезата си. И когато Гьоте след това преминал от изучаването на животинско-човешкото към изучаването на растенията и, бих казал, включил това в гореспоменатия изключително значим трактат от 1790 г., той имал идеята да разшири този възглед за метаморфозата и върху животинския свят, тоест върху това, което не само живее като растенията, но е и одушевено като животните. Ако сега разгледаме как Гьоте е подходил към тази задача, ще забележим, че е направил много опити да напише един вид метаморфоза на животинските органи. Той е провел неизмерим брой изследвания, за да напише такава метаморфоза на животните; но човек няма да открие, че някое от тези изследвания дори отдалечено се доближава до това, което е постигнал с метаморфозата си на растенията. И може да се види също как Гьоте многократно е започвал да разширява теорията за метаморфозата, поне в областта на остеологията. Но винаги е спирал, преди да продължи по-нататък. Всички тези неща са останали фрагментарни. Той не е могъл да стигне до точката, в която мисленето му, като вътрешен душевен живот, би се

оживило толкова, че би могло да се потопи и в животинското, както в растителния живот и неговите трансформации. И така, именно в изучаването на Гьоте, възниква големият въпрос за природата и начините на човешкото познание като цяло и тук исторически се крие - поне за мен - един от корените на антропософията.

Така, от последиците на агностицизма в края на 19-ти век, човек трябваше да зададе фундаменталния въпрос: Какво всъщност се случва с човешките същества, когато те познаят? — Това познание очевидно е дейност, която той извършва вътрешно; но то не е просто безразлична дейност. Това е дейност, която би трябвало да го сближи със същността на световните явления, дейност, чрез която той би трябвало да се ориентира относно това как стои със собственото си същество в рамките на фактите на света. Дали познанието е нещо, с което човек стои, бих казал, като пето колело на каруца до външния свят, и дали има само нещо, което може да се намери в неговите представи, които формират процеса на познанието, което е отражение на външната реалност? Или процесът на познание не е просто нещо формално, с което човек стои в ъгъла, докато световният процес протича отвън, чрез което човек позволява на този световен процес да се отрази в самия него, така че би било напълно без значение за този процес дали човекът стои там в ъгъла и освен всичко останало, което се случва, формира и всякакви понятия и идеи за този световен процес чрез мисленето си? С други думи: Дали познанието е просто формално нещо, нещо, което човек прави за себе си, или е познанието нещо реално? Стои ли човек с познанието като с нещо реално, с реален процес в света като цяло? Чрез разпознаването човек преживява ли нещо, което се случва в света и чрез света, и което, само поради особената организация на света, се случва не извън, а вътре в човека, така че самият човек става сцена за важни световни събития, които се случват на тази сцена? Ако последното е така, тогава човешките същества, със своето познание, са част от реален процес в контекста на света. Тогава те не са страничен наблюдател на съществуването, тогава с тях в известен смисъл се разчита в световния процес; тогава тяхната организация е такава, че светът не би бил завършен, ако това, което се случва вътре в тях, така да се каже, в кожата им, не се случваше и не представляваше върхът на световните събития. Това например е въпросът, който възникна в душата от опита на агностицизма. И тогава, като се позовахме на всичко, което е активно в човешкия процес на познание, стана ясно какво всъщност включва тази дейност, която е или само формална, или реална. Ако сега човек се опита да намери характерен контраст в рамките на тази дейност, той открива това, което след това го отвежда по-нататък, което го поставя в позиция да отговори на въпроса какво е било знание за Гьоте и какво следователно все още не е било пълно познание, защото той е трябвало да прекъсне връзката между растителния и животинския свят. На този въпрос може да се отговори само ако ясно си представим контраста между мисленето, от една

страна, и възприятието, от друга. В човешкия вътрешен опит всъщност няма голям контраст от този между мисленето и възприятието.

В мисленето ние живеем по такъв начин, че сме изцяло отдадени на вътрешна дейност. В истинското мислене всичко е дейност вътре в нас. Никоя мисъл не може да се задържи в съзнанието ни, без ние да участваме със собствената си дейност в появата и по-нататъшното развитие на тази мисъл. Защото, когато сън или спомен се появи във въображението ни, това не е мислене; ние чувстваме, че не сме напреднали отвъд съня и спомен образа или други съдържания на съзнанието до това, което е истинско мислене. Истинското мислене е налице само когато сме напълно ангажирани с това мислене с нашата дейност. Можем да развием мисленето в най-чистата му, най-ясната му форма, когато напълно пренебрегнем външния свят и се отдадем на мисловния процес, докато той се развива. Тогава ние възприемаме как мислите могат да се развият от мислите и също така възприемаме как това своеобразно възникване на мисълта от мисълта е вътрешно духовно преживяване.

Това контрастира с това, което преживяваме като душевно преживяване във възприятието, когато се сблъскваме с външния свят чрез очите, ушите и другите си сетива. Възприятието, в най-фундаменталната си характеристика, е пълна противоположност на мисленето. Възприятие, в което вече сме присъствали с нашата дейност, не би било чисто възприятие; мисленето вече би се смесило с него. Чистото възприятие е само това, което преживяваме напълно пасивно.

Тези две противоположности на човешкия душевен опит биха могли да се представят пред душата именно от агностицизма. Но тогава човек трябваше да си зададе въпроса: Как се държи човешката душа, когато непрекъснато тласка мисленето към възприятието, непрекъснато пронизва това, което възниква в пасивното възприятие, с дейността на мисленето в процеса на познанието и след това стои жива в рамките на непрекъснатото пронизване на пасивното възприятие с активното мислене?

Именно епохата на агностицизма – бих казал кулминацията на агностицизма – посочи, че самото възприятие, т.е. това, което се преживява в пълна пасивност, трябва да бъде поставено пред душата в цялата му чистота. Спомням си как едно произведение, публикувано през 1884 г. от човека, който по-късно написа обширната книга „Das Ganze der Philosophie und ihr Ende“ („Цялата философия и нейният край“), ми направи силно впечатление; това беше произведението „Gehirn und Bewusstsein“ („Мозък и съзнание“) от Рихард Веле. По онова време видях особената заслуга на този текст във факта, че Рихард Веле рязко характеризира това, което човешките същества всъщност възприемат, това, което остава, когато човек отдели от съдържанието на душата всичко, което е внесено в нея чрез дейността на мисленето. Именно чрез това произведение човек можеше да се справи с един важен въпрос, а именно, че в обикновеното човешко душевно

преживяване в никакъв случай няма строго разделение между това, което се възприема, и това, което вече е смесено с мисленето.

За обикновеното съзнание наистина е така, че от момента, в който човек се събуди сутрин, до момента, в който заспи вечер, той всъщност винаги живее в душевно съдържание, което възприятието вече е смесило с мисленето. Само един наистина задълбочен анализ може да отдели пасивното възприятие от това, което е внесено чрез мисленето. Тогава човек започва да разбира как всъщност изглежда нашият образ на възприятието. Този образ на възприятието може да бъде проследен само като, да речем, се въздържа от обобщаващо мислене само за пет минути и просто регистрира възприеманото в последователност. Мислители като Рихард Вале и Йоханес Фолкелт са правили това, регистрирайки как, да речем, пощальон влиза, доставя писмо, какво се случва с това писмо, как един образ на възприятие след друг се нанизва хаотично в контраст с подредбата на мисълта. Но това дава истинска представа за постоянно протичащата, само минимално съзнателна дейност в човешката душа, която се състои в постоянно смесване на възприятието с мисленето, тоест пасивно наблюдавани неща с неща, активно произведени вътрешно.

По това време обаче плодовете на агностицизма по отношение на процеса на познанието не са представили на душата нищо друго освен това, което се е появило в развитието на кантианството и което се е проявило по-нататък в развитието на максимата на физиологичното въображение през 19 век от Йоханес Мюлер насам. Хората са смятали, че единственият начин да се изследва истински реалното е да се погледне навън и че мисленето има само задачата да изобрази тази външност; човек би достигнал до правилно мислене не като внесе нещо отвътре в човешкото същество във възприятието, а като използва мисленето само пасивно, за да създава образи на реалността. Но тази реалност, смятало се е, вече съществува някъде, съвсем отделно от мисловния процес, от вътрешния душевен процес. Такова мислене води до въображаеми понятия, като например познатото или непознатото „нещо само по себе си“. Говоренето за това „нещо само по себе си“ има смисъл само ако човек вярва, че реалността трябва да съществува някъде, отделно от човешкото познание, и че е необходимо само да се използват определени процедури, за да се придобие познание за тази реалност. Тогава процесът на познанието не би бил нещо действително преживяно, а само нещо формално, стоящо в ъгъла редом с реални събития и реални неща. За разлика от това, ми стана ясно, че познанието всъщност е нещо реално; защото чрез изследване на самото съдържание на възприятието, тоест на това, на което сме отдадени, когато пасивно позволяваме на външния свят да ни въздейства чрез сетивата ни, стана очевидно, че този външен свят не съдържа реалността, а че човекът се ражда в света по такъв начин, че когато гледа в този външен свят само чрез сетивата си, той преживява

само половината от тази реалност, само едната страна на реалността, чрез сетивата си.

В моите писания, до книгата „Загадките на философията“ включително, ще намерите опити да се докаже, че това, което е достъпно за сетивното възприятие, не е реалност; че когато човешките същества се раждат в света, тяхното възприятие не им предава реалност и че тази реалност се появява пред душата само когато тя генерира дейността на мислене от себе си и противопоставя непълната реалност, едната страна на реалността, на другата, която принадлежи на тази реалност, това, което първоначално му е дадено в ума му като мислене. Факт е, че реалността става душевен опит само когато човешките същества свържат своето възприятие с мисленето си, което възниква в умовете им. Реалността е нещо, което възниква чрез разпознаване. Реалността не е нещо, което трябва да търсим. Реалността е нещо, което създаваме, в което участваме като творци; и мистерията на човешките същества се крие във факта, че когато се раждат, те са заобиколени от свят, който не е пълна реалност, и че се раждат, за да добавят нещо към това, което им се представя във външни сетивни проявления, което възниква само вътре в тях. Само в този контекст, в това съвместно съществуване на това, което възниква вътре в него, и това, което възприема външно, той преживява себе си в реалността.

Докато просто гледаме със сетивата си към това, което можем да възприемем отвън, нямаме реалност пред себе си. Когато се борим да свържем всичко, което възприемаме, с това, което внасяме в това съществуване от съвсем различна страна, от корените на света, когато се борим с това, което първоначално възниква в нашето мислене, и когато свързваме тези две страни на реалността в собствената си активна когнитивна дейност, ние добавяме към външното си възприятие това, което все още липсва от реалността; първо го оформяме в реалност. Процесът на познание е това, до което човешките същества трябва да се издигнат, за да може реалността да се съдържа в техния свят. В техния свят нямаше да има реалност, ако можеха само да възприемат, ако не можеха да се стремят да свържат това, което възприемат, с това, което възприятието не може да осигури, с това, което носят на възприятието от съвсем различен ъгъл на света и което първоначално се разкрива в тяхното мислене.

Тъй като хората се поставят в реалността чрез своя процес на познание по такъв начин, че самият този процес на познание е реалност, т.е. реалността се създава и възниква в процеса, който води до знание, аз успях да нарека малката книжка, в която исках да опиша този тип човешко познание, „Истина и наука“. В тази малка книжка се опитах в известен смисъл да представя моята гледна точка за един вид разбиране на човешкото съзнание със себе си. Човешкото съзнание се пита в известен смисъл: Как се отнасяш към реалността? Ти ли си петото колело на каруцата или наблюдателят в ъгъла, който със знанията си постига нещо, което няма нищо общо с реалността? Дали реалността вече е там, само че е скрита, и просто

трябва да я търсиш чрез знанията си? Или процесът на познание е нещо, което допринася за появата на пълната реалност? — На този въпрос може да се отговори само в последния смисъл. Ако обаче човек иска да разбере правилността на този отговор, който на пръв поглед изглежда парадоксален за агностика, е необходимо наистина да схване много особената природа на мисленето като нещо реално, от една страна, и от друга страна, наистина да схване как възприятието навсякъде се оказва нещо, което ни подхожда като нещо, което всъщност е тъмно и мрачно само по себе си. Човек трябва да визуализира усещането за този контраст между мисленето и възприятието по такъв начин, че ясно да види как в мисленето ние имаме нещо, в което сме напълно будни.

Процесът на пробуждане има своите етапи, своите степени. Ако искаме да го схванем в най-оригиналната му форма за нашето обикновено съзнание, можем да го направим само като преживеем себе си с пълната активност на душата в мисленето. И тогава ще изпитаме как всъщност присъстваме във възприятието. Ако сме успели, в смисъла на Рихард Вале или Йоханес Фолкелт, да поставим възприятието в истинската му форма пред душата си и ако след това изследваме как душата живее, живеейки само във възприятието, няма да открием никаква разлика между това преживяване на душата и възприятието в действителното състояние на сън, което е все още напълно непроникнато от мисленето. И както ежедневието ни се редува между будност и сън, така и преплитаният се, вълнообразен живот на душата непрекъснато се редува, докато тя влиза в общуване с външния свят, между това, в което всъщност може само да спи, възприятието, и това, в което е напълно будна, активно мислеща.

Това, което иначе се случва във времето, когато осветяваме тъмнината на съня с яркостта на будността, всъщност се случва в друго поле във всеки един момент, докато проникваме в тъмнината на възприятието със светлината, която живее в нас, докато присъстваме в активно мислене. Ние непрекъснато осветяваме тъмното възприятие. Това е живото нещо, което се случва между това, което спи във впечатлението, което възприятието ни прави, и това, което се събужда в този спящ живот, когато го проникнем с дейността на мисленето. Нещо наистина идва пред душата, като един вид редуване между будност и сън по време на обикновеното будно състояние, когато живо се поставяме в тази връзка между мисленето - тоест дейността, преживявана в ума - и възприятието, тоест това, което непрекъснато изважда ума от самия него, което непрекъснато прави ума такъв, че той може да го схване само в своята безсъзнателност, точно както може да схване процесите по време на сън само в своята безсъзнателност. Следвайки такъв път на познание, човек получава истинско прозрение за това какво всъщност представлява този процес на познание, как той наистина е реален процес, как работи вътре в реалността, а не в ъгъла като просто формалност.

Въпреки това е изключително трудно да се стигне до чисто философско разбиране на дейността на мисленето по този начин и мога напълно да разбера, че умове като Рихард Вале, който някога ясно представи на душата как възприятието всъщност само поставя хаоса пред нашата душа и как такива мислители, които всъщност имат пред себе си само това, което Йоханес Фолкелт правилно нарича отделни фрагменти от външното възприятие, съпоставени един до друг, които мисленето първо трябва да подреди - мога да разбера как такива мислители, понеже се потапят изцяло във възприятието, не успяват да се потопят в активната същност на мисленето, не могат да се накарат да осъзнаят, че като преживяваме дейността на мисленето, ние сме напълно потопени в една дейност и понеже сме напълно потопени, можем да я свържем напълно със съзнанието си. Мога добре да си представя колко е неразбираемо за такива мислители, когато от пълното преживяване на тази дейност на мисленето човек им отговаря с думите: Мислейки, ние сме хванали самите световни събития за единия ъгъл! - както съм го изразил в моята „Философия на свободата“.

Че това е така, че ние наистина схващаме световните събития в мисленето само за единия ъгъл, би могло да се илюстрира само първоначално чрез мисленето, което е в основата на човешкото действие, мисленето, което се развива, когато оформяме моралния свят в действията си от чистото си мислене. Защото тогава ние сме принудени първо да развием чисто мислене в душата, тоест да имаме мислене в чистата му форма, така да се каже, и след това сами да оформим възприятието си. Самите факти ни принуждават да отделим възприятието, познанието и мисленето едно от друго, за да ги съчетаем в действие, в морални дела. Как именно в стремежа към етичен, социален живот ни прозрява истинската същност на интелектуалната дейност – това, което развих в моята „Философия на свободата“ – е това, за което искам да говоря утре.

От това, което представих днес, бих искал да видите как, именно от опита на агностицизма от 19-ти век, в душата възниква проблем, който е горе-долу следният: Дали външният свят, който възприемаме чрез сетивата, е затворена, окончателна реалност, чийто смисъл можем да търсим само пасивно – или тази външна реалност е само едната страна на истинската реалност? Като живи човешки същества, трябва ли самите ние да помагаме за създаването на тази реалност в процеса на познанието?

Всичко, което казах днес, макар и само загатнато, ще ви изясни, че трябваше да напиша в моята „Епистемология на Гьотевия мироглед“, че най-важният въпрос на нашата епоха е дали природата на нашия външен опит вече ни представя реалност. Защото, ако външният опит вече ни представя пълна реалност, тогава нашето познание може да бъде само повторение на тази външна реалност. Но ако външната реалност ни представя само половината, само част от цялата, истинска реалност, тогава трябва да се каже следното, което ще намерите в моята публикация от 1886

г. „Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung“ (Основи на теорията на познанието на Гьотевия мироглед): „Би било съвсем различно, ако в тази форма на реалност“ – която се предава чрез външните сетива – „нямахме работа със същността на реалността, а само с нейната напълно незначителна външна страна, ако имахме пред себе си само обвивка на истинската същност на света, която скрива същността на света от нас и ни предизвиква да я търсим по-нататък. Тогава би трябвало да се стремим да проникнем през тази обвивка. Би трябвало да започнем от първата форма на света, за да схванем истинските му (същностни) свойства. Би трябвало да преодолеем сетивното явление, за да развием от него по-висша форма на явление.“

Задах този въпрос по онова време и въз основа на предположенията, които очертах днес, макар и само в рудиментарен смисъл, можеше да се отговори само така, че в самата наука има нещо реално и актуално, нещо, което участва в световния процес; и че в изкуството, което, както показах вчера, също е било повлияно до известна степен от агностическото мислене, трябва да има и нещо, което живее отвъд външната реалност в живата духовност. И ако днес търсех мотото за това, което трябва да ви характеризирам от духовната наука, от антропософията, като нейно истинско значение, тогава бих трябвало да поставя следното мото за цялата антропософия и особено за тези лекции:

„Преодоляването на чувствеността чрез духа е целта на изкуството и науката. Науката преодолява чувствеността, като я разтваря напълно в духа, а изкуството, като влага дух в нея – тоест, в чувствеността.“

Сега, има хора, които казват, че съм развил антропософията, след като се отделих от другите научни възгледи. Това, което бих искал да предложа днес, преди това, което ще ви кажа през следващите няколко дни, не е нищо друго освен следното:

„Преодоляването на чувствеността чрез духа е целта на изкуството и науката. Науката преодолява чувствеността, като я разтваря напълно в духа, изкуството преодолява чувствеността, като влага дух в нея.“

Но нека се каже на всички, които говорят за предполагаеми противоречия в моето развитие, че не съм писал това днес, нито вчера, нито преди десет или двадесет години, а че то се съдържа в моята „Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung“ (Теория на познанието в светогледа на Гьоте), публикувана през 1886 г.

Трета лекция

Вчера си позволих да посоча как записах това, което се опитах да формулирам през 80-те и 90-те години на миналия век срещу агностичните нагласи от източниците на антропософския мироглед, в моята „Философия на свободата“ от 1893 г. Тази Философия на свободата носи мотото на заглавната си страница: „Резултати от духовно наблюдение според научния метод“. Първоначално това мото беше насочено срещу мироглед, на който до известна степен се възхищавах: мирогледът на Едуард фон Хартман, чиято Философия на несъзнаваното носеше мотото: „Спекулативни резултати според индуктивен научен метод“. „Спекулативни резултати“ беше нещо, което ми се струваше коренно противоположно на истинското значение на реалното интелектуално и човешко знание, защото спекулативните резултати, спекулативните мисли, могат да бъдат разбрани само като нещо, което възниква, когато чрез абстрактна логика човек заключи нещо незабележимо от това, което възприема, заключи нещо, което не може да бъде възприето, тоест, когато човек се връща, така да се каже, чрез заключение към нещо непознато, до което може да се стигне само чрез мисъл, а не чрез възприятие.

Срещу целия този начин на мислене, аз трябваше да твърдя, че всичко, което трябва да бъде знание и съдържание на живота за човешките същества във всяка посока, трябва по някакъв начин да влезе директно в наблюдението и възприятието. Точно както външните научни факти се представят пред съзнанието и могат да бъдат наблюдавани, така и духовното и умственото съдържание трябва да предхожда съзнанието и по този начин да бъде достъпно за наблюдение. Защото, ако не беше възможно да се доведе до съзнание всичко, което по някакъв начин засяга човешките същества, особено по отношение на най-съкровено то им същество, тогава би трябвало да се приеме, че човешките същества са контролирани и ръководени от сили от непознати светове, светове, до които в най-добрия случай може да се достигне чрез абстрактно мислене, но които никога не могат да бъдат преживени. Но всеки, който носи феномена на свободата, преживяването на свободата в пълния смисъл на думата, директно в съзнанието си, не може да не отхвърли метафизичните резултати в посочения от мен смисъл; той трябва да се стреми да има като резултат от своето наблюдение, като възможно настоящо съдържание на душата си, това, което може да му повлияе именно по отношение на най-съкровено то му същество. Философията на свободата ми се струваше неразделна от това, което може да се изрази в изречението: „Духовни резултати от наблюдението според научния метод“, тоест методът на наблюдение, към който науката се е научила да се придържа, ще трябва да бъде разширен и до това, което трябва да стане съдържание на духовния живот на човешките същества.

Въпросът за философията на свободата стана належащ поради тези причини, защото понятието за свобода обхваща непосредствен човешки опит и по същество всичко, което е необходимо, е достатъчно безпристрастност, за да си кажем: Човешката свобода е преживяна. - Съществува опитът на свободния човек в съзнанието. В този случай, възгледът за природата, който произтича от агностицизма, тъй като всъщност отхвърля всичко, което сочи към духа, не може да стигне до безпристрастна преценка за този непосредствен опит на свободата; защото той вижда своя идеал в обяснението на всичко според така наречения причинно-следствен метод, т.е. по такъв начин, че всяко събитие е обусловено от причина и се оказва следствие. И това агностико-научно отношение вярва, че нарушава законите на истинското обяснение на света, ако допуска за валидно нещо, което не може да бъде обяснено според принципа на причинно-следствената необходимост. Но колкото и да се опитва човек да обясни света от гледна точка на причинно-следствената необходимост, именно когато последователно развива това причинно-следствено обяснение, не може да го използва, за да се доближи до опита на човешката свобода. Този непосредствен опит просто попада извън обхвата на причинно-следственото обяснение.

Как е помогнало агностико-научното отношение? То просто, бих казал, е замъглило непосредствения опит на човешката свобода чрез причинно-следственото обяснение. Някой казва: причинно-следственото обяснение не допуска човешка свобода; следователно, тя не съществува. И така, ако от една страна не можете да не гледате безпристрастно на опита на свободата, а от друга страна сте искрени по отношение на съвременната наука, вие сте изправени пред дилема като човешко същество: или да премахнете свободата, което можете да направите само ако замъглите безпристрастността си, или да измислите всякакви средства за информация, така че тази свобода да може очевидно да бъде приведена в някаква концептуална връзка с причинно-следственото обяснение на естествената наука. Тези пътища не можеха да бъдат поети от антропософското мислене. Именно когато то се занимаваше сериозно с причинно-следственото обяснение на естествената наука, а също и с принципа на „безпристрастност на наблюдението“, то би трябвало да наблюдава безпристрастно и феномена на свободата. И така стана необходимо да се приложи духът на научното наблюдение, духът, който е обучен в наблюдението на физическите, биологичните и други феномени на външната природа, към феномена, към проявлението на човешката свобода. Но това можеше да се случи само ако цялото познавателно разположение на душата към този проблем за свободата се различи от това, което е в научния подход. Последният трябваше да се запази, от една страна; но за да се премине към проблема за свободата в нейния смисъл, той трябваше да бъде доразвит, от друга страна. В известен смисъл, това, което се постига в естествената наука чрез мислене, което

обобщава и осветява природните феномени, трябваше да бъде издигнато в самия свободен човешки опит.

При наблюдението на природата човек разчита на външен сетивен опит. За разлика от сетивния опит, човек развива човешкия свят на мисълта, съдържанието на мисленето, и това, което се очертава като истинска реалност, е това, което е съставено от едностранното преживяно съдържание на външния свят и едностранното съдържание на мисленето. Човек допълва това, което, както казах вчера, се изправя пред човека като полуреалност чрез неговата организация. Ако човек иска да схване тази свобода, която е преживяване, пряко идентично с човека, той не може да разчита на външното. Човек трябва да свърже самото мислене с това, което би могъл да нарече процес на своето его. Човек трябва да гледа това, което стои пред него в свобода, но гледайки, човек трябва едновременно да развива мисленето, както иначе го развива в явленията на външната природа. Това, което Гюте толкова харесваше, когато Хайнрот наричаше своето мислене цел, трябва да излезе наяве на още по-високо ниво, ако човек иска да схване откровението на свободата, защото Гюте свързваше мисленето си с външната чувственост на растителния свят. Там той успя да потопи мисленето си в обекта, да живее с активно мислене в самия обект; но обектът оставаше пасивен. Ако човек иска да приложи това, ако мога все още да го нарека така, конкретно мислене към свободата, тогава човек трябва да проникне по много по-интимен начин с дейността на мисленето в свръхсетивна духовност, която е в постоянна дейност в тъканта на човешката душа. Човек не трябва да прониква в нещо външно, а по-скоро в това, което се развива вътре в човека с дейността на мисленето. По този начин обаче това, което сега става съдържание на мисленето, се откъсва от всякаква привързаност към обект в обикновения смисъл.

Това, което мисленето постига тук, самото то се превръща в акт на освобождение. Мисленето се издига не като става безсъдържателно, а именно като се изпълва с най-съкровения поток на самото човешко същество, до свободен поток, който позволява на едно нещо да изтича от друго. Съдържанието на душата се изпълва с нещо, което самата тя произвежда и което е едновременно обективно в своето производство. Духът на научното мислене се пренася в търсенето на най-важните резултати на душата за човека.

Но с това духовно-научният метод беше приложен към сферата, която е в основата на човешките същества като етични, морални същества, и това не се състои от нищо друго освен преживяването на съдържание, което е налице, когато човешкият душевен живот се откъсне от привързаността си към външен обект. И ако тогава душата може да преживее нещо друго, това преживяване е свръхсетивно.

Качествено, това, към което се е стремяло като резултат от наблюдението на душата, не е нищо друго освен това, което по-късно твърдах по отношение на изследването на различните сфери на свръхсетивните светове. Това, което беше

твърдяно по-късно, наистина ни води в сфери, различни от тези, които са непосредствено достъпни за човешките същества в обикновения живот; но по отношение на най-съкровено състояние на душата, човек постъпва по същия начин за тези свръхсетивни сфери, както трябва да се постъпи при изследване на природата на човешката свобода, така че да се получи истинско разбиране за тази природа. Първоначално се ограничава обектът на изследване до човека като свободно същество във физическия свят, но това свободно същество е вкоренено в свръхсетивното. В изследванията на свободата човек се движи в потока на свръхсетивното изследване. Всеки, който приема сериозно, в пълния смисъл на думата, това, което всъщност прави, това, което всъщност се случва в него, докато се движи в този поток на свръхсетивните изследвания, постепенно ще намери начин да приложи това, което сега е използвал за изследване на човешката свобода, и в други области. И едно нещо се очертава за него от такива изследвания с ясна необходимост: че ако човешките същества не замъгляват пътя към свободата с научни предразсъдъци, ако безпристрастно изследват това, което им е достъпно в ежедневието им в сферата на свободата, тогава той ще стигне, поне първоначално, до осъзнаването в тази област, че е способен да се откъсне във вътрешния си душевен живот от физичността, която иначе е инструмент на мисълта, защото тази физичност трябва да предоставя точно това, което предлага външното наблюдение, към което мисълта след това се добавя като допълнение. И човек знае какво е свръхсетивното изследване, когато е изследвал проблема за свободата по правилния начин. Човек вече е в духа на това изследване, което след това води и до висотите на свръхсетивния свят. Но именно защото духът на агностицизма е довел до предпочитанието да се отрича безпристрастен резултат от наблюдение, какъвто е този, произтичащ от изследването на свободата, вместо да се променя смисълът на причинно-следственото обяснение, наистина е било необходимо да се противопоставим на това, което научният мироглед е направил с проблема за свободата в края на 19 век.

Това, което човек преживява в най-съкровено си същество, това, което преживява във връзка със света, изисква той да се примири със себе си относно това, което в света и в неговата природа поражда импулса за свобода. Ако човек не може да се примири с това, тогава последствията възникват за него в непосредствения му живот. Тези последствия се проявяват по такъв начин, че той се превръща в неразбираемо същество, непрозрачно за собственото му знание и следователно и за живота му. Тогава той се чувства в света сякаш не стои на твърда земя със знанието си. Той поглежда в себе си, така да се каже, и там, където е искал да види собственото си същество да сияе и свети, вижда един вид празнота. За тази празнота може да се дискутира и философства, но е невъзможно да се живее с нея. Тя издълбава самия живот, опустошава го, убива най-важните му, най-интензивните му импулси, заличава това, от което човешките същества се нуждаят по отношение

на вътрешната субстанция, за да намерят връзката с външната субстанция в дейността, която е необходима за тях и за света. Ако човек иска да разбере човешките същества в тяхната връзка с действието, тогава му е необходима философия на свободата. Но тогава, поне за проблема със свободата, човек също така се нуждае от свръхсетивно изследване.

Този проблем на свободата показва с голяма яснота как самите човешки същества трябва да се противопоставят на агностичния мироглед. Ако някой иска да се придвижи към антропософията, това би могло да натежи тежко върху душата му, ако същевременно е напълно честен относно това, което научните изследвания са създали по великолепен начин през последните времена. Защото всеки, който гледа на познанието, както го описав вчера – като жизнен процес, а не просто като нещо формално – трябва, ако се стреми към знание, да свърже живота си с този реален процес на познание. И като стане човек на действието, това, което той представлява за света, се свързва с това, което му се разкрива чрез неговото знание като негова най-съкровена същност.

Сега, в тази епоха на агностицизъм, човек може да се сблъска и с човешки феномен, който се представя като живо възплъщение на въпроса: Как може човек да живее с това, което агностическото мислене счита за абсолютна, неопровержима истина? За онези, които са искали да се справят с тази значима загатка на живота през последната третина на 19-ти век, този човешки феномен сигурно е изглеждал по някакъв начин като загатка на времето. Под този човешки феномен имам предвид Фридрих Ницше. За всеки през последната третина на 19-ти век Фридрих Ницше е бил човешки феномен, който е възплъщавал това, което е идвало на ум, когато човек е търсил източниците на познание за антропософския живот. Това е уникалното в личността на Фридрих Ницше: че в известен смисъл душата му е поглъщала всичко, което е могло да се преживее в най-забележителните светове на мисълта и чувствата, които са се противопоставяли на агностицизма през последната третина на 19-ти век.

Фридрих Ницше започва със солиден интелектуален живот и въпреки че всъщност е отличен филолог, толкова отличен, че получава университетска професорска титла още преди да е завършил доктората си, душата му е привлечена от научната насока на своето време. Той не може да не се отнася към света по такъв начин, че този свят става негово възприятие в смисъла на научното мислене на неговото време. Тъй като е трябвало да изпита цялото, пълното човечество, за този свят на възприятията, който е само половината от света, той се нуждае от това, което първо трябва да се свърже отвътре в душата с този свят на възприятията, за да образува цялостна реалност. Ницше вижда външния свят на възприятията и го вижда така, както човек трябва да го вижда в духа на неговата епоха. И впечатлението от този свят на възприятията е наранявало Ницше. Човек трябва само да постави цялата психология на душата на Ницше пред собствената си душа, за да разбере

изречението: Външното наблюдение, оцветено с научно мислене, се превръща във вътрешна болка за Ницше. — Това, което имаме тук, не е нищо друго освен научният начин на мислене, който постепенно превръща външния свят на възприятията в такъв, който причинява вътрешна болка, когато човек му позволи да го засегне. Защото всичко, което причинява болка, е това, което човек би искал да види по такъв начин, че да го изпълва, че да дава съдържание на душата му, и за което въпреки това той осъзнава, че не му дава пълно съдържание, че го оставя празен. Тогава в душата му се заражда ужасното нещо, че е гладен за това, което светът би трябвало да му даде, и че не може да задоволи този глад, защото светът не може да му даде пълно удовлетворение.

Това е, което Ницше е почувствал в началото, когато е станал човек през 60-те години на XIX век. След това той се е обърнал към онова, което би могло да го отведе отвъд болката, изпитвана в най-съкровения дълбини на душата му чрез външното възприятие, отвъд това светско страдание. Той е търсил навсякъде елементи в световната култура и човешкото развитие, които биха могли да му помогнат да се издигне над голямата вътрешна болка, която е изпитвал във взаимодействията си със света. И две неща са му хрумнали: Първо, той се е потопил в прекрасния музикален свят и художествения мироглед на Рихард Вагнер. Той се е стремил с цялата си душа да се потопи в начина, по който Рихард Вагнер, оставяйки външния свят зад гърба си, се е издигнал до свят, създаден от човека, който използва всичко, което човечеството някога е създало в своите митове и т.н., за да надхвърли непосредственото външно съществуване. А за Фридрих Ницше това е било свързано с втория елемент, с философията на Шопенхауер, на която самият Рихард Вагнер е станал последовател след периода на Фойербих. Във философията на Шопенхауер Ницше е намерил потвърждението, че възприятието на външния свят може всъщност само да вдъхнови песимизъм. За него това потвърждавало, че това, което душата трябва да преживее, не може да бъде намерено във външния свят, не в света на спящата воля, че следователно човек трябва да се издигне над това, което външното наблюдение може да предостави чрез нещо, което самият той е създал. За Фридрих Ницше било облекчение да чуе от Шопенхауер, от една страна, че човешкият свят от идеи, който според неговата епоха можел да предостави само несвършена, болезнена картина на света, всъщност е само илюзия и че това, което не е илюзия, волята, по същество няма непреодолима сила за човека, така че човекът има право, така да се каже, да се издигне над слепотата и глупостта на волята в света чрез илюзията.

Ницше свързваше нещо друго с този втори елемент. Той го свързваше с наученото от филологическите си изследвания: потапяне в гръцкото състояние на духа, в начина, по който гръците са си помагали да се измъкнат от незадоволителното си съществуване, както вярваше Ницше. Той се потапяше в истинския смисъл на гръцкото изкуство и този смисъл го поразяваше, сякаш гръците напълно са усетили

цялата трагедия и болка на едно незадоволително чувствено съществуване. Той вярваше, че гърците са се обърнали към изкуството, за да преодолеят иначе необходимия песимизъм на съществуването. Гръцкото изкуство, чието обновление Ницше също желаше за съвременния човек, за него беше утеха, която човечеството търси в контраст с външния свят на възприятия, който можеше да се усети само в песимистичен смисъл.

Според Ницше, хората трябва да избягат в свят, който би ги отнел от болката на съществуването. И именно от това отношение, от тази трагедия, от тази болка на душата, Ницше написва първата си книга „Раждането на трагедията от духа на музиката“. Духът, от който я пише, е убеждението, че гърците са чувствали трагедията на сетивното съществуване толкова дълбоко, че са могли да я преодолеят само като създадат трагедия в съзнанието си над всяка реалност, за да намерят утеха в нея за трагедията на външната възприемаща реалност. Ницше е бил изпълнен с това усещане за света, както го е разбирал, когато е написал своите „Ненавременни размишления“, когато е отхвърлил Давид Фридрих Щраус, когато е искал да опише незадоволителната природа на един чисто исторически начин на представяне, който само някога се регистрира, когато е искал да посочи истинския дух на музиката на Вагнер и когато е искал да говори за самия Шопенхауер. Всичко това се е случило през първата половина на 70-те години на 19 век.

В тези „Ненавременни размисли“ Ницше държеше огледало на своята епоха, която се придържаше към едно незадоволително и болезнено за него възприятие, по такъв начин, че той противопоставяше на всичко, което съвременниците му казваха, това, което едно цялостно човешко същество трябва да открие и измисли в себе си, за да понесе това, в което според Ницше съвременниците му биха могли да си представят, че са филистерски щастливи. Той представя Давид Фридрих Щраус като точно онзи тип филистер, който посочва удоволствията от външния свят на възприятия и който по домашен начин не иска да се издигне над този свят на възприятия до по-висша равнина на съзнанието.

Но след това, около 1876 г., Ницше осъзнава натиска, който тази модерна научна нагласа, която по същество прониква във всичко, с което се сблъсква умът, може да окаже върху човешката душа. В крайна сметка силата, с която Ницше искал да избяга в свят на утеха пред лицето на незадоволителната природа на външния свят на възприятия, била осакатена. Той вече не можел да се предаде на вярата, че човек може по някакъв начин да намери изход от самото човешко съществуване в един утешителен, самосъздаден свят, защото постепенно започнал да възприема това, което се стреми да се издигне над външната реалност на възприятието, като лъжа, като измамна илюзия. И годините 1875 и 1876 се превърнали за него в години, в които, както самият той се изразил, той замразил една житейска лъжа след друга, така че те да замръзнат до смърт.

Всъщност това беше още по-трагично състояние на духа от предишното, защото в предишното той вярваше, че може да намери утеха в илюзиите на живота за света на възприятията, който се налагаше като реалност въпреки своята едностранчивост. Сега обаче той вече не можеше дори да се вкопчи в тези илюзии като утеха и в известен смисъл стана фанатик на истината, казвайки си: Колкото и дълбоко да разкъсва душата с вътрешна болка тази реалност, представена от външните сетива, тя е реалността, която е непосредствено пред нас. — Тази огромна тежест беше упражнена върху Фридрих Ницше от агностичната му нагласа. Оттогава нататък той вече не можеше да понесе тази тежест и затова въздъхна това, което написа в книгата си с афоризми „Човешко, твърде човешко“: О, ти, беден човек — така се чувстваше Ницше — о, ти, беден човек, ти си въобразяваш идеали, илюзии, в които бягах от чувственото в свръхсетивна сфера; искаш да се издигнеш от човешкото към божественото; Като развивате сили, които ви съблазняват в подобни илюзии, вие пропадате още по-дълбоко в човешкия подземен свят и това, което първоначално сте развили по наивен начин като вашата човечност, става нечовешко, твърде човешко. Изследвайте инстинктите си, изследвайте егоизма си и ще видите как си представяте безкористността като илюзия, като морален идеал! Истината е, че говорите за безкористни идеали, но по същество се прекланяте само пред един по-фин, твърде човешки егоизъм; във вашето подсъзнание живее елемент, който е дълбоко под вашата човечност, не само под това, до което искате да се издигнете, като до божествено същество. — От това настроение са възникнали произведенията „Човешко, твърде човешко“ за истинския търсач на истината. Но Ницше не е бил просто теоретичен познавач; Ницше е бил душа, в която е било изтощено всичко, което е могло да се преживее в развитието на мирогледите през последната третина на 19 век. Ницше не е можел да излее този фанатизъм към истината в своите писания и мисли, в думите си, по същия начин, по който теоретиците го изливат. Ницше не е можел да говори по самодостатъчния начин, да речем, на Емил дю Боа-Реймон в неговата реч „Игнорабимус“ или „Велтрецел“. Говоренето по този начин е било неописуемо чуждо на Ницше, защото той е вярвал, че близостта със света е това, което живее непосредствено в интимността на човешката душа, което може да се изпита, когато човек се спусне в най-дълбокото си вътрешно „аз“. Следователно, Ницше не е можел да оцени настроението, което елегантно се плъзга от концепция на концепция в речите на Игнорабимус. Човек трябва само да наблюдава стила и отношението на такава реч на Игнорабимус от чисто човешка, но напълно човешка гледна точка. Сякаш човекът говори по такъв начин, че сърцето му да не присъства в речта му, че цялата му личност да не присъства в речта му, че мислите в главата му да се движат автоматично. Нещо доста неясно и несъществено се вие плавно през всички изречения, които говорят за светогледа на Лаплас и други подобни, а след това и за факта, че там, където

свършва научно разбираемият свят, трябва да започва свръхестественото, но че там, където започва свръхестественото, трябва да свършва науката.

За Ницше това, което е успял да преживее там, се е превърнало в истинска цел на живота и трагедия на живота. Самото научно развитие през последната третина на 19 век се е превърнало в най-съкровения трагедия на живота на Фридрих Ницше, защото сега, след като е станал фанатик на истината, позитивист, волтерианец, той е трябвало да проникне цялото си същество с това, което се е разтоварвало в главата му; да почувства пълната човечност на това. Това, което преди това е мечтал в своето „Раждање на трагедията от духа на музиката“ и в своите „Ненавременни размишления“ като утеха за научната трагедия на живота, основана на духа на човешката глава, на интелектуалното познание, той вече не е могъл да извлече от своята система на мислене; тя вече не му е давала мислене. В първата епоха от живота си, която вчера определих като мрачна, той е искал да проникне и освети възприятието, което сякаш е излязло от сън, с човешко душевно съдържание. Но това човешко душевно съдържание се е превърнало за него само в това, което след това се е оказало илюзия. И така, в своя позитивистки период, той се чувствал привлечен от едностранчивия свят на възприятието, който е само част от реалността, но не и цялата реалност.

Така Ницше трябваше да намери удовлетворение за душата си от други източници, със съдържание, което поне да прави живота поносим за него. Това, което мисълта вече не го озарява, трябваше да развие чувство и емоция, както при вътрешно изгаряне на душата, което стана фатално за него, и виждаме това чувство и емоция да изгарят мисълта в неговите произведения от 70-те години на XIX век, „Утринен здрав“ и „Веселата наука“, които произтичаха от душата му сякаш от вътрешно възпаление на душата. Колкото и красиви да са те, това, което се беше натрупало в него в болезнени душевни преживявания, се беше освободило във възпаления, които изляха огнен живот през душата му, и този огнен живот сега беше в състояние да го издигне за кратко над незадоволителното, над това, което преди това го беше издигнало над утехата, за която ви говорих.

Но Ницше беше все още толкова силен вътрешно, че усещаше това възпаление на душата си; той беше все още толкова силен вътрешно, че усещаше порив да добави вътрешен опит към външното си възприятие. И като събере последните си сили, така да се каже, да преодолее едностранчивия свят на възприятията, да стигне до преживяването, което заедно с това външно възприятие дава пълна реалност, този стремеж съдържа онова, което е живяло в него в третата му епоха, когато е написал своя „Заратустра“, онзи „Заратустра“, който може да се характеризира с твърдението на Ницше: Сега човек е станал човек, но като човек е осъден да страда от света, защото светът му дава едностранчивост, светът не го изпълнява. Човек е станал човек и стои в света. Но какво означава да си човек, ако светът не задейства в човека това, което го прави същество, към което самите му по-дълбоки сили

трябва да се стремят? - И така мисълта се изтръгна от душата на Ницше: Следователно човек не трябва да остане човек, защото ако остане човек, той се издълбава, трябва да се дави в болка. Човек трябва да стане свръхчовек. Човекът, който не може да общува със своята същност в света, трябва да преодолее себе си. Трябва да има мост, както има от червей към човек, така и от човек към свръхчовек. Ницше искаше да разбие тази човешка черупка, за да може от това разбиване да се появи това, което сега може да живее в хармония със света от най-дълбоките движещи сили на човечеството. А Заратустра трябваше да бъде учител и носител на тази свръхчовешка идея.

Но Ницше не можеше да говори във формите, които съвременният дух на науката, духът на агностицизма, беше породил. Той трябваше да намери друг език, език, който да се промъква в лирическо-епично-драматичното; трябваше да намери език, който дори да води извън състоянието на съзнанието, в което е заченат този съвременен агностичен дух на науката. Сякаш Ницше навсякъде, особено в най-значимите части на своя „Заратустра“, е изтласкван от обикновеното съзнание в един вид свръхсъзнание, сякаш търси трансформация, метаморфоза на съзнанието, за да може да живее в свят, който не може да бъде достигнат с обикновеното ежедневно съзнание. Сякаш Ницше трябваше да преодолее начина, по който човекът живее със света. Заратустра не е човек, който следва педантския път, с който е свикнало съвременното човечество, в мярката на времето, в която се движи външният, едностранчив свят на възприятието. Заратустра трябва да се превърне в лекомислен дух, който танцува далеч от това, което иначе тежи на хората в този едностранчив свят на възприятията.

Навсякъде виждаме лиричен, патетичен стремеж на Ницшевото съзнание към един висш, свръхсетивен свят, свят, в който би могло да се открие свръхчовешкото, свят, който не може да се открие в рамките на обикновеното съзнание. И в други произведения от този последен период от творчеството на Ницше виждаме появата на идея, която тласка в същата посока: онази загадъчна, мистериозна идея за вечното повтаряне на едно и също.

Докато Ницше съзерцаваше този живот, такъв, какъвто е между раждането и смъртта, му се струваше, от всичко, което сега описах като отлагания в душата му, сякаш той не може да се изчерпи сам по себе си, сякаш би било безсмислено, ако протичаше по същия начин, както се е представял между раждането и смъртта. Тогава идеята за завръщането на същото, идеята, че животът, който сега живее между раждането и смъртта, не е единственият, а винаги се връща и трябва да се връща, си проправи път от най-съкровено му същество. И сега, бих казал, се появява най-трагичният аспект на Ницше: неудовлетвореността от един земен живот, но и неспособността да се издигне до истинска идея за развитие в съответствие със света и духа, която вижда прогрес, възход на човечеството, в повтарящите се земни животи. Ницше не беше в състояние да придаде смисъл на

повтарящите се земни животи, които приемаше от духовна концепция за развитие. Затова той се вкопчваше отчаяно в повтарящите се земни животи, неспособен да избегне такова повторение, което винаги води до едно и също нещо, независимо колко често този земен живот може да се повтаря. Този земен живот носи в себе си изискването да не съществува сам. Но той се оказва неспособен да създаде нещо различно от това, което е в най-дълбокия смисъл на думата незадоволително и трагично, дори във вечни повторения.

Ако човек приеме това, което описвам тук като съдържание на душата на Ницше, не като система от абстрактни мисли, а като нещо, което извира от пълната природа на човешкото същество, извира от човека по такъв начин, че всичко, което този човек представлява в дух, душа и тяло, тогава човек може да погледне на тази личност по такъв начин, че да разбере нейния крах в края на 1880-те години. И това вече може да ни направи осъзнати за особения характер на източниците на познание, от които се нуждаем, когато видим как такъв живот се е сринал при източниците на познание, които агностицизмът счита за единствените, за абсолютно правилните. Фридрих Ницше полага искрени усилия да живее с пълноценната си, цялостна човешка същност в това, което знанието може да даде на хората за живота им през последната третина на 19 век. В своя опит Ницше се превръща в борец срещу времето си. Ето защо нарекох книгата си за Ницше: „Ницше, борец срещу времето си“. Ницше развива в себе си начин на мислене, който е неизбежен за дълбоко чувствителен човек през последната третина на 19 век, предвид развитието на науката. Той преживява този начин на мислене, както може да бъде преживян от такава личност, и преживява това, което прави такава личност борец срещу тази епоха, тази епоха на агностицизм. Ницше е бил предразположен да бъде борец срещу времето си, но се е сринал и преди да се срине, се е чувствал най-комфортно с вътрешния си боен дух, когато е можел да живее като отшелник на много метри над морето, над всичко, в което хората на нашата епоха участват с живота си, както са се развили. Опитът на Ницше с източниците на знание от 19-ти век, а всъщност и от нашето време, го е направил борец срещу времето си и отшелник.

Ето защо Ницше не можа да изпълни толкова внушителното изискване на нашата епоха, особено за тези, които го осъзнават. Изисква ли тази епоха да се оттеглим в Силс Мария като отшелници, за да можем поне да живеем с времето си? Не, тази епоха, именно когато ни прави борци срещу епохата, изисква да се поставим в средата на социалния човешки живот, където големите проблеми трябва да бъдат водени към решение по жив начин, а не в изолирани теории. Ницше ни показва през какво трябва да премине една природа, която истински преживява и разпознава времето; той ни показва трагедията на живота на такава разпознаваща, бореща се природа. Но в същото време той ни показва – колкото и вярно да е, че е бил формиран от най-съкровени и убеждения да бъде борец на своето време, колкото и вярно да е, че тази борба срещу агностицизма е необходима в нашето

време – че той, Фридрих Ницше, трагичният борец срещу тази агностична епоха, не е разполагал с правилните оръжия за тази необходима борба. Трябва да търсим тези правилни оръжия; и моето искрено убеждение е, че за нашето време тези правилни оръжия, тези духовни оръжия, могат да бъдат осигурени само чрез средствата, метода на изследване и жизнените импулси на антропософски ориентираната духовна наука.

Четвърта лекция

През следващите няколко дни моята задача ще бъде да оформя идеите в тези размисли, които описват пътищата към познанието на свръхсетивните светове и практическото приложение на резултатите от това свръхсетивно изследване. Този път обаче си поставих за цел, за да оформя тези идеи, да представя един вид насока за това как това, което може да възникне в подобни идеи на свръхсетивната антропософска наука, може да се свърже с онези светогледи, които са получили влияние върху човечеството в последно време и които все още имат това влияние отчасти. Вчера, въз основа на тези намерения, представих някои от търсенията на Фридрих Ницше и вярвам, че може би е станало очевидно, че духовната трагедия на Фридрих Ницше в крайна сметка се е проявила по-специално във факта, че за да стигне до истински хуманен поглед върху живота, той е трябвало в известен смисъл да разруши човешкото същество и да схване идеята за свръхчовешкото. От гледна точка на Ницше човечеството изчезва, за което той не може да намери задоволително съдържание и копнее за възглед, който може да изрази само лирично или абстрактно в идеята си за свръхчовешкото. От друга страна, Ницше чувствал нуждата да погледне отвъд индивидуалния човешки живот между раждането и смъртта, за да намери всеобхватно обяснение за човешкия живот и съществуването на света; но в това търсене той стигнал само до идеята си за завръщането на същото, за вечното завръщане на същия земен живот на отделния човек. С други думи, той не могъл да извлече достатъчно от това, което човек таи в себе си между раждането и смъртта, от това, което може да бъде преживяно в този период от време, за да получи истинско съдържание за своите повтарящи се земни животи, и затова това останало абстрактна идея за простото повторение на тези земни животи.

Ако човек проучи по-внимателно как Ницше е стигнал до тази трагедия на душата, защо не е могъл да извлече нищо друго от дълбокия си човешки стремеж, в крайна сметка, според мен, ще стигне до заключенията, които изложих в началото на този век в есето си за личността на Ницше като психопатологичен проблем във „Виенско клинично разсъждение“. Струваше ми се, че Ницше наистина се е стремил към цялостен поглед върху човешкото съществуване като цяло, но че този импулс е живял в организъм, който е бил нездравословен от самото начало, и че това разкрива как, от една страна, душата му е развила един вид свободен полет именно поради нездравословността на организма, но как самият този полет не е могъл да бъде напълно здравословен. Това сочи към необходимостта да се търсят здравословните източници на познание за антропософския мироглед.

При Ницше откриваме, че той никога не е успял да постигне наистина по-дълбока връзка със съвременния научен светоглед. Той винаги е оставал, в известен смисъл, нещо грубо, нещо, което е отблъсквало неговата деликатна конституция. Той е

можел да се справи с идеи като тези на Дарвин само като ги разбие, като отвърне погледа си от тях и не си представя как хората физически са произлезли от други организми, а по-скоро като се е наклонил към постулата, че свръхчовекът трябва да се развие от човешкото. Дори, както ми се струва, човек да е проникнал толкова дълбоко в преживяването на духовни светове, не може да стигне до формулировка на своите възгледи, която е задоволителна за настоящето, освен ако не е способен да свърже духовното възприятие с научния светоглед на съвременното.

По същото време, когато беше публикувана моята „Философия на свободата“, която първоначално се опитваше да разкрие човешките импулси за действие по антропософски начин като свръхсезитивни и по този начин се стреми да осигури основа за човешката етика, се появи сензационното тогава възпроизвеждане на речта на Хекел от Алтенбург „Монизмът като връзка между религията и науката“. И не вярвам, че пътят, който съвременният човек трябва да извърви към източниците на познание на антропософските изследвания, може да бъде плодотворно описан, без да се вземе предвид това, което е стигнало до нашата съвременна епоха с възглед като монизма на Хекел. Трагедията на Ницше се състои именно в това, че той не е успял да се адаптира към такъв възглед.

Монизмът на Хекел със сигурност е съмнителен в много отношения, но щом човек наистина свикне с такъв начин на мислене, трябва да каже, че той е бил повлиян от възгледа, произлизащ от съвременната естествена наука и който в случая на Хекел е придобил религиозен, може дори да се каже фанатичен характер. Но човек не може да отхвърли Хекел, както толкова много искат да направят, като просто посочи клишетата му в „История на естественото сътворение“. Това е нещо, което му се е случило, бих казал, в резултат на известна научна небрежност. Той рисува ембриони в ранните им стадии по такъв начин, че просто използва същите клишета за неща, които, разбира се, не са много различни, но все пак са различни. Но е твърде евтино да се отхвърли целият монистичен начин на мислене на Хекел поради такава небрежност, защото той въпреки това съдържа в най-чистата си форма това, което се е наложило на ума, воден от последователност и съвременни изследвания. Този съвременен дух на изследване е показал склонност към наблюдение и експериментиране. То е настоявало за елиминиране на всички субективни влияния върху миросгледа на природния свят; то е довело до изключително дисциплинирано и методично мислене в наблюдението и експериментирането. И дори ако Хекел е допуснал някои грешки в това отношение, човек винаги ще усеща тази дисциплина и методизация на мисълта в неговите обяснения като цяло, а същевременно и артистичен стремеж за решаване на най-висшите проблеми, които могат да възникнат от научните изследвания, включително тези, отнасящи се до човешките същества.

Това, което трябваше да кажа за Гьоте – че той е имал особено състояние на духа, което му е позволявало да проникне в многостранния и развиващ се растителен

свят с ярките си идеи – също така е дало основата за разбирането, че Гьоте е бил изтъкнат ум в изследването на растителния свят, но от друга страна е породило и резерви, когато човек види как Гьоте, с ярките си идеи, не е могъл да продължи по този път, за да третира сферата на животинския живот по начин, който го е удовлетворявал.

Бих казал, че Хекел се е отплеснал от целия дух на 50-те години на XIX век, през които е прекарал студентските си години, директно в изучаването на животинския свят. За него е било необходимо да изучава формата и развитието на животинските същества, да изучава как многообразните животински същества в света са свързани помежду си. Не може да се каже, че Хекел е бил наравно с Гьоте в прилагането на изследователския си дух към животинския свят, защото Гьоте винаги се е стремил да изясни това, което изследва, чрез известно самонаблюдение, като по този начин е стигнал до разбиране със себе си колко много дава външното наблюдение и колко много трябва да се добави към него чрез свръхсетивно възприятие, както го е наричал, трябва да се добави към външното сетивно възприятие, за да се схване истинската реалност, особено на растителния живот. Хекел е действал по-скоро като наивен дух; в него е имало нещо живо, което го е предопределяло да проникне в превръщането на животинския свят. Но Хекел не е притежавал онова чувство за самонаблюдение, което може да се види у Гьоте. Ето защо той никога не е получил истинска яснота за това как човешките същества като такива стоят в света, който е трябвало да изследва по същия начин, по който Хекел се е опитал да изследва животинския свят.

Тъй като обаче онези, които искат да се издигнат от сетивно-физическия свят към свръхсетивния свят в смисъла на антропософията, както е разбрана тук, трябва в своите изследвания да прилагат същия дух, който правилно ги въвежда в сетивния свят, особено в сложния сетивен свят на животинските организми, изследователските методи на естествената наука могат да ни помогнат да разберем много неща, които също принадлежат към издигането към въображението, вдъхновението и интуицията, които са необходими за свръхсетивното изследване, за да можем да го разберем от гледна точка на днешния научен дух. И когато речта на Хекел от Алтенбург попадна пред мен – бях запознат с предишните писания на Хекел – трябваше да си кажа: въпреки всички грешки, които Хекел е допуснал, той е стигнал до гледна точка за сетивно-физическия свят, която трябва да се задържи здраво в този свят, ако човек иска да проникне в духовния свят от сигурна основа. Човек трябва да се научи точно как да провежда изследвания, например в зоологията, за да не изпадне във фантазия, а да преследва явленията в тяхната чистота. Човек трябва да е научил това, ако иска да има здравата непоколебимост, която му дава право да излезе отвъд сетивния свят. Пред душата ми стоеше това, което трябва да нарека методичен монизъм, който ясно показва, че всяко фантастично, дилетантско бърборене за жизнените сили и други подобни трябва да

престане пред лицето на постиженията на последните изследвания, че трябва да пренесем същия дух, който използваме в сетивните изследвания, в свръхсетивните изследвания, че не трябва да издигаме пропаст между научното и религиозното съдържание.

От тона на мисленето на Хекел, както е изразен в неговата реч за монизма в Алтенбург, ми стана ясно как всички изследвания трябва да се провеждат в монистичен смисъл. Разбира се, има много за обсъждане относно детайлите, представени от този монизъм. Със сигурност ще има много възражения, но от моята антропософска гледна точка нямам възражения срещу основните принципи на монистичното мислене. Доколкото монизмът произтича от правилен възглед за правилните резултати от изследванията, аз не участвам в полемика срещу него. Не мога да не кажа, че от антропософска гледна точка трябва да потвърдя съдържанието на монизма, но от друга страна, въпреки че казвам „да“ на всичко, което оправданият монизъм има да каже, все пак имам нещо друго да добавя. Това, че това „нещо друго“ се противопоставя на монистите, е, въз основа на току-що характеризираните от мен предпоставки, не моя грижа, а тяхна.

Сега обаче става въпрос за това да се извлече нещо от гледната точка на монизма на Хекел за характеризирането на свръхсетивните методи на изследване, които ще трябва да опиша в следващите лекции. Но когато става въпрос за описание на свръхсетивните методи на изследване, е важно да се опишат душевните сили, които в известен смисъл са скрити от обикновеното съзнание и които могат да бъдат развити - душевни сили, които присъстват в душата, които съществуват в дълбините на душата, но които остават скрити или латентни за обикновеното съзнание. Но тогава, когато описваме тези душевни сили, човек е принуден да се обърне към цялата човешка природа. От това извират не само това, което имаме да кажем за нещата с абстрактни научни термини, но и от дълбините на душевния живот, от същите дълбини, от които извират нашите научни методи, извират това, което води човешките същества към художествено творчество. Антропософската духовна наука трябва многократно да подчертава от своя гледна точка, че тя се обръща към цялото човешко същество, не само към интелектуалното, и че по този начин стига и до осъзнаването на връзката между научното изследване и художественото творчество. Когато човек се обърне към тази връзка, веднага се сеща за Гьоте. Гьоте не е поставял изкуството и науката в такава рязка противоположност, каквато правят абстрактните мислители, но е открил, че науката може да разкрие определена страна от световните мистерии, докато друга страна на тези световни мистерии остава неразкрита, освен ако човек не подходи към света с артистично чувство и артистична креативност. Тази гледна точка е породила това, което Гьоте е изразил с думи като: Красотата е проява на тайни закони на природата, които никога не биха били разкрити без тази красота. С други думи, Гьоте е вярвал, че

колкото и някой да характеризира природата с научно повлияни идеи, той няма да има цялата природа пред себе си. Той все още не би проникнал в определени основополагащи аспекти на естественото съществуване. Тези основополагащи аспекти на естественото съществуване, тези тайни на света, навлизат в нашето съзнание и стават видими само когато подходим към тях с артистична чувствителност.

Разбира се, възраженията срещу подобно схващане са изключително правдоподобни и следователно съблазнителни, но въпреки това са невалидни, защото човек може дори строго да докаже, с логически аргументи, основани на определен едностранчив интелектуален възглед, че така наречената точна наука може да се постигне само чрез логическо мислене, което извежда едно понятие от друго в непрекъснат процес на преценка. Но ако природата, ако светът, изобщо не е подходящ за такъв логически анализ чрез собствената си същност, тогава трябва да се потърси друг път, за да се разбере. И именно духовният изследовател намира много неща по пътя си, които го доближават много до вътрешното художествено творчество, защото това, което той трябва да развие, за да култивира свръхсетивните сили на възприятието, има голяма прилика с това, което е активно в художественото творчество. Гьоте е усетил това; затова е изрекъл и думите: Тези, на които природата започва да разкрива очевидните си тайни, изпитват най-дълбок копнеж по нейния най-достоеен тълкувател - изкуството.

Това не нарушава точността на това, до което човек в крайна сметка достига в научното познание, ако душата непременно трябва да се подготви за крайната точност на изследването чрез това, което може да действа артистично в нея. Това не нарушава, а може само да насърчи факта, че може би душата развива в себе си, именно чрез артистичните способности, това, което в крайна сметка води до най-добрите методи на познание. Следователно, ще трябва да се впуснем в някои подробности по темата, която повдигам тук, ако искаме да опишем свръхсетивните методи на познание на въображението, вдъхновението и интуицията.

Гьоте, казах аз, е особено велик поради своята особена душевна природа в изследването на растителния свят. Защо Гьоте е велик именно в разбирането си за растителния свят? За да намерим отговор на този въпрос, нека разгледаме по-отблизо природата на Гьоте. Ако се постареем да си представим нейния особен характер, ще видим, че най-характерната черта на природата на Гьоте е, че той възприемаше всичко, което се изпречваше пред съзнанието му, с един вид вътрешна пластична творческа сила. В известен смисъл Гьоте беше на път да стане скулптор и ми се струва, че най-характерната черта на Гьоте беше именно това: че скулптурната сила се криеше в душата му, но оставаше в това състояние на духа като най-съкровено, скрито същество, не изразяващо се външно в скулптурата, че той беше в известен смисъл вътрешен скулптор в оформянето на своите духовни

възгледи, но че не търсеше начин да включи във външната материя това, което се представяше на душата му като духовен възглед във вътрешната скулптура. Струва ми се, че Гьоте, обръщайки погледа си към растителния свят, го е гледал с това скулптурно състояние на духа, с пластично чувство, развито във всички посоки. Вместо да работи скулптурно в глината, вместо да отпечатва това, което пластичното му чувство е оформило вътрешно в глината, Гьоте е насочил погледа си към растението и вместо да вгради пластичната форма в глината, растението е разкрило на душата му пластичността, която е извяла от неговия живот. Това ми се струва част, и може би най-важната част, от психологията на Гьоте.

Нека сега съпоставим този факт с друг, по-общ. Нека разгледаме пластичните изкуства. Разбира се, човек може да прави всичко във всичко, но ако приложи безпристрастно художествено чувство, как трябва да отговори на следния въпрос: Възможно ли е, с пълна пластична чувствителност, с напълно развито пластично чувство, да гледаме пластично оформените растения по същия начин, както гледаме пластично оформените животни или пластично оформените хора? — Представете си група цветя, цъфтящи растения, оформени от гипс или мрамор, пред очите ви. Вярвам, че с безпристрастно пластично чувство човек ще трябва да каже: Да, животинската организация, човешката организация, може естествено да бъде внесена в пластичното изкуство; пластично възпроизведените растения всъщност ни отблъскват. — Защо е така? Ако се задълбочим в този психологическо-художествен факт, тогава трябва да кажем: Растението, както ни се струва в природата, е толкова художествено пластично само по себе си, че природата не ни позволява да надхвърлим тази естествена пластичност на растителния свят с никакъв вид скулптура. Естествено е да се гледа на пластичността на растителния свят такава, каквато е, защото тогава човек осъзнава, че в същността на растителния свят има нещо, което вече трябва да бъде оформено пластично като нещо естествено. Няма какво повече да се добави чрез каквато и да е художествена скулптура.

Нека сега вземем един дух, който подобно на Гьоте е поставен в света по напълно естествен начин, и нека го вземем с неговата специална умствена нагласа, с неговите специални способности. Той не е обучен да стане истински скулптор, но носи скулптурата със себе си навсякъде. Вижте как самата скулптура играе роля в най-завършените му поетични творения, как „Ифигения“, „Тасо“ и „Естествената дъщеря“ разкриват скулптурната творческа сила дори в драматичното. Гьоте е, в известен смисъл, скулптор във всичко, което прави, но не успява да включи скулптурната креативност в писането си. Тъй като обаче има дълбок стремеж да живее в пълна хармония с природата, къде ще намери удовлетворение за това, което се крие толкова дълбоко в него, неговата скулптурна чувствителност? Където природата действа най-чисто като скулптор: в растителния свят. И сега можем да видим от собствените наблюдения на Гьоте как вътрешното чувство на човешката душа трябва, в известен смисъл, да гравитира към скулптурата, за да схване

растителния свят в естественото му състояние, да го схване по начина, по който самият му живот възплащава природна скулптура.

Не можем да се справим с такава скулптура, когато става въпрос за неорганичното. Прилагаме измерване, броене и претегляне към голяма част от неорганичния свят. Това са дейности, които всъщност разкъсват формата; и дори ако се издигнем над това разкъсване на формата в неорганичната наука, за да схванем кристала, в самата неорганична наука не се занимаваме с вътрешно преживяване на специфичната пластична формация на кристала, а по-скоро изчисляваме ъглите на повърхностите, изчисляваме наклоните на граничните линии и т.н. Опитваме се да разберем тази форма от това, което я анализира.

Такъв възглед не би задоволил духа на Гьоте по отношение на растителния свят. Неговата морфология се превърна в възглед за метаморфозата. Той трябваше да схване формата на растението директно в неговата пластичност, за да види през преобразуването на отделните растителни форми една в друга. И така, неговият възглед за растителния свят се превърна в движеща се вътрешна пластичност. Следователно в растенията има нещо, което задължава един природно надарен дух да трансформира своите прозрения във вътрешни, пластични форми, да ги превърне във вътрешни пластични форми. Правейки това, като съживява в душата си това, което бих нарекъл силата на пластичността, която прониква в целия растителен свят, Гьоте стигна до същността на растителния свят. Наречете го както искате: в антропософската наука сме свикнали да наричаме това, което Гьоте е възприемал в растенията с пластичното си чувство, етерно тяло на растението. Вероятно ще трябва да обясня защо през следващите няколко дни. Но както и да го наречете, придържайте се към начина, по който трябва да подходите към действителното тъкане и същност на растенията с чувство за познание, толкова естествено, колкото е на Гьоте. И тогава вижте как в самата скулптура изработват това, което сега трябва да оформите, разглеждайки растителния свят за животинската и човешката форма в художествения материал. Това е, което оживява растението и което човек открива чрез това скулптурно чувство, също и в животните и хората. Ако някой нарече това, което преплита растението по такъв начин, че го схваща със скулптурното чувство, етерно тяло, тогава той открива това етерно тяло и в животинската и човешката организация. И скулпторът се стреми да оформи това, което прониква в животинските и човешките организми, в което наистина има нещо друго, когато създава своите скулптурни форми на животинските и човешките организми.

Но когато човек види животното в природата, когато погледне човека, тогава чистата пластичност на етерното тяло се прикрива, след това към него се добавя нещо друго, след което чрез това друго нещо, сякаш чрез абстракция, човек вижда това, което живее в пластичността като етерно тяло. Така че може да се каже, че особената нагласа на Гьоте му е позволила да получи дълбоко прозрение за

растителния свят. Може да се каже, че една артистично настроена личност запазва определена артистична насоченост в себе си, дори когато се занимава с научна дейност. Това ѝ позволява да открие определени тайни на външния свят, които могат да бъдат открити само когато тази артистична способност остане вътре в нея. Ернст Хекел насочва вниманието си към животинския свят, макар и по по-наивен начин, отколкото Гьоте е направил за растенията. И в известен смисъл за Хекел може да се каже следното: Ако мисленето на Гьоте, както обсъдих в предишните разсъждения, е било правилно описано от Хайнрот като обективно - тоест такова, при което съдържанието на душата е потопено в обектите - тогава това може да се види и, макар и по несъвършен начин в началото, в зоологическите методи на изследване на Хекел. Дълбоко е важно, когато Хекел, за да се оправдае по своя наивен начин, казва, че не намира формата - която Гьоте е открил, като се е ограничил до растенията - а по-скоро намира душата в животинските същества. Хекел говори за животни и следователно трябва да говори за душата.

Гьоте преследваше растение след растение, той преследваше метаморфозата на формата. Хекел преследваше животно след животно; той не се спря само с преследването на формата, а продължи да търси животинската душа във формите на животинския свят. И ако някой беше възразил, че няма право да говори за тази душа дори в най-простите форми на животинския свят, той щеше да повтори това, което всъщност е казал: Ако, подобно на мен, сте прекарвали много десетилетия в наблюдение на нисши животни, като протистите, и сте видели как се държат техните форми, тогава не можете да не стигнете до заключението, че тези клетъчни животни са обитавани от клетъчни души, които се различават от най-сложните души само по отношение на качеството.

Гьоте е казал от една страна: Когато преминавам през растителния свят, виждам това, което трябва да видя и в най-простия растителен организъм: форма, вид растение, първично растение. В най-простото растение то ми предлага същото нещо, което е само качествено различно от това, което намирам и в най-съвършеното растение като форма, като жив вид.

Хекел казва, говорейки сега не за растителния, а за животинския свят: Когато изследвам целия животински свят, намирам душата вече в най-простото животно и я намирам метаморфозирана по най-разнообразни начини, трансформирана в най-сложните форми на животински живот.

Съществува известно родство между възгледа на Хекел за животинския свят и възгледа на Гьоте за растителния свят; и ако човек отдаде значение на това, ако не го смята за нещо второстепенно, че Гьоте трябва да говори за форма, а Хекел за душа, тогава човек, вярвам, е на път да открие нещо много значимо. И защо наивната изследователска душа на Хекел е създала това, към което Гьоте се е стремил, по по-съзнателен начин, по начина, който описах? Търсих обяснение за този факт и го намерих с пълно удовлетворение, когато веднъж разгледах частично

аматорските картини на Хекел на изложба в Асоциацията „Джордано Бруно“ в Берлин. Това е нещо, което води към психологията на Хекел. Хекел е не само активен като изследовател навсякъде; навсякъде той също сяде и рисува и навсякъде се наслаждава да улавя в цвят това, което природата разкрива на любознателния му ум. Радостта, която той изпитваше да улавя тези форми на животинския свят в цвят, все още може да се усети, когато човек разгърне тетрадките, които Хекел публикува под заглавие „Форми на изкуството в природата“.

Точно както Гьоте е живял вътрешно на по-високо ниво в пластичните изкуства, така и Хекел е живял в цветовете, които извикат животинското на повърхността си. И както Гьоте не е станал скулптор, а е запазил скулптурното в себе си, така и Хекел не е станал художник, а натуралист; но рисуването с цветове е било вътрешна същност на цялото му душевно разположение. Това е живяло в него и той е търсел това, което сега се изразява във външния свят по такъв начин, че да се разкрие в цвят от неговия живот, който е пропит от чувство, от душата. Той се е стремил да изследва това.

Но с това стигнахме до това, което отличава животното от растението. Разбира се, може да се каже: Растението показва цветове още повече! — Но всеки ще почувства, че най-съкровената същност на животинското същество е свързана по съвсем различен начин с това, което се разкрива като цвят, отколкото растението. Растенията всъщност живеят във форма и цветът е по същество нещо, което лесно може да се види като донесено на растението отвън. Човек ще трябва да изучи връзката на слънцето, въздуха и други външни фактори с растението, ако иска да разгледа цвета на растението. Но ако иска да разбере вътрешната природа на растението, тогава трябва да съзерцава формата на растението с пластично чувство. Цветовете, които се появяват по повърхността на животното, не зависят по същия начин от външните условия. Всъщност, ако е зависимо – както е в случая с мимикрията – ние все пак се чувстваме принудени да го обясним с оглед на специални условия, защото имаме усещането, че оцветяването също идва отвътре, от живот, пропит с усещания. Но не е толкова важен цветът, а животът, който може да бъде преживян отново от хората, които самите те чувстват и мислят в цвят. Не е важна комбинацията от цветове, а това, което човек чувства вътрешно, когато чувства и мисли в цветовете. И както може да се говори за етерното тяло в растенията, което трябва да се схване чрез пластичното чувство, така трябва да се говори и за това, което хората и животните имат отвъд растенията, когато се говори за вътрешните условия на цвета. И ако човек улови това, което животните и хората имат общо с растенията, той го улови в безцветна скулптура. Ако човек прибегне до рисуване за хора и животни, той създава в животните и хората това, което му позволява да надникне във вътрешното същество чрез цвета, това, което разкрива вътрешното същество, това, което вече не се изразява просто в метаморфозата на

формата, това, което се разкрива в една по-дълбоко обусловена трансформируемост на самия живот. Това, което може да се проследи също толкова живо при животните, колкото и при хората, може да се нарече както пожелае: в антропософската духовна наука сме свикнали да го наричаме астрално тяло, въз основа на специфичния възглед, който произтича от вдъхновението. Ще говоря за това в следващите лекции. Но фактът, че човек е принуден да изследва трансформациите, превръщането на животното, е свързан с вътрешно състояние на душата, което е различно от това, което води към растителния свят като пластично състояние на душата.

Въпреки че, както казах, по по-наивен начин от Гьоте, Хекел също е бил предразположен да прониква артистично в животинския свят. И това е, което прави Хекел да се явява като особено характерен дух в рамките на съвременния научен мироглед. Фактът, че той не е провеждал изследванията си по външен начин, а по-скоро, бих казал, от съдържана художествена перспектива, точно както Гьоте е подхождал към растителната метаморфоза от съдържана пластична художествена перспектива, е накарал човек да усети, въпреки всички отклонения на Хекел, вътрешната истина на монизма на Хекел и да види в него нещо, което, ако неговата едностранчивост може да бъде допълнително отхвърлена, може да доведе и не само до търсене на това, което се разкрива външно у животните и хората, отвъд растителния свят, но и до търсенето му вътрешно, в самата му същност, чрез екстрасензорни прозрения, които са толкова строго дисциплинирани, колкото са сетивните днес.

Следователно има начин да се навлезе в съвременния дух на изследване по жив начин, започвайки от най-дълбоките потребности за хуманен мироглед. Има начин да се възприеме в положителна форма това, което Ницше по същество никога не е успял да осмисли и което го е довело до неговата трогателна, но и разтърсваща духовна трагедия. Пътят на съвременната естествена наука трябва да бъде пренесен в областта на антропософските духовни изследвания, ако искаме да стигнем до истински, валидни формулировки на идеи и да не останем заседнали в дилетантство и аматьорство. Всеки, който приема времето си сериозно, винаги трябва да има определено отношение към своето време. Следователно, когато говорим за източниците на познание на антропософската духовна наука, е необходимо да се посочи тази връзка с другите източници на познание на настоящата епоха. Докато в предишните лекции трябваше да се каже много за отхвърлянето на агностичното мислене, днес първата, може би все още не много далечна, перспектива е представена в мироглед, който отхвърля агностицизма, както беше монизмът на Хекел. И това показва какво този монизъм, дори и да е в много отношения остарял, все още може да бъде за нас днес.

Когато през 1897 г., по случай стогодишнината от рождението му, трябваше да пиша за Чарлз Лайъл, един от основателите на съвременното научно-монистично

мислене, Хекел също застана живо пред въображението ми. В съзнанието ми се появи общност, която би могла да продължи това потапяне в природата, което може да се открие в линията на мислителите от Лайъл до Хекел, в посоката, в която то трябва да бъде продължено. Ето защо писах за тази идеална общност, която трябваше да търси пътя, започнат именно с монизма на Хекел, тези думи, които, ако бъдат разбрани правилно, могат да покажат, че с този монизъм вече е преодоляна бариера, която човек не трябва да се връща към по-ранни времена, ако иска да се справи със силите на човешкото развитие, а не с тези на упадъка.

Да, трябва да се откажем от този монизъм; никога, никога не трябва да се връщаме към това, което е било преодоляно от този монизъм в старите мировгледи. Ето защо тогава записах думите: „Дори ако на някои места“ – моля ви да обърнете внимание на това – „не искаме да подминаваме направо“ – а именно Хекел – „той има посоката, която искаме да поемем. Той е получил кормилото от Лайел и Дарвин; те не биха могли да го дадат на никого по-добре. И нашата общност плава бързо напред...“ Да, нека тя приеме строгия научен дух, който истинската естествена наука е породила, и бързо напредне в онези дълбини на световното съществуване, които лежат в свръхсетивното и въпреки това могат да бъдат проучени само чрез свръхсетивно изследване!

Пета лекция

Антропософската духовна наука се стреми да се издигне от сетивното възприятие към духовното възприятие и се стреми да се издигне от използването на интелекта, както е необходимо в обикновения живот и в конвенционалната наука, към други видове душевна дейност, чрез които знанието може да бъде отведено в сфери, които се разкриват в обикновения сетивен свят, но не са непосредствено разпознаваеми като такива чрез сетивата и интелектуалното познание. И такива вътрешни душевни дейности живеят в това, което описах в моите писания като въображение, вдъхновение и интуиция.

Когато говорим за въображение, не бива да мислим за нещо мъгляво и мистично, което се получава, когато заменим ясното, замислено интелектуално прозрение с нещо тъмно и живо в душата. По-скоро трябва да мислим за нещо, което произтича от пълното и всеобхватно използване на замисленото интелектуално знание, но което се развива по-нататък чрез издигане на скрити в душата сили до дейност на душата, която сега не живее в обичайните понятия, а първо в нещо образно, което обаче в по-нататъшния ход на дейността си трябва да се изживее в понятия, толкова ясни, колкото е самото познание на интелекта. В моите книги съм описал какво човешките същества трябва да извършат като вътрешни упражнения, за да развият тези сили, които остават скрити в душата за обикновения живот и обикновената наука, и по този начин да достигнат до въображаемо познание. Днес бих искал да характеризирам това въображаемо познание, както то възниква по начина, описан в тези книги, с няколко щриха.

Това въображаемо знание не живее в абстрактните понятия, с които сме свикнали в обикновеното логическо мислене, но не бива да се мисли и че това знание е нещо просто фантастично. Ако човек иска да характеризира по-външно това, което е налице, трябва да размисли върху формата на преживяване, която човек има, когато извлича спомени от дълбините на своето същество или когато тези спомени, стимулирани от това или онова, изплуват от тези дълбини сякаш сами. Ако схванем точно какво е споменът в ума, ще сме открили начина, по който въображенията също живеят в душата. Те живеят със същата интензивност, дори с интензивност, която често е много по-голяма от тази на спомените. Но точно както образите от паметта показват, чрез собствения си вид и съдържание, какво е било преживяването, което човек може да е имал преди години и на което те са картина, така и тези въображения, когато бъдат призовани в душата, показват, че първоначално не се отнасят до лично преживяване, когато се появяват като истински когнитивни въображения, а че се отнасят, макар и да се появяват със същия характер като образите от паметта, до един свят, който не е сетивен, но въпреки това е напълно обективен, който живее и се вплита в сетивния свят, но не се разкрива чрез органите на сетивното възприятие.

По този начин, първоначално би могло да се характеризира по-външният характер на въображаемите прозрения в положителен смисъл. В отрицателен смисъл трябва да се каже какво не са тези въображаеми прозрения. Те по никакъв начин не са подобни на видение, халюцинация или нещо подобно. Напротив, те водят човешката душа в обратна посока на тази, в която тя се движи, когато изпада във видения, халюцинации и други подобни. Въображенията на знанието са здравословни душевни преживявания в същия смисъл, в който виденията, халюцинациите и т.н. са нездравословни душевни преживявания. Какво всъщност характеризира визионерския, халюцинаторен живот? Една от характеристиките е намаленото чувство за себе си, намаленото осъзнаване на себе си. Като се отдадем на здравословното си състояние на духа и здравословния си опит с външната сетивна реалност, ние притежаваме точно това, което можем да наречем благоразумие по отношение на собственото си его. Във всеки момент, когато гледаме външния свят по здравословен начин, когато се поставяме във външния свят по здравословен начин, трябва да можем да се разграничим до известна степен от това, което е съдържанието на нашето аз. Ако съдържанието на нашето съзнание, на нашето аз, ни обземе до такава степен, че необходимата благоразумност спрямо себе си е парализирана, тогава възникват нездравословни състояния, а те са и състояния на визионерски, халюциногенен живот. Всеки, който придобие безпристрастна преценка по тези въпроси, знае, че известна степен на описаната по-горе благоразумност е налице, когато живеем в здравословен сетивен опит, и знае, че визионерският, халюциногенен живот стои под този здравословен сетивен опит. Той няма да се изкуши да приеме тези спускания на съзнанието като откровения на един свят, който е по-ценен от сетивния свят.

Човек може просто да приеме нечие отношение към тези неща като вид критерий за това дали разбира истинската антропософска духовна наука или не. Ако някой вярва, че научава нещо по-ценно за света чрез видения и халюцинации, отколкото чрез сетивно възприятие, тогава той всъщност няма достатъчно разбиране за антропософската духовна наука. Сетивното възприятие ни въвежда във връзка с външния свят. Визионерският, халюцинаторен живот свежда тази връзка до по-ниско ниво на благоразумие, като пренася това, което вече е по-чист, обективен свят в сетивното възприятие, в субективната сфера, в сферата на опита, в която по нездравословен начин съдържанието се развива от самия организъм и поне прониква в нашето сетивно възприятие, в случаи на болест го измества напълно и го замества с нещо патологично. Ако човек стриктно се придържа към това, което току-що казах, тогава той при всички обстоятелства ще изисква от способностите на въображението да не понижават или парализират връзката, която имаме в сетивния свят с обективния външен свят, а по-скоро да я повдигат и стимулират със силен живот.

Ако сега човек е наясно, че благоразумието към собственото „аз“, към „аз-а“, издига сетивните възприятия над просто визионерските и халюцинаторни, подобни на сънища преживявания, тогава ще разбере и защо духовният изследовател представя като необходимост, в името на когнитивните въображения, да се правят упражнения, които първоначално не намаляват вътрешната интензивност на чувството за „аз“, а по-скоро го увеличават и засилват. Но това ме води до нещо, което е изключително необходимо за постигането на свръхсетивно познание, както и до нещо, което, ако не се изпълнява при спазване на всички закони, които посочих в книгата си „Как да постигнем познание за висшите светове“ и в моя „Очерк на езотеричната наука“, може в известен смисъл да не е опасност за организма, но със сигурност може да бъде опасност за умствената и особено за моралната конституция на човешкото същество. Чувството за „аз“ трябва да се засили и самосъзнанието трябва да стане по-мощно. Това може да доведе до един вид психологическа – не патологична – мегаломания у хора, които не вземат предпазните мерки, които често съм описвал, за да понесат такова засилено чувство за себе си без морални или психологически загуби.

Това е нещо, което лесно може да се забележи отначало – ако ме извинявате за изрази – в „прекомерното“ свръхсетивно познание, защото хората искат да прескочат необходимите предпазни мерки, за да не станат по-скромни, а всъщност да изпаднат в един вид мегаломания. Това трябва да се каже директно, за да не повярва никой, че онези, които стоят в рамките на истинското антропософско разбиране, искат да преценят погрешно, че подобна мегаломания често бушува сред онези, които сега може би изповядват антропософията по една или друга причина. Особеното, което се случва, когато самочувствието се повишава по този начин, е следното: човек може да увеличи това самочувствие, може да го доведе до точката, в която егото има много по-силно чувство за съществуване, отколкото в обикновения живот. Как изобщо се случва това повишаване?

В обикновения живот, а също и в обикновената наука, има нещо, което бих искал да нарека моментно съзнание. Човек трябва само да е наясно какво всъщност представлява това моментно съзнание. Става ясно, когато прави разлика между това как преживява събитие, в което е непосредствено присъстващ, което възприема със сетивата си, което схваща с ума си, за което формира идеи в настоящето и с което може би е свързан и в настоящето чрез подтиците на волята. Погледнете внимателно вътрешния си живот, когато е в описаната ситуация, и след това го сравнете с това какъв е вашият вътрешен живот, когато се отдадете на комплекс от спомени; погледнете какво представляват образите от вашите спомени. Това, което сме преживели като настояще, да речем, преди десет години, се преживява в настоящия момент, макар и с по-малка интензивност, като настоящо преживяване. То се преживява и като нещо обективно по отношение на моментното съзнание. Моментното съзнание гледа през образа на паметта към това, което е

било преживяно преди десет години. И човек сравнява степента на преживяване, която има от настоящото преживяване, с това, което има от минало преживяване. Колко малко е човек ангажиран с цялата си личност в настоящия опит в сравнение с това, което в момента присъства само в образите на спомена в съзнанието!

Това се променя, когато човек се издигне до когнитивно въображение, по такъв начин, че може да борави с преживяването произволно и да не бъде претоварен. Всъщност, аз-преживяването постепенно се засилва до такава степен, че човек има аз-преживяване за целия си минал живот, което иначе само си спомня, сякаш наистина живее в минали събития, сякаш те са непосредствено настоящи.

Осъзнаването на момента се разширява в осъзнаване, което тече в потока на времето. Това е първият етап за преживяване на когнитивни въображения. В известен смисъл човек позволява на егото си да се излее в преживяванията, които е имал в този земен живот от раждането си. Когато казвам, че човек не е претоварен от тези засилени преживявания, имам предвид, че всеки, който се издигне до такова ниво на познание по правилния начин, е способен да предизвика това изтичане на егото в миналото по желание. Той може напълно да определи началото и края на процеса, като същевременно остава същият човек, който е бил преди, със същата степен на ежедневно съзнание. Нищо не бива да ги обзема, но това, което придобиват като способност да възприемат различно, трябва да им бъде предоставено, точно както използването на всеки комплекс от преценки в обикновения живот е предоставено на разположение на човека, който прави преценките; в противен случай тези неща не са на здрава основа. Обаче, има значително засилване на егото, когато това, което иначе живее в момента, разпростира силата на своя опит върху целия поток на живота.

За моментите на познание, в които въображаемото знание трябва да се превърне в способност, човек става в известен смисъл различен човек, като вече не живее в настоящето само с определено чувство за себе си, а като живее във времето, като е абсорбирал напълно времето в своя опит, докато в обикновения опит само настоящият момент е субективен, а останалата част от течението на времето, включително собственият опит от раждането, е всъщност обективна. Може да се види, че подобно систематично трениране на вътрешните когнитивни способности е потапяне в обективността, всъщност това е първият вид потапяне в обективността, което се състои в потапяне в течението на времето в посочената област.

С усиляването на егото по този начин, то достига един вид кулминация. Случаят е, че егото първо трябва да се усилива чрез практика, но с усиляването си достига точка, в която усиляването спира поради присъщата закономерност на материята, тъй като от определен момент нататък егото отслабва само по себе си. Егото може да се усилива по отношение на вътрешното си същество само до определен момент; след това то отново изпитва това чувство на Аз-а в низходяща крива в отслабване. Това е така, защото Аз-ът след това се измества от собствения си опит, който първоначално е

бил там в опита на потока на времето, в опит, който сега не е затворен в собствения си поток на времето, а в опит на космическото световно съществуване. Този опит е такъв, който първоначално не се появява в абстрактни интелектуални понятия, а в нещо, което може да се нарече въображение, защото се появява образно. Въпреки че преживяването е точно такава, каквото описах за разбиране на свободата в моята „Философия на свободата“, съдържанието на това преживяване е такава, че това, което влиза в съзнанието в картинна форма, не е собствено съдържание, а световно съдържание, точно както човек има световно съдържание в сетивното си възприятие.

Духовното изследване може да посочи по много систематичен начин всяка отделна стъпка, всъщност всяка малка стъпка, чрез която то преминава от обикновеното интелектуално познание към появата на въображаемо познание. Когато това въображаемо познание се случи, то е, трябва да се каже, вътрешно преживяване на съдбата. И това ме довежда до точка, където трябва да се прави разлика между хода на свръхсетивния и обикновения стремеж към познание, който днес се разглежда като единствената обективна форма на познание. В повечето случаи този обикновен стремеж към познание се осъществява без катастрофи и превратности. Защото това, което се преживява по време на обикновеното търсене на познание по отношение на цялото човешко същество, а не на ориентираното към главата човешко същество, са външни фактори по отношение на действителния процес на познание. Като изследовател човек със сигурност може да изпита известна радост и удовлетворение, когато е открил нещо ново, но това, което чувства като радост от събитието, от изобретението, от откритието, е най-много отдалечено свързано с методологията на самото откритие. В крайна сметка, другите катастрофални или подобни на перипетии вътрешни преживявания, които трябва да бъдат описани като мъки от изпита и други подобни, нямат нищо общо със самия процес на познание. Такива неща могат да се случат в обикновеното познавателно преживяване, но те нямат нищо общо с процеса на познание като такъв. От друга страна, това, което всъщност води човек от обикновеното интелектуално познание към имажинерното познание, е нещо, което прониква в цялото, цялостно човешко същество с преживявания, представляващи вътрешна съдба.

Човек преживява такава вътрешна съдба, особено когато във връзка с някакъв момент от развитието на знанието, след като първо е имал повече вътрешни преживявания, които все още са свързани с човешкото същество, тези преживявания се пренасят към прозрението за мистериите на космоса. Ако трябва да дам пример, който едновременно с това води малко, образно казано, в лабораторията на духовния изследовател, бих искал да кажа следното. Преди доста време преминах през вътрешен процес на размисъл и преценка, който се занимаваше конкретно със следния въпрос: Какво е духовното преживяване на някой, който е принуден от жизнените си импулси да стане материалист, какво е за

някой, който е принуден от жизнените си импулси да стане идеалист или спиритуалист - сега използвам думата „духовен“ в смисъла на немската философска употреба - или как се свързват помежду си такива състояния на ума, придобити в света? Опитах се да се застана обективно в рамките на духовното преживяване, което изпълва материалиста, натуралиста, и отново в рамките на духовното преживяване, което изпълва идеалиста, спиритуалиста; Опитах се, така да се каже, да се вмъкна в състоянията на ума, които могат да обхванат човешките същества по този начин. Само по този начин човек може истински да разбере вътрешния свят на душата, че може доброволно, дори и само на пробен период, да бъде материалист с материалиста и че може, от друга страна, да бъде идеалист или спиритуалист в същия смисъл на пробен период. Това дава ново отношение към начина, по който човешките същества логически обобщават това, което след това се превръща в съдържанието на техния мироглед.

Все пак, споменавам това сега само във връзка с метода. Всеки, който премине през нещо подобно на това, което току-що описах, по честен и искрен начин, вече ще преживее съдбовни неща в тези специфични състояния на ума, защото тогава човек разбира по съвсем различен начин защо хората могат да бъдат подтикнати към материализъм или спиритуализъм. Човек престава да бъде критично провокиран в обичайния смисъл, да укорява другите единствено от собствената си гледна точка. Това издига душевното преживяване на друго ниво; то се трансформира. Ако човек премине през това за по-дълъг период от време, забелязва, че в такива медитации, които обаче обхващат душевния живот, има нещо, което представлява реален душевен процес и което се движи именно към развитието на способностите за обективни когнитивни въображения. Тъй като душата ми се беше подготвила по начина, който описах, тя се трансформира по такъв начин, че изведнъж разбра как преминаването на слънцето през зодиака, което иначе се разглежда само по чувствено-механистичен начин, е жив, космично-органичен процес. Това, което иначе може да се види само в космическо-механичен образ, стана въображаемо смислено. Видях нещо ново в космоса. Именно в такова разширяване на съзнанието за космоса човек преживява, сякаш по съдба, какво означава първо да е укрепил егото си, като е извършвал определени интелектуални операции с по-голяма сила, а след това, от определена кулминационна точка, да е почувствал как това его се излива в света, така че сега човек стои в света с това его. Това е преживяване, което показва нещо съдбоносно в самия процес на познание, което предизвиква процес на познание, който наистина обхваща цялото човешко същество; и тази връзка с цялото човешко същество, докато обикновеният процес на познание всъщност е свързан само с интелектуалното човешко същество, е отличителната черта. По този начин само исках да обърна внимание как това, което води до когнитивни въображения, не бива да се представя в някакъв неясен мистицизъм, а как този процес може да се опише със същата точност, както решаването на всеки

математически проблем. И това, което се придобива по този начин по отношение на способностите за когнитивни въображения, е толкова присъстващо в душата, колкото математико-геометричните структури присъстват в душата с цялата си яснота и прозрачност. Човек няма душевно съдържание, на което се отдава само в скрито, вътрешно преживяване, а такова, което е толкова прозрачно и свързано с поддържането на собствената си реалностна стойност, както е случаят с математическото душевно съдържание.

По този начин описах по донякъде външен начин как в душата се завладява въображаемият живот, който след това води до прозрения за свръхсетивния свят по начина, който също ще бъде описан по-нататък. Обаче никога не искам да забравя да покажа, че постигането, стремежът към такива видове свръхсетивно познание не е нещо, което произволно иска да се намеси в културното и цивилизационно развитие на човечеството в наше време, а по-скоро нещо, което следва с известна необходимост от самия ход на това време. Това, което днес може да се постигне само в пълно съзнание, както описах, като въображаемо познание, което след това може да се изрази и в понятия, след като е поело по заобиколен път през сферата на образите, е било търсено в по-ранни епохи на човешкото развитие по по-инстинктивен начин. Ходът на човешкото развитие е бил такъв, че в по-ранни времена знанието не се е придобивало чрез логико-емпиричните разсъждения, които ние разпознаваме като правилния си път от средата на XV век, а по-скоро чрез един вид инстинктивен стремеж към въображения и също чрез постигането на такива въображения.

По времето на това инстинктивно духовно виждане не е било възможно да се концептуализират тези въображения. Способността да се изразява човек чрез понятия, както сме свикнали да правим днес в науката чрез концептуалната обработка на неорганичния свят, е само резултат от епохата на Галилей и Коперник. В по-ранни времена хората не са били в състояние да се изразяват чрез понятия по този начин. Гръцките понятия са били нещо съвсем различно. Хората са се изразявали чрез образи, чрез образи, които са били създадени чрез линии или може би чрез комбинации от цветове. Бих искал само да спомена мимоходом, че в по-ранни епохи на човешкото развитие знанието не е било третирано така общо взето, бих казал, демократично, както се третират знанието и прозрението днес, а че тези, които са имали знания, са се затваряли в по-малки групи, които сме свикнали да наричаме тайни общества и други подобни, следи от които все още съществуват днес, макар и само подвеждащи следи, във всякакви ордени и подобни групи. Тези, които са постигнали знания, са се затваряли в малки групи. Те внимателно са подготвяли хората, които са приемали в тези групи, за да могат те безопасно, по отношение на моралния си живот, да постигнат знанието, което се е считало за необходимо. И това, което можеше да се преживее в инстинктивните въображения, се преподаваше в определени, да кажем символични, картинни

изображения. Такива образи формираха учебното съдържание на древните школи на мъдростта, точно както нашите книги формират учебното ни съдържание днес, но тези учебни помагала се състоеха изцяло от образи, които бяха извлечени от вътрешността на човешкото същество.

За да не говоря с вас с неясни термини, бих искал да ви напомня за нещо много конкретно, един-единствен образ: Имаше един образ, който беше използван отново и отново за въображаемо разбиране на процеса на познание у самите човешки същества. Процесът на познание не беше описан по същия начин, както днес, от епистемолозите. Той беше разглеждан в един вид инстинктивно ясновидство и това, което се виждаше там, се характеризираше с рисуване на образа на змия, която хапе собствената си опашка. В този образ можеше да се види съществена характеристика на познанието. Но този образ, както сега ви го описах, всъщност е само това, което е преминало горе-долу в популярни представи. Действителните символични образи бяха внимателно пазени в тайна в рамките на групите от онези, които знаеха, от известно желание за власт, така че само те да могат да бъдат знаещите, а другите - невежите. Образът, който всъщност се има предвид под екзотеричния символ на змията, която хапе опашката си, е този, в който змията е нарисувана по такъв начин, че не само хапе опашката си, но и я поглъща, така да се каже. Що се отнася до опашката, тя се одухотворява. И тогава се появява нещо, което, ако нарисуваме змията с по-плътен цвят, би трябвало да бъде нарисувано с по-тънък цвят, като вид аура около змията. Това води до сложна структура, но ако искаме да я характеризираме с прости думи, трябва да я характеризираме с думите, които д-р Унгер използва в лекцията си тази сутрин, като непрекъснато се извинява за използването на тази дума. Човек трябва да се извини, така да се каже, за много неща, които са напълно оправдани днес, когато се казват от гледна точка на духовната наука. Унгер използва думата „обърни се отвътре навън“ няколко пъти. Представете си, че имате еластична топка и пробивате дупка в нея отгоре, така че да обърнете топката навън, така че това, което първоначално е било отгоре, сега да бъде притиснато надолу, сега да бъде притиснато надолу, така че да получите нещо като малка купа или чинийка от топката, и сега си представете, че не само я обръщате навън към дъното на топката, но и отвъд, прониквайки в нея, така да се каже, но че от другата страна веществото на топката излиза с различна консистенция, така че топката, след като сте я пробили, изглежда обградена от светлина отвън, която обаче е възникнала от самата обърната част. Това е фигура, която не може лесно да бъде нарисувана, но която по по-прост начин възпроизвежда това, което символично е било предназначено да бъде обозначено с това, което е било нарисувано в такива тайни общества за процеса на познание, за да се стимулира възприемането на този процес на познание у тези, които е трябвало да учат чрез това възприятие.

Както казах, тези фигури са били пазени в голяма тайна от известно чувство за власт. Можеше да се сдобиеш с тях само ако преживееш вътрешно визуализацията на световен процес. Нямаше друг начин да се придобие усещане за вътрешното преживяване и разбиране на такива фигури. Ако мога да използвам израз, който е донякъде тривиален по отношение на процеса, трябва да кажа: чрез възкачване на вътрешни духовни съдържания, човек получаваше нещо, за което, като в нещо самоочевидно, се опитваше да изрази това символично. Това бяха фиксирани инстинктивни въображения.

След това дойдоха по-новите изследвания в естествените науки, които в известен смисъл откриха синтезатор в лицето на Хекел. Хекел мислеше за това, което изследваше, в определен синтезиращ, може дори да се каже великолепен смисъл. И поради причини, които характеризирах вчера, той почувства нужда да нарисува това, което изследваше в животинския живот, а именно това, което е свързано с развитието на целия животински организъм. Ако отворите трудовете на Хекел и погледнете рисунките – други също са ги правили, но Хекел има, бих казал, ядрото на цялото си мислене – рисунките, които Хекел е направил на първите етапи от ембрионалния живот, етапите, чрез които е искал да покаже как онтогенезата на едно същество е съкратено ставане в сравнение с филогенезата – тогава ще намерите рисунки, които, ако сте били запознати с това, което древните са записали като инстинктивни въображения, биха ви напомнили за тези въображения.

Хекел изучава началния процес на ембрионалното развитие, наречен гаструлация, образуването на зародишната чашка, където подреждането на клетките всъщност се случва така, сякаш човек обръща сфера отвътре навън; и той конструира във въображението си гастреята, хипотетично същество, което някога е имало такава форма в племенното развитие, която се повтаря в този ранен етап на ембрионалното развитие, в етапа на гаструлация. С други думи, това, което Хекел е нарисувал там, е трябвало да бъде, макар и получено само от сетивния външен свят, вярно възпроизвеждане, най-много донякъде въображаемо украсено и облечено в хипотеза, възпроизвеждане на такива процеси, които протичат в света, които можем да възприемем със сетивата си.

Намеквам за нещо, което може да не е от голям интерес за много хора днес, но което тези, които честно се занимават с търсене на знание, трябва да разглеждат като изключителен културен факт в най-видния смисъл на думата. Хекел изобразява външния свят и стига до произхода на онези символични фигури, които са били смятани за най-езотерични в определена минала епоха, които все още са запазени тук-там днес, но са много скрити. Някои жадни за власт групи смятат за не по-малко от предателство да се говори за тях. Тези фигури някога са били извлечени от вътрешни преживявания; те са били записани инстинктивни въображения. Някои жадни за власт групи смятат за не по-малко от предателство да се говори за тях. Тези фигури някога са били извлечени от вътрешни преживявания; те са били

записани инстинктивни въображения. Това означава не по-малко от следното: достигнахме точка в естествената наука - докато тя напредва в разбирането си за процесите в организацията на животните - където естествената наука трябва да черпи като възпроизвеждане на външни процеси, точно както някога се е черпило от въображаемия живот, свободно надигащ се в душата, който е получил космически прозрения чрез засилване на вътрешния живот. Вътрешният опит беше отлят в символи, които – а в хода на по-нататъшното естествознание ще бъдат открити съвсем различни – са напълно подобни на тези, които сега се получават при изобразяването на външния свят. Културно-исторически факт от най-висш порядък!

По този начин, по отношение на познанието, ние сега се намираме в точка от човешкото развитие, където емпиричното външно наблюдение на животинския свят ни налага това, което някога се е намирало в най-съкровените дълбини на душата. Екзотеризмът днес предоставя съдържание, което някога е принадлежало на най-дълбокия езотеризъм. Хекел е стигнал до тези неща по много наивен начин. Процесът е още по-интересен, когато го наблюдаваме в духа на някой, който е стигнал до него по-малко наивно, който, както характеризирах вчера, е преминал през етапите на своя когнитивен опит с известна благоразумие, когато го наблюдаваме у Гьоте. През 1890-те години Гьоте рисува своето архетипно растение, символично растение, пред Шилер. Само с няколко щриха той рисува това, което според него може да представлява растението, което метаморфозира във всички растителни форми. Шилер казва: Това не е емпиризъм, това е идея. Гьоте отговаря: Тогава виждам идеите си с очите си. Гьоте е осъзнавал, че е нарисувал нещо обективно, нещо, което е наблюдавал в растителния свят. Защо Гьоте е успял да направи това? В моите писания за Гьоте често съм описвал вътрешния процес, който го е подтикнал да гледа на растителния живот по такъв начин, че е стигнал до своя възглед за метаморфозата. Оттогава, вероятно въз основа на това, което е било представено като пътят на Гьоте към знанието, преди много години в Берлин беше публикувана дисертация за влиянието на Сведенборг върху Гьоте от по-млад мъж, който често ме посещаваше по това време. Тази дисертация е едно от най-забележителните литературни произведения на съвременното време. Такива неща са склонни да изчезват в бъркотията от дисертации, които иначе се появяват и не се четат. Тази дисертация за естествената философия на Гьоте във връзка със Сведенборг показва как Гьоте, именно защото се е потопил в душевното състояние на Сведенборг като млад мъж, е стигнал до определени концептуални форми, които след това повече или по-малко несъзнателно са го насочили към неговите морфологични представи за растителния свят. Изключително интересно е да се разгледа връзката на Гьоте със Сведенборг от тази гледна точка.

В случая със Сведенборг, той определено е бил научна фигура в разцвета на своето време. До четиридесетгодишна възраст той е развивал концептуални формулировки, които са му позволявали да действа в истински научен смисъл, в съответствие с научната гледна точка на своето време, така че неговите непубликувани научни ръкописи сега се публикуват от научно общество като нещо с голяма ценност. До четиридесетгодишна възраст Сведенборг е бил водещ, представителен естествоизпитател на своето време. Той е бил такъв, защото е притежавал синтезиращи идеи, които са му позволявали да установява по-силни връзки между природните явления. След това той се разболява по определен начин и концептуалните формации, които преди това е развил за разбиране на природата, се изливат в болния му организъм. Това, което някои мистични натури почитат в Сведенборг, е предишното му научно състояние на духа в неговата метаморфоза на болестта.

Подобно на Сведенборг, здравото духовно възприятие не може да види духовните светове, не в тези персонификации, в тези образи, извлечени изцяло от собствената конституция, които с малки промени всъщност напълно наподобяват земния живот, ако само човек премахне известна тежест от тях. Не искам да навлизам в повече подробности за основните причини за болестта на Сведенборг, но за да избегна недоразумения, бих искал да отбележа, че постиженията на Сведенборг като ясновидец могат въпреки това да бъдат от изключителен интерес, защото са пропити с нещо, което идва от велика, всеобхватна, научно мислеща душа. Гьоте е бил вдъхновен в най-висш смисъл от това, което се е появило у Сведенборг в този вид концептуален синтез, и той е развил здравословна форма за своята морфология, за характерното научно проникване в растителния живот, това, което Сведенборг е развил като патологично зрение.

Тази връзка между Гьоте и Сведенборг е изключително интересна, защото единият е следвал нездравословен път, докато другият е следвал здравословен в най-интензивен смисъл. И концептуалните формулировки, до които Гьоте е стигнал по отношение на пластичното схващане на растителния свят, вече са на път към такива рисунки, към такива „картини“, бих казал, разглеждайки по-широко понятието за живопис, както Хекел е бил принуден да приложи към органичния свят на животните. Гьоте действа по-предпазливо. Той е толкова предпазлив, че участва в сведенборгианството само дотолкова, доколкото е здравословно. Но и Гьоте се впуска в изобразяването на външния свят в такива образи, които по-рано, когато човешкото познание е поемало по-вътрешни пътища, са възниквали или са били издигнати отвътре. Дори по времето на Гьоте, поне за Гьоте и онези, които са го разбирали, развитието на когнитивния живот е напреднало толкова далеч, че човек е бил принуден да търси във външния свят същите образи, които преди това е бил открит в инстинктивния живот на въображението.

Човек не може да остане заседнал в сферата на инстинктивния въображаем живот пред лицето на прогреса на човешкото развитие. Въображеният живот трябва да се търси толкова съзнателно, колкото описах в началото на днешното размишление. Но тогава се получават следните резултати. Ние напредваме с интелектуалните си знания до точката, в която можем да разберем и възпроизведем неорганичния външен свят по отношение на мярка, число и тегло и да стигнем до конструктивни концепции за този свят, който живее в мярка, число и тегло. Когато се издигаме до растителния свят, издигаме се до животинския свят, ние не се задоволяваме с тези интелектуални съображения, именно защото научното наблюдение е постигнало известна степен на напредък в нашата епоха. Нуждаем се от различен вид представяне и когато човешките същества имат пред себе си неорганичната природа, те се обръщат към своя разбиращ интелект и интернализират тази нежива природа, достигайки до знание, до разпознаване на тази природа, която живее в мярка, число и тегло.

Но когато човешките същества сега имат растителния и животинския свят пред себе си, както вече имат неорганичната природа пред себе си днес и както по-ранните епохи не са ги имали пред себе си с инстинктивното си въображение, тогава те са принудени да не разбират растителните и животинските същества с вътрешно душевно разбиране, което живее само в понятието за интелект, но тогава става очевидно, че Гьоте, по-съзнателно, и Хекел, съвсем наивно и несъзнателно, влизат в представи, които напомнят за по-ранни инстинктивни въображения. Но това показва, че именно защото постепенно сме стигнали толкова далеч в наблюдението на природата, когато се издигаме от минералите към растенията, от животните към хората, до познанието на света като цяло, трябва да прилагаме по-високи нива на познание, че трябва да се издигаме от обикновения разбиращ ум към въображението, вдъхновението и интуицията. Останалото ще произтича от следващите разсъждения. Това ще покаже, че има и други здравословни области освен тези, които често се изброяват, за да се установи връзка с естествените науки на съвременното време, към които Хекел се е отнасял с известна пристрастност. Тази връзка трябва да бъде жива. Трябва да се обърнем към тази естествена наука, за да покажем как нейното собствено развитие поражда необходимостта от достигане до въображаем живот в пълно съзнание. И по-нататък, обективното представяне на източниците на познание за антропософията просто ще покаже, че развитието на този антропософски мироглед в началото на 19-ти и 20-ти век всъщност би могло да се сведе до това да покажем как от това, което Хекел съвсем наивно е представил като просто показателно за външната природа, можем да стигнем до истинско духовно познание. Развитието на този антропософски мироглед в началото на 20-ти век всъщност е било за това да покажем как трябва да преминем от това, което Хекел наивно е представил като просто показателно за външната природа, към истинско духовно познание.

По това време Хекел развива познание за природата, в което само образите, които е рисувал, са имали някакво значение. В тези образи той развива всякакви понятия. Той е взел тези понятия от своята епоха. Често казвах това, когато изнасях лекции за Хекел по това време: Дори да вземете многократно очерняната книга „Загадката на Вселената“ и да премахнете полемиките от последните страници, които съставляват по-голямата част от книгата, оставяйки само първите страници, които представят положителен, конструктивен поглед върху животинската природа, все пак остава ценна книга за тези, които искат да разберат как трябва да се разглежда органичната природа днес. Но понятията, които Хекел сега извлича от всичко това и които се намират в частта от книгата, която казах, че трябва да бъде откъсната, са заимствани от общата терминология на съвремението. Тези понятия обаче постепенно са остарели в областта на органичната природа.

Хекел работеше с живи идеи, но с мъртви понятия. Често забелязвах това в лекции за хекелизма и затова написах моята статия „Хекел и неговите опоненти“. Тя се основаваше на усещането, че Хекел има мъртви понятия, които не могат да бъдат използвани за неговите възгледи, но че и опонентите му се борят срещу неговите възгледи със своите мъртви понятия. Следователно, дори тогава, не можеше да бъде нищо друго освен това, което трябва да бъде днес по отношение на естествената наука за духовната наука: естествената наука не трябва да бъде критикувана от духовната наука с антропософска ориентация, използваща мъртви понятия, а нейните възгледи, които е придобила чрез напредъка на естественонаучните методи, трябва да бъдат пренесени в живи понятия; това, което се случва в естествената наука, не трябва да се бори с мъртъв дух, а да се пренесе в жив дух.

Шеста лекция

От предходните разсъждения ще сте заключили, че въображаемостта има нещо общо с функционирането на спомените в човешката душа. Всъщност въображаемостта може да се характеризира и чрез сравнение с живота в паметта. Тогава човек трябва да се опита да проникне в този живот на паметта малко по-дълбоко, отколкото е в случая с психологическите изследвания, които обикновено се използват днес.

Паметта много често се представя така, сякаш мислите са свързани с външните възприятия, които правим чрез сетивата си, и сякаш сме имали тези мисли за това, което възприемаме по време на възприятието, може би дори малко след това, и след това тези мисли някак си са се търкулнали в подсъзнанието и, с подходящите усилия, са се появили отново от това подсъзнание като запомнени идеи. Една философска школа говори за такива мисли или идеи, които се спускат, така да се каже, под прага на съзнанието, само за да се издигнат отново над този праг в подходящия момент. Със сигурност е удобен начин на мислене да си представим, че действието, което се случва там, е, че идеите първо се възбуждат от възприятията, а след това, когато вече не ги имаме, те се скитат или се носят някъде в подсъзнанието - за което всъщност не мислим - и след това се връщат отново, когато имаме нужда от тях. Дори повърхностен поглед върху човешкия опит показва, че това със сигурност не е така.

На пръв поглед няма съществена разлика между възникването на идея чрез външно възприятие и това в паметта. В единия случай външният свят стимулира нашето въображение. Външното възприятие е налице и идеята следва. Разбира се, ние осъзнаваме външното възприятие и след това спокойно следваме процеса, докато идеята не бъде стимулирана. Но това не е същественото. Вярно е, че когато възникне образ в паметта, това, което стимулира този образ отвътре, не е непосредствено присъстващо в нашето съзнание. Но същественото не е, както току-що посочих, че знаем за възприятието, а че идеята се стимулира от някакъв източник, понякога отвън, понякога отвътре.

В известен смисъл би могло да се каже, ако не се злоупотребява с думите, че и в двата случая нещо обективно ни подтиква да формираме идеи. И ако продължим да следваме процеса на възприятие и свързаната с него идея, ще трябва да считаме за съществено да изпълняваме определени упражнения, ако искаме да запомним нещо по един много специален начин, ако се стремим не просто да забравим преживяването на даден факт, а да го запазим. Достатъчно е човек да изучи машинациите, с които се е занимавал през младостта си, с цел добро запаметяване, когато е имал нужда от това добро запаметяване. Това, което води до запаметяване, далеч надхвърля това, което води до простото формиране на идеи. Ако човек изучи самата памет, ще забележи, че по начина, по който понякога чисто физическите

предразположения отслабват или дори усилват силата на паметта, целият ни организъм има нещо общо с формирането на спомени, така че когато живеем в акта на възприемчиво въображение, ние извършваме дейност, която е органична. Тази органична дейност остава наполовина или изцяло скрита от съзнанието в началото, но тя е това, което всъщност причинява паметта. Това се основава на факта, че една идея, когато е свързана с възприятие, не се спуска надолу в подсъзнанието и след това се връща отново, а по-скоро нещо друго е свързано с нашето възприемчиво въображение, освен самото формиране на идеи. Идеята избледнява. И когато сме преминали въображаемия процес на възприятие, идеята е избледняла; но нещо друго се е случило в нас, което може да предизвика идеята отново, когато се появи възможност.

Всеки, който е способен да наблюдава психическите процеси, ще открие, че образът в паметта като образ е изцяло нова формация, че се формира по подобен начин на образа на възприятието; само че в единия случай процесът протича отвън навътре, а в другия - отвътре навън; че в единия случай причината ясно се появява пред съзнанието като възприятие, а в другия остава скрита от съзнанието като вътрешен процес, свързан с организма. Нека оставим този факт, който успях само да скицирам, и да се върнем към разглеждането на въображаемото познание.

Описах как се развива въображаемото познание, като първо се правят упражнения, които позволяват на човека да формира вътрешни образи по същия начин, както когато си спомня нещо. Описах тези упражнения в книгата си „Как да познаваме висшите светове“ и в моя „Очерк на езотеричната наука“. Чрез тези упражнения човек придобива способността да има въображаеми преживявания. Човек стига до такива вътрешни преживявания, подобни на въображението, с образно съдържание, които не напомнят за лично преживени факти, но които по самата си природа носят печата на образи на реалност, която първоначално е скрита от обикновеното съзнание, на реалност, която можем да наречем духовна реалност.

Но когато човек подходи към акта, който току-що характеризирах, с това образно съзнание, то се появява в малко по-различна светлина. Човек разпознава как въображаемото възприятие и спомнящото си въображение стоят в контраст със способността за представяне. Преди всичко, чрез способността за въображаемо познание, човек придобива специално вътрешно преживяване на въображението, на самото мислене. Ако човек разсъждава с обикновено съзнание, не стига много далеч. Човек вече трябва да се е обучил философски, за да може да схване каквото и да било, ако иска да има въображението, самото мислене, като обект. Тези, които не се занимават с философско обучение, ще станат нетърпеливи, когато бъдат помолени по някакъв начин да мислят сами. Дори Гьоте се е смятал за щастлив, че никога не е мислил за мислене. Това може лесно да се обясни с природата на Гьоте. Гьоте, който, както го характеризирах в тези размисли, се е стремил към яснота, се е чувствал така, както рибата трябва да се чувства, когато излиза от водата във

въздуха, когато той, Гьоте, е излязъл от своята конкретна стихия в тази стихия на чистото мислене, в която не е можел да диша духовно, защото е било напълно противно на неговата природа.

Но човек може и трябва да схване и самото мислене, иначе не може да стигне до окончателен философски възглед. Може би не е работа на всеки, но със сигурност е работа на философа. Но сега това, което може да се схване в обикновеното съзнание като мислене, като въображение, което приема изключително абстрактен, блед характер, върху който човек не иска да се спира дълго, става по-плътнo, по-живо за въображаемото познание; всъщност може да се каже, че въображението и мисленето, които преди са изглеждали абстрактни и духовни, се приближават до материална живост.

Не бива да се подценява пълното значение на подобно твърдение; защото отначало трябва да изглежда изненадващо, че това, което обикновено се разглежда сякаш няма нищо общо с материалния свят, именно когато се разглежда в първия етап на свръхсетивното познание, във въображението, става по-живо и дори се доближава до форма, която, бих казал, вече напомня за нещо материално. И наистина, образът, който човек получава от мисленето – защото това са образи, които човек получава за въображението – напомня за процесите на умиране, на самоубийство, на умиране. Чрез въображаемото познание, чрез мисленето, човек всъщност получава образа на умиращата материя. Мога да кажа, че ако някой иска да сравни това, което току-що описах, с нещо във външния сетивен свят, може да го сравни само с процеса, който може да се наблюдава като настъпване на физическата смърт у живо същество. По принцип, при прехода от обикновеното познание към въображаемото познание на мисленето, човек наистина има в чувството си нещо подобно на това, което има, когато преживява смъртта във физическия свят.

Познанието става нещо по-живо, като се доближава до въображението и вдъхновението по по-абстрактен начин, отколкото е в обикновеното съзнание. Ето защо изкачването до свръхсетивното познание е свързано с това, което вчера нарекох вътрешни преживявания на съдбата. С известно вътрешно безразличие човек преминава през процесите на познание в обикновеното съзнание. Знаем как останалата част от живота води нагоре към удоволствие и надолу към болка, как се издигаме и падаме във вълните на усещанията и емоциите, но как в сравнение с него това, което се случва в нашето когнитивно мислене, има нещо ледено в себе си, нещо, което ни оставя студени, нещо, което предизвиква малко такива вълни в ума ни.

Това се променя, когато човек се издигне до въображаемо познание. Там процесите на познание, макар и изцяло духовни по природа и нямат нищо общо с физическото, стават по-подобни на процесите на обикновения живот. Човек се запознава по-интимно с процесите на познание, защото те завладяват засиления му личен интерес. И сега, преминавайки през този процес на оживяване на мисленето

и въображението, човек всъщност се научава да познава един ярък процес, който вече се приближава до материалното. Ако човек визуализира този процес правилно, може да го използва, за да се доближи до вътрешния процес на запомняне. В известен смисъл, като си представи човешкия организъм по този начин, той става прозрачен. Човек първо е преживял мисловния процес духовно и психологически във въображение. Човек преживява неговия материален образ, когато сега изучава паметта; защото това, което предшества осъзнаването на образа на паметта, е вид материален процес, подобен на този, който води до възприемането на образ, когато човек се приближава до мисленето във въображението, както току-що описах. Може да се каже, че тук се крие възможността за навлизане в прозрението на процеса на паметта чрез въображаемо познание. И ако човек продължи усилията си за познание по този начин, всъщност стига до прозрението, че самото въображение е, духовно и душевно, процес, подобен на физическия и телесен процес на паметта, само че, бих казал, индивидуализиран в човешкото тяло, индивидуализиран за лични преживявания. Процесът на въображението се отделя от човешкото тяло и се фокусира върху подобни процеси, протичащи извън човешкото тяло в космоса. В организма протича физически процес на умиране; това, което се появява в съзнанието в резултат на това, са образите на спомена. Във въображението е активен духовно-душевен процес и това съответства на реален процес във външния свят, който обаче първо трябва да бъде подхождан и все още не може да бъде схванат чрез въображението, защото пълният свръхсетивен процес на познание се състои от въображение, вдъхновение и интуиция. Но виждате ли: има неща в човешкия живот, като паметта, и всъщност всички физически и душевни процеси, които не могат да бъдат разпознати чрез спекулации или философски разсъждения, а само чрез подхождане към тях чрез трениране на душевни способности, които първоначално са скрити. И че човек се приближава към тях, е видно и от следното. Когато живеем вътрешно и духовно в обикновено мислене или въображение, ние осъзнаваме това мислене: ние самите ни низаме една идея след друга; всъщност, ние ясно осъзнаваме, че ако не можехме спокойно да низаме една идея след друга с известен вътрешен произвол, а ако идеите се движеха една друга, така че ние бяхме само като образ на автомат, работещ в нас, тогава всъщност нямаше да бъдем човешки същества. Това чувство, което изпитваме към обикновеното си мислене, е, както вярвам, че показах в моята „Философия на свободата“, едновременно с това, от което произтича нашето цялостно чувство за свобода, чрез което феноменът на свободата може да бъде емпирично разбран на първо място. Това чувство за вътрешна произволност първоначално се губи, когато човек се издигне до нивото на въображението. Въображението предоставя образи, които, макар и да се преживяват чисто психически и емоционално, както казах вчера, нямат нищо общо с визионерското, халюцинаторното или подобното. Тъй като тези

образи са богати на съдържание, те показват, че по отношение на обобщаването и анализа им, те вече не ни позволяват същата свобода, която преобладава, когато комбинираме или разделяме идеи в обикновеното съзнание. Постепенно получаваме усещането, че с въображаемото познание не просто се потапяме в образи, както се потапяме в нашите идеи, които в тесен смисъл ни се явяват като отделни идеи, които ни свързват; но постепенно получаваме усещането, че въображенията всъщност само се разбиват на детайли от нас, а че те в основата си образуват едно цяло, че чрез тях преобладава непрекъснатата сила, така да се каже. Ние преживяваме нещо в въображаемото същество, което внасяме в съзнанието си само чрез това въображаемо познание, нещо, за което всъщност нямаме представа в обикновеното съзнание.

И отново: когато изучаваме обикновения живот, когато наблюдаваме превръщането на растителния свят, прехода от една форма в друга, тази метаморфоза, която живее в себе си, по начина, по който Гьоте е правил с изследванията си за метаморфозата, превръщането на растителния свят, прехода от една форма в друга, тази метаморфоза, която живее в себе си, тогава откриваме, че в този живот на растителния свят има нещо, за което това, което сега преживяваме като непрекъснато разгръщане на сила в света на въображението, е образ. Така постепенно стигаме до заключението, че сме си проправили път с въображението, за да схванем какво е силата на растежа. Стигаме до заключението, че трябва да отхвърлим спекулираната жизнена сила още по-силно, отколкото са направили механистите, защото това, което се намира в царството на тази жизнена сила, никога не може да се предаде на обикновеното мислене, на обикновените философски разсъждения, а само на един по-висш начин на разбиране, който трябва да бъде постигнат. Стигаме до заключението, че само неорганичното се поддава на обикновеното разбиране и че това, което живее в растежа, трябва да бъде схванато във вътрешно състояние на душата, което имаме само когато сме придобили въображение. Така тази сила на растежа живее в нашия организъм. Виждаме през него, като се отдаваме на въображаемия живот.

Тук трябва да се отбележи, че за упражненията, които водят до въображаемо познание, правилата, които съм дал в книгите си, трябва наистина да се спазват. Защото каква е целта на всички тези правила? Те целят да гарантират, че всичко, предприето от онези, които се стремят да развият по-висока способност за познание, трябва да се извършва със същата вътрешна яснота, каквато човек има, когато развива математически идеи. Съзнанието трябва да има същата конституция, каквато има, когато геометризира, когато се потапя във всичко, което е необходимо за развитие на въображението, а също и на следващите етапи на свръхсетивното познание, вдъхновението и интуицията. Ако помислите за патологичния визионерски, халюцинаторен живот, за сънуващия живот, който представлява поне сянката на патологичното, ще можете да обмислите огромната разлика между

всичко това и съзнание, живеещо с математическа яснота. Това, което трябва да доведе до въображение, не трябва да се търси с понижено съзнание; Защото, стремейки се към това, към което трябва да се стреми чисто духовно, с математическа яснота по един сънлив, мистичен, объркан и неясен начин, човек не би могъл да се издигне до по-висши сили на познанието, а би потънал в сили, които вече притежава, а именно силите на растеж, вътрешните репродуктивни сили на човешкия организъм. Те биха били стимулирани да се размножават и биха възникнали тенденции към визионерско и халюцинаторно, вместо към въображаемо познание. Вече може да се види как нещата са свързани, когато човек наистина обмисли това описание на пътя към въображаемото познание.

В това въображаемо познание, както описах, човек живее в свят от образи, само че образите носят подписа на собствената си същност, че са отражения на реалностите. Но човек не притежава реалностите; по-скоро има най-ясното съзнание, че живее в нереален свят от образи, и точно това е здравословното. Халюцинаторът, визионерът, приема своите видения, своите халюцинации за реалност. Човекът с въображение притежава не само обикновена, но и повишена благоразумие именно защото знае, че всичко, което преживява във въображението си, е образ, образ на реалността, но все пак образ. Той не може да обърка този свят от образи с реалността. Защото това, което ни пренася, така да се каже, от света на образите в реалността, е вдъхновението.

Въображението първоначално предоставя образ на свръхсетивната реалност; вдъхновението ни пренася в нея. Ние постигаме това вдъхновение, като използваме вътрешна техника, точно както осъществяваме възможността за въображение чрез медитация и концентрация, за да развием друга способност, която не може да бъде особено оценена в обикновения живот. Човек трябва да наблюдава по такъв начин, че да доведе себе си до сравнително ясно осъзнаване на това какво е забравянето, какво е изхвърлянето на идея от съзнанието. Човек трябва да практикува медитативно в изкуственото забравяне, в сортирането на идеи и по този начин трябва да развие способността сега също така да отхвърля и в крайна сметка да заличава придобития въображаем живот, живота в образи. Тези, които са успели само да развият въображението си, все още не могат да проникнат в духовната реалност; само тези, които са успели да заличат тези въображения, които първоначално, бих казал, се появяват само като реализация на въображаемата способност, могат да го направят, защото тези въображения всъщност са повече или по-малко самосъздадени. Въпросът е да се изпразни съзнанието, така да се каже, да се приложи произволно актът на забравяне към този въображаем живот, така че човек да научи какво означава да живее в напълно будно съзнание, което не си въобразява, но което е вложило вътрешната си енергия чрез предишно въображение и сега се е освободило от съдържанието си, какво означава да живее в такова мощно съзнание. Човек трябва да се научи да знае това, тогава се издига

от въображението до знанието чрез вдъхновение, тогава също така знае, че е докоснат от духовна реалност, която се разкрива в душевно-духовен процес, който може да се сравни с вдишването и издишването, с ритмичния процес на дишане като цяло. Точно както ритмичният процес на дишане се състои в поемане на външния въздух, вътрешното му преработване и след това освобождаването му отново в различна форма, след като сме се идентифицирали с него по определен начин, така ние научаваме за духовно-душевен процес, който се състои в способността да усетим вътрешната сила на съзнанието, което сме придобили, да я вдишаме, така да се каже, духовно и душевно в това съзнание, което е било подсилено от въображението. Но чрез това, обективното въображение проблясва в това засилено съзнание. Ние вдишваме духовния свят, позволяваме му да влезе в нас, отъждествяваме се с него, живеем себе си извън себе си; осъществява се ритмично взаимодействие с духовния свят.

В древна Индия хората са имали инстинктивни стремежи да постигнат висши знания. Тези инстинктивни стремежи, които са живели в йога, са използвали процеса на дишане, както може би знаете, за да стигнат, по физически начин, бих казал, до преживяването на самия процес на дишане като духовно-душевен процес. Чрез регулиране на дишането - вдишване, задържане на дъха, издишване - по определен начин в ориенталската йога практика и посвещаване на този процес на дишане, човек сякаш извлича духовната душа от този процес на дишане. Човек отделя процеса на дишане от съзнанието именно чрез натискането му и тогава остава с духовно-душевия аспект. Не можем да имитираме този процес, който е бил преживян в йога практиката, според организацията на нашата настояща култура; и не бива да го имитираме. Това би ни хвърлило във физическата организация. В известен смисъл, нашият душевен живот вече не лежи в същото поле като този на индиеца. Душевият живот на индиеца е бил по-ориентиран към чувствителността; нашият е ориентиран към интелектуалността. А в сферата на интелектуалността, йогическото дишане би изложило хората на опасност от разрушаване на физическата им организация. Когато живеем в интелектуалната сфера, човек е принуден да използва упражнения като тези, които описах в книгата си „Как да постигнем познание за висшите светове“. Те остават чисто в духовно-душевната сфера. Най-много докосват нещо от физическия процес на дишане, но рядко или изобщо не се докосват в повечето случаи. Същността на нашите упражнения за постигане на въображение обаче се случва чисто в духовно-душевната сфера, в сферата, която човешките същества преживяват, когато геометризируют и математизират. Това, което трябва да се направи за вдъхновение, също се случва в тази сфера.

Чрез вдъхновението става възможно да се постигне съзнание за духовно-душевен външен свят, за духовно-душевна обективност. Но това е свързано с факта, че самият живот на съзнанието сега претърпява вътрешна метаморфоза. Човешките

същества трябва да приемат, че като физически същества те претърпяват външни метаморфози на растеж, докато живеят през детството, младостта, старостта и сенилността. По отношение на самото съзнание, човешките същества изпитват тих страх, срамежливост, от претърпяването на такива метаморфози, такава оживеност в най-съкровеното съдържание на душата. Но това трябва да се изтърпи, ако човек иска да постигне свръхсетивно познание. Това, което Гюте е развил до особено съвършенство, съзерцанието на метаморфозата, може да се развие особено добре в областта на въображаемия живот, защото всичко, което е подвластно на въображението, се представя като живи, трансформиращи се форми. Някаква форма се появява пред съзнанието. Тя се трансформира, може би с преходи или може би без преходи, в съвсем различна форма, но все пак може, в известен смисъл, да се пренесат контурите на първата форма в контурите на втората форма. Съществува възможност за формиране на едното от другото, без да се прави значителен скок. Това престава, когато човек се приближи до същността на света, която трябва да бъде схваната чрез вдъхновение: то престава веднага щом човек се приближи до животинския организъм.

Бих искал да илюстрирам към какво трябва да се подходи, когато се подхожда към животинския организъм, със следното. Ако като психолог или дори като логик човек изучава човешкото мислене по такъв начин, че да стигне до дефиниция на мисленето, той може да установи определена концепция за мислене и ще бъде гордост за логици, епистемолози и психолози да достигнат до такава ясна, прозрачна, отчетлива концепция за мислене. Те ще бъдат щастливи, когато имат такава концепция, когато могат да кажат: Мисленето е... - а сега идват предикатите. Но нека предположим, че някой е бил напълно щастлив да установи такава концепция за мислене и след това се е озовал в ситуацията, в която бях аз, когато пишех своята Философия на свободата: той би трябвало да проследи мисленето от формата, в която то живее, когато е свързано с външното сетивно възприятие, до формата, в която то живее в свободната духовност в човешката личност като импулс на волята, като импулс към действие. Там мисленето възниква по такъв начин, че ние все още го разпознаваме като чисто, пречистено мислене. Можем да преминем от мисълта, която сме изучавали във възприятието, с която е свързана, към онези мисли, които са мотиви за нашите действия, когато действаме като свободни човешки същества. Но когато се обърнем към това мислене, то наистина е истинско мислене, но вече не съответства на определението, което сме дали за мислене във възприятието. Вече не можем да направим нищо с това определение, защото това мислене, което е в основата на действието като мотив, макар и да е мислене, вече не прилича на мислене, а е едновременно изцяло воля. То, може да се каже, се е метаморфозирало в своята противоположност, във воля, станало е воля, е изцяло, ако мога да използвам израза, субстанциална воля. От това можете да видите и колко гъвкави трябва да станем в употребата на понятия. Всеки, който

си създаде навика да формира понятие и да го прилага, може много лесно да се окаже в ситуация, в която реалността се подиграва с употребата му на понятия. Нека сега предположим – и това в крайна сметка е така по отношение на външната реалност – че сме си изградили представа за Йозеф Мюлер на седмата му година. Когато го срещнем отново на петдесетата му година, представата не ни помага да го разберем адекватно. Трябва да очакваме метаморфоза; нещо се е променило. Определението за младия Мюлер на седемгодишна възраст няма да ни помогне, когато пред нас е петдесетгодишният Мюлер. Животът се подиграва на дефинициите, на рязко очертаните, смислени понятия. Това е нещастieto на много дискусии и спорове в живота, че човек всъщност спори отвъд реалността, докато реалността се подиграва на твърдите дефиниции и твърдите описания. И така е и така, че човек трябва да придобие представа как мисленето се превръща във воля и волята се превръща в мислене.

Ако това първоначално е случай, който се отнася за хората, то вече е приблизително същият, както когато просто искаме да опознаем животинския организъм чрез вдъхновение. Не можем просто да говорим за такива метаморфози, за каквито Гюте говори за растителното царство, при които все още можем да прехвърлим един контур в друг, а трябва да говорим за вътрешни преходи – или, ако мога да използвам думата, използвана вчера от д-р Унгер и мен – трябва да използваме термина „инверсия“, не просто геометрична инверсия, а качествена инверсия, за да преминем от едното към другото. Накратко, трябва да приемем, че вътрешното състояние на самата душа претърпява метаморфоза, че ние претърпяваме, така да се каже, съзряване на нашия вътрешен опит и знание. По този начин, докато се издигаме от въображението към вдъхновението, не можем да използваме същите понятия, които се използват съвсем правилно и легитимно за обикновеното съзнание, което, разбира се, винаги трябва да остане наша отправна точка, но което трябва да се модифицира, когато нашето знание проникне в действителната вътрешна, т.е. духовна същност на нещата. И така, логическото разграничение между „правилно“ и „грешно“ се издига от своята абстрактност, когато човек се издига от въображението към вдъхновението. Човек вече не може да се отнася към света, който сега разпознава като духовен външен свят, като използва термините „правилно“ или „грешно“ по същия начин, по който правилно се е научил да ги използва на предишен етап от познанието. Тези термини се трансформират в нещо много по-конкретно, а именно в това, което сега преживява в просветляващите въображения. За разлика от тях, човек не може да казва „правилно“ и „грешно“ по същия начин, както прави с идеите за интелектуалния живот; но сега, именно в тази духовно-душевна сфера, възникват по-конкретни идеи: единият е „здрав“, другият е „болен“; едното е животоподтискащо, другото е животоразрушително. Абстрактната концепция за правилност се трансформира в по-конкретна концепция, така че това, което сме изкушени да наречем „правилно“,

достига до духовния свят като нещо здравословно и животворно, докато това, което сме изкушени да наречем „грешно“, достига до духовния свят по начин, който е отворителен, смъртоносен и парализиращ.

Възгледите, които сме свикнали да прилагаме във физическия живот, възникват в нова форма, когато сме прекрачили прага на духовния свят, но тогава ние преживяваме съдържанието на тези понятия по духовно-душевен начин.

Следователно ще откриете, че онези, които са искрени в стремежа си към познание на свръхсетивните светове, наистина ще възприемат различни характеристики; те вече няма да жонглират с понятията „правилно“ или „грешно“, а съвсем естествено ще започнат да използват изрази като „здравословен“ и „нездравословен“ и други подобни. С това първо се опитах да опиша – и ще се върна към тези въпроси много по-задълбочено в следващите лекции – как човек може да се издигне от обикновеното знание до въображението, до вдъхновението, как по този начин може методично да навлезе в истинската същност, т.е. в духовно-свръхестествената същност на света.

Сега бих искал да припомня как в моята „Философия на свободата“, за да опиша човешкото действие и да разбера феномена на свободата, бях принуден, от една страна, да разработя рязко понятието за чисто възприятие, с което е свързано мисленето. От друга страна, по онова време посочих, че моралните импулси се вземат като интуиции от духовен свят. Така че, опитвайки се да установя истинска етика, бях принуден, от една страна, рязко да характеризирам възприятието за външния сетивен свят като проникнато от мисленето на единия полюс и моралната интуиция на другия полюс на човешкото съществуване, обективното гледане или познание, от една страна, интуитивното познание, от друга. Ако човек иска да разбере човешките същества такива, каквито живеят в този физически свят, от гледна точка на начина, по който възприемат сетивно и начина, по който развиват своите импулси за действие от най-дълбоката вътрешна сърцевина на своето същество, тогава е принуден да обърне внимание, от една страна, на възприятието, проникнато от мисленето, което представлява реалността, а от друга страна, да търси реалност на другия полюс от чист духовен емпиризъм, такава, която е вкоренена в интуитивния опит на моралните импулси.

Сега, в тези разсъждения, моят дълг е да ви покажа различните етапи на познанието, които водят към духовния свят, който не е нищо друго освен светът, който заедно с нашия сетивен свят съставлява пълната реалност. Трябва да започнем с обективното познание, което поставих на единия полюс във „Философията на свободата“, и трябва да се издигнем до имагинерно и вдъхновено познание. Там сме докоснати от духовната реалност. След това се издигаме до интуицията, а в интуицията – ще трябва да обясня това в следващите лекции – не само сме докоснати от духовно-свръхсетивната реалност, но и ние живеем в нея, ставаме едно цяло с нея.

Тогава ние живеем в интуиция, когато сме в едно цяло с духовната реалност, което не означава нищо друго освен това: на единия полюс на човешкото същество, каквото е то днес в този световен период, има обективно познание; на другия полюс има интуитивно познание. Между двете стоят въображението и вдъхновението. Но ако някой иска да опише човешкото същество в обикновения живот, тогава той трябва, ако го възприема като действащо лице, като морален агент, да намери морална интуиция за тази изолирана област от морални мотиви, вече в името на философията на свободата. Ако след това човек развие същото за целия космос, това, което развива чрез такава философия на свободата като основа на човешкото действие, той осъзнава интуицията над целия космос, докато в противен случай я намира само в ограничената област на човешкото действие. Но докато човек просто добавя морална интуиция към обективното познание за ежедневието чрез обикновените естествени предразположения на човешките същества тук, във физическия свят, ако човек е морален човек, той трябва, ако иска да стигне до истинско познание за света и, бих казал, да стигне до космическа интуиция, която съответства в космоса на моралната интуиция за вътрешния живот на човешките същества, тогава той трябва да премине през двата етапа на въображението и вдъхновението. С други думи, ако някой описва човешките същества, той може да го направи чрез философия на свободата. Там човек е принуден да стигне само до ограничената област на интуитивния опит за човешкото действие. Ако човек търси космически поглед, съответстващ на тази философия на свободата, тогава той трябва да разшири това, което е направил там в ограничена област, като развие етапите на познанието: обективно познание, въображение, вдъхновение, интуиция.

Следователно, по принцип, между първата половина на моята „Философия на свободата“, където разработвам реалността на обективното познание, и втората част на „Философия на свободата“, където разработвам моралната интуиция в главата „Моралното въображение“, съществува пропаст между това, което е въображение, и вдъхновение. По времето, когато се разработваше „Философия на свободата“, това можеше само да се загатне. Беше загатнато, когато казах във „Философия на свободата“: „Отделният човек всъщност не е отделен от света. Той е част от света и има връзка с целия космос в реалността, която е само прекъсната за нашето възприятие. Засега виждаме тази част като съществуваща сама по себе си същност, защото не виждаме ремъците и въжетата, чрез които движението на нашето колело на живота се осъществява от фундаменталните сили на космоса.“ Ако искаме да разпознаем човешките същества само за този свят, ние не познаваме директния преход от обективното познание към моралната интуиция.

Това, което може само да се загатне при подобно размишление – разбира се, ремъците и въжетата са предвидени преносно – е, че хората имат нещо в себе си, което свързва същността им с целия космос, което би трябвало да бъде доразвито.

Би трябвало да се покаже как човешките същества, точно както могат да преминат от обективно възприятие и познание към морална интуиция чрез емпиризъм, който може да прескочи двете средни звена, могат също така да преминат от човешкия си перцептивен опит към космическа интуиция; защото те са свързани с космоса в своята човечност чрез ремъци и въжета, тоест чрез духовни есенции. Но те могат да видят как са свързани само ако сега запълнят това, което може да остане незапълнено за обикновено наблюдение между обективното познание и интуицията, тоест ако се издигнат от обективното познание чрез въображение и вдъхновение до космическа интуиция.

Това е връзката между цялата развита антропософска наука и онова, което е било посято като семе във Философията на свободата; но човек трябва да има чувството, че антропософията е нещо живо, че тя първо е трябвало да се появи като семе, преди да може да се развие по-нататък в листа и нещо повече. Защото именно в тази живост се крие характерната разлика между антропософското познание и мъртвото, която мнозина вече усещат в онази мъдрост, която и днес иска да отхвърли антропософията, отчасти защото не може да я разбере, отчасти защото не иска да я разбере.

Седма лекция

Приносът на антропософията към най-неотложните нужди на нашето време

Най-значимият въпрос в духовния живот на нашето време, който хвърля сянка върху цялата ни култура, е от такова естество, че вече до известна степен засяга чувствения живот на всеки човек. Но отговорът му може да се намери само по пътя, водещ от обикновеното обективно познание към свръхсетивното познание чрез въображението, вдъхновението и интуицията. Всяка душа трябва да си зададе този важен въпрос, когато, в истинска загриженост за човешкото битие, противопоставя, с пълна липса на пристрастия, възможната днес концепция за моралния, етичен живот на тълкуването на живота, което с основание произтича от естественонаучния мироглед. Нещо повече, в наши дни въпросът за морала е от най-голяма спешност, защото живеем в онзи период от време, когато етичното е едновременно и социално, и днес всеки човек изпитва спешността на социалния въпрос.

Нека разгледаме какво научава душата за съществуването в съответствие с днешното мислене, както е оформено от естествената наука. В опита си да се достигне до истинска естествена наука, човекът е подтикнат да разглежда обектите на света в тяхната необходимост, в техните причинно-следствени връзки. Това води до мироглед, който по необходимост трябва да разшири тези причинно-следствени връзки, за да обхване всичко, което е в световния ред, включително човека. Днес, доколкото искаме да разберем човека чрез естествената наука, приемаме за предрешено, че прилагаме същото познание, което сме свикнали да използваме, когато разглеждаме природните явления извън човека, и след това се опитваме да разширим в повече или по-малко смели хипотези това, което естествена наука е научила от това, което е най-близо до нас, което можем да наблюдаваме, за да обхване световните факти и световните същества. Ние изграждаме хипотези за началото и края на света, от нашите естественонаучни теории на познанието. След това стигаме с това естественонаучно познание до точката, в която, ако сме последователни, трябва да кажем: „Не можем да спрем пред човешката свобода.“ Вече посочих този проблем.

Човек, който търси строго единно обяснение на света, просто от желание за последователност, и трябва да избира между допускането на свобода, която е реално дадена емпирично в непосредствения човешки опит, и онази всемогъща естествена необходимост, която трябва да бъде изведена от това, което човечеството е научило чрез установени начини на мислене и познание, ще избере естествената необходимост. Той ще обяви преживяването на свободата за илюзия и ще разшири областта на естествената необходимост, за да включи най-интимните преживявания на човешкото същество, така че човечеството да бъде напълно оплетено в мрежата на естествената необходимост. И по същия начин той ще оцени в светлината на това хипотетично светоусещане природата на началото и края на

земята. Той взема тези закони и взаимовръзки, произведени от физиката и химията и т.н., и изгражда от тях хипотези като хипотезата за мъглявината, т.е. теорията на Кант-Лаплас за началото на земята. След това, от втория принцип, учението за механичната топлина, той изгражда хипотези за топлинната смърт, при която земята ще загине.

По този начин човек може да се разшири до най-интимните детайли на човешкото същество, както и до границите на света - целия, съвременното обяснение на природните явления, както ни заобикалят в света, в който се лутаме между раждането и смъртта, без да оспорваме неговата плодотворност. Но след това, ако достигнем определена степен на самовъзприятие, се питаме: „В такъв случай, къде се крие достойнството на човека, къде съществува истинската човешка ценност?“ Тук стигаме до точката, в която насочваме погледа си към моралния свят, към това, което изглежда като етичен, морален импулс. Чувстваме, че само чрез осъществяване на морален идеал, пропит с религиозен плам, можем да постигнем съществуване, напълно достойно за човечеството. Не бихме могли да се наречем напълно хора, ако не смятахме, че мотивът е активен в нас, който описваме като „морален“, който се влива в социалния живот и сякаш вибрира вътрешно в нас с това, което наричаме Божественото в световния ред. Но за съвременния човек, който с цялата си честност възприема гледната точка, от която разглежда механичната причинно-следствена връзка, необходимия ред на природата, няма мост, водещ от естествения ред, който според определен начин на познание трябва да включва самия човек, към онзи друг ред, който е морален и който е свързан с това, което човекът трябва да счита за цялото си достойнство, за цялата си ценност. В най-ново време, разбира се, е измислен известен метод, за да се преодолее тази пропаст, която се е отворила между двата компонента на човешката ни структура. Казано е, че можем да считаме за истински научно само онова, което ще обясни целия свят от гледна точка на естествената необходимост, включително човека, и включително началото и края на света. И от тази гледна точка научна валидност не се дава на нищо, което не може да бъде абсорбирано без противоречие в мислене, изплетено от този естествен ред. Но все пак е установена област със съвсем различен вид сигурност, със сигурността на вярата. Човекът се вглежда в това, което свети в нас като морална светлина, и си казва: „Никакво научно знание не може да гарантира по никакъв начин значението на тази морална сфера, но човекът трябва да намери в себе си сигурност на вярата. Той трябва да разпознае от Субективното, че по определен начин неговото Същество е свързано с тази област, която е пропита с морална необходимост.“

В началото много хора може би ще се успокоят, ако разграничат ясно какво може да знае човек от какво може да вярва и да се убедят, че това разделение дава известен комфорт, чувство за сигурност в живота. Но ако се вгледаме достатъчно дълбоко, не с частично мислене, а в всичко, което мисълта може да изпита, ако се

обедини с пълната сила на човешката душа и дух, тогава трябва да стигнем до следното заключение: ако царството на естествената необходимост е такова, каквото човекът е свикнал да го смята през последните сто години, тогава пред лицето на това няма възможност да се запази царството на морала. Това трябва да се каже, защото царството на морала просто никъде не показва силата да се съревновава с царството на естествения ред. Трябва само да помислим как от съзерцанието на топлинната ентропия трябва да възникне мисълта с известно вътрешно оправдание – казвам изрично, *трябва* да възникне – че след като всички останали земни сили са се превърнали в топлина, тази топлина не може да се превърне обратно в никоя друга сила и че тогава земята като такава ще се поддаде на това, което се нарича „топлинна смърт“. Следователно, за един честен мислител, който трябва да се придържа здраво към съвременния начин на мислене за естествената причинно-следствена връзка, няма друга възможност, освен да си каже: на тази земя, която е поддала се на топлинна смърт, остава огромно поле от трупове, включващи не само всички хора, но и всички морални идеали. Те трябва да изчезнат в безжизненото, ако, признавайки единствената валидност на естествената необходимост, приемем, че земята ще се поддаде на „топлинната смърт“.

За човек, който гледа на света без предразсъдъци, това размишление създава преживяване, което дори му отнема сигурността на моралния световен ред и най-вече го поставя в ситуация, в която той трябва да вижда света като раздвоен, така че да може само да си каже: „Моралните идеи се издигат от естествена необходимост като мехурчета от пяна и като мехурчета от пяна изчезват.“ Защото според естествената необходимост това, което е свързано в най-съкровенията същност на човека с човешката стойност и достойнство, не може да бъде признато за реално съществуващо. Как да го кажа? Да се приеме, че човек приема формално разделение между знание и вяра, но дори и вече да е намерил сигурност на вярата, въпреки необходимите изисквания на науката, сигурността на вярата не може да даде вътрешна гаранция за реалността на това, което е морално.

Това не засяга само теоретичните идеи на човека. Ако човек възнамерява да живее честно, той трябва да работи с него в най-дълбоките си световни преживявания и там да го овладее чрез събития, които лежат дълбоко в подсъзнанието, нарушавайки онова, което дава вътрешна сигурност, което прави възможно човек да има стабилна връзка със света, не само чрез мислене, но и чрез опит. И човек, който има чувство за такива връзки, би могъл да си каже: Това, което е извикано по такъв зловещ начин от дълбините на човешкия живот през този двадесети век, като опустошителна вълна, произтича, когато всичко е казано и направено, от хармонията - или може да се каже дисхармонията - на всичко, което индивидът е преживял за себе си. Защото нашето ужасно катастрофално време се ражда в крайна сметка от най-съкровенията състояние на човешкото сърце и душа. Такова

вътрешно разделение, каквото ви описах, не се появява само на повърхността на душевния живот, като теоретична светогледна концепция. То потъва в дълбините, от които произлиза инстинктивният живот, животът на съвестта. И така, тази дихотомия поражда в световния ред противоречиви чувства, безредие, създавайки рамка за това, което е несоциално, вместо да насърчава това, което е по-истински социално. Разбира се, много хора все още не отдават пълна тежест на това, което описах днес. Но последствията могат да бъдат предвидени, ако проследим с известна липса на предразсъдъци тенденцията на човешкото духовно развитие през последните векове и особено в най-новото време, и видим до какво морално изтощение, до каква социална форма ще доведе това разделение в човешката душа в най-близко бъдеще. Никога няма да се намери отговор на парещия въпрос: „Защо живеем в такива мъчителни времена?“, ако човек не се опита да търси основата, от която човек се нуждае, в дълбините на самия човешки живот.

Срещу описаното тук е онова познание за света, към което може да се стремим чрез антропософската духовна наука, посредством въображение, вдъхновение и интуиция. Ще видим как антропософската духовна наука позволява на човека да се справи с това, което днес показах като най-належащия проблем на настоящето и близкото бъдеще, и какво точно по този начин му се струва, че ще може да познае. Показах ви пътя, който духовната наука изминава посредством въображение, вдъхновение и интуиция. Не мога да дам всяко упражнение тук подробно, но можете да го намерите в моите книги, които често съм споменавал тук. Обърнах внимание на начина, по който всяко упражнение по пътя към въображаемото познание дава на душата съзнателно съдържание по същия начин, както нашето ежедневно съзнание е импрегнирано със съдържание, когато живее в паметта. Зад това, което се издига под формата на спомени, съзнателно или несъзнателно призовани, се крие нашата физическа и етерна организация. Това, което се случва там, се издига в съзнанието. Това, което нашата физическа организация произвежда в обикновената ни памет, се осъществява по чисто душевно-духовен начин чрез изпълнението на упражненията, дадени в моите книги. Чрез тях човек достига до идеи, които по чисто формален начин са подобни на идеи от паметта, но се отнасят до външно обективно съдържание, а не до изцяло лично преживяване. По този начин ние се подготвяме чрез въображението за познанието на един истински обективен духовен свят.

След това, за да достигнем до Вдъхновението, ние трябва не само да практикуваме по душевно-духовен начин производството на идеи, които са като запомнени мисли, но и да работим по такъв начин, че духовната душа също да практикува забравяне, до известна степен, сякаш изхвърля тези въображения от постигнатото съзнание. Трябва да практикуваме вече да нямаме, да, нереалните въображения. Трябва съзнателно да ги дистанцираме от нашето съзнание, така че, ако мога така да се изразя, това съзнание да има известна празнота. Ако достигнем този етап,

тогава чрез всички тези практики сме способни да укрепим Егото до точката, в която се озоваваме в проявленията на един обективен, свръхсетивен свят. На мястото на предишните субективни въображения, в нашето съзнание се запалват обективни въображения и това запалване на такива обективни въображения, които всъщност не идват от нас самите, а от духовната обективност, всъщност е Вдъхновение. Стигаме до границата на свръхсетивното, което ни се разкрива във външния си вид чрез тези въображения. Точно по същия начин, както в нашия сетивно-възприеман свят, ако само позволим на целия човек да бъде активен в сетивното възприятие, ние се убеждаваме чрез реалността на този сетивен свят, на лежащия в основата му обективен външен свят, така сега въображенията, които сме постигнали, ни дават пълно убеждение за свръхсетивния свят, чийто израз са те. Сега става въпрос за следване на този път на познание до следващия етап. До него достигахме, като не само тласкаме забравата дотолкова, че изхвърляме въображенията, но отиваме още един етап по-напред. Когато човек достигне въображаемия свят, той вижда първо собствения си живот в неговото развитие. Той живее съзнателно не само в момента, но и в целия си живот чак до раждането си. Ако след това е способен да се върне още по-назад, чрез вдъхновението, тогава той разширява обзора си до живота преди раждането, до възприятието на свръхсетивния свят, от който е дошъл в сетивния свят чрез раждане или зачеване. Духовното поле на зрение се простира върху този свят, който сме преживели преди раждането и зачеването и който ще преживеем, когато преминем през Портала на смъртта. Тази перспектива на свръхсетивния свят, към който принадлежим, се достига чрез вдъхновеното познание.

Ако сега се стремим още повече, не само да заличим онези въображения, чиито детайли остават в хоризонта на въображаемия свят, но и да изтрием въображението на целия ни живот като хора, това означава, че ако сме придобили силите да изхвърлим това, което е свързано с нашето Аз чрез преживяванията, които сме имали от раждането си, и това, което е добавено към него чрез факта, че хоризонтът се е разширил, за да включи духовен свят, тогава сме достигнали етапа не на отслабване на нашето Аз, а, именно чрез забравяне на себе си, първо реално и истински да го укрепим. И чрез това ние постепенно навлизаме в реалността на духовния, свръхсетивния свят. Ние самите живеем заедно с реалността на свръхсетивния свят. Стигаме до точката на разпознаване на появата на предишни земни животи като нещо, което нашето Аз ни показва на различни етапи. След това, ако сме развили способността да забравим това Аз в сегашния му етап, което означава да изхвърлим неговото въображаемо съдържание, ние достигахме етапа на възприемане на вечното Аз.

Въпросите, обсъждани от антропософската духовна наука, не са извлечени от някаква синя мъгла на мистицизма, а по-скоро пътят за достигане до това конкретно знание може да бъде посочен стъпка по стъпка. Това в никакъв случай не е външен

път. Той е вътрешен в цялото си пътуване, но е такъв, че води до възприемането на една наистина обективна, но свръхсетивна реалност. И като се издигаме по този начин до истинско интуитивно познание, първо получаваме истинско прозрение за това, което всъщност е нашето собствено мислене, нашите представи, които използваме в обикновения живот, с които смесваме сетивните си възприятия. Човек достига до пълна, завършена реалност, когато до известна степен може да създаде за себе си представа, емпирична представа, по начина, който се опитам да опиша в книгата си „ *Философия на свободата* “. Там се опитам да опиша онова чисто мислене, самото мислене, което може да живее в нас, преди да сме обединили напълно мисленето с някакво външно възприятие. Показах, че самото това чисто мислене може да се възприеме като вътрешно душевно съдържание. Но това, което е в съответствие със своето битие, първо се разкрива, когато истинската интуиция навлезе в душата чрез висшия път на познанието. Тогава човек със сигурност може да проникне в собственото си мислене. Тогава той за първи път живее в собствените си мисли, посредством интуицията, защото тази интуиция възниква от факта, че човек живее в свръхсетивното със собственото си същество, че се потапя в свръхсетивното.

И така човек се научава да разпознава нещо, чието преживяване е вид съдба на знанието. Човек преживява нещо, което е пълно с мощ, ако живее интуитивно в Природата на познанието. Тогава разбира как човекът е организиран материално като човек; научава се да знае до каква степен тази материална организация е под контрол; но също така чрез интуицията си осъзнава, че този контрол се простира само дотолкова, че служи като опора, най-много като основа, от която може да се разгърне мисленето, но че самият материален процес трябва да бъде разрушен там, където се появява истинското мислене. В същата степен, в която материалните събития могат да бъдат намалени, може да се утвърди в нас това, което сега заема мястото, където материята е разрушена, тоест мисленето, идеацията.

Знам всички възражения, които могат да бъдат повдигнати срещу твърдението, което излагам тук, но интуитивното познание води човек до осъзнаването, че на мястото, където се разгръща мисленето, може да се види нищо от материалното. То води човек дотам, че да каже: „В това, което мисля, аз не съм, ако позволя на материалното същество, което по правило човекът счита за авторитетно, да се счита за единственото същество, което има валидност.“ Първо материята трябва да се оттегли от организма и да направи място за мислите, идеите, след което тези мисли и идеи могат да се развият в човека. Така, на мястото, където възприемаме мисленето в неговата реалност, виждаме разрушението на материалното съществуване. В него възприемаме как материята преминава в нищото.

Ето къде се намираме на границата на законите за запазване на материята и енергията. Човек трябва да осъзнае докъде се простират тези закони за материята и енергията, за да може да събере смелостта да им противоречи, когато това е

необходимо. Никога не може да се проникне в природата на мисленето по непредубеден начин до мястото, където материята се самоунищожава, ако се признае законът за запазване на материята за абсолютен, ако не се знае, че това, което преобладава в сферата, която наблюдаваме външно във физичните и химическите области и т.н., все пак не е валидно там, където нашето мислене се осъществява на платформата на нашата човешка организация. Ако не беше необходимо, от определена основа, да се представи това знание пред света днес, човек нямаше да се излага на всички подигравки и възражения, които съвсем разбираемо трябва да идват от онези, които според добре познати хипотези считат законите за запазване на материята и енергията за абсолютни, валидни без изключение.

Но точно както чрез интуицията човек се научава да познава връзката между мисленето и материята, която ни заобикаля във физическия свят, така и чрез интуицията човек се научава да разпознава връзката на Вдъхновението, това Вдъхновение, което е толкова мощно в Духа, с човешката чувствителна и ритмична система. В нервно-сетивното същество физическата субстанция се унищожава. По този начин нервно-сетивната система може да бъде основа за мислене, за генериране на идеи. Втората система в човека е ритмичната система. С нея чувственият живот е психически свързан, както и мислещият живот с нервно-сетивната система. Връзката на обективния свят извън човека, към който се доближаваме чрез Вдъхновението, ни показва, че чрез Вдъхновението осъзнаваме едно Световно Същество, което ни действа така, както сетивният свят ни действа чрез мисленето. Този вдъхновен свят ни действа чрез дихателния процес, който пренася ритъма си право в мозъчните процеси и в останалата част на организма. Сега човек се учи да разпознава това, което живее в човека като ритъм. Това няма да унищожи материята, както е в случая с мисловния процес, но ще забави живота, така че той трябва постоянно да се стимулира наново. Обичайният, чисто механичен ритъм на дишане осигурява вътрешна ритмична основа за това забавяне и обновяване, което със сигурност е двоен процес на дишане и усещане. Когато душевно-чувствителните събития се съединят с физическия ритъм на дишане, ние възприемаме това съединение като Вдъхновение, като Същество, което живее обективно във Вдъхновението и може да бъде възприето чрез интуицията. Накратко, по този начин се учим да разпознаваме цялата връзка между чувството и ритмичната система у човека. Ние осъзнаваме, че тук не се случва пълно анулиране на материята, както в нервната система, а е налице затихване на материята. Така се учим стъпка по стъпка да „виждаме през“ човешкото същество. И по този начин ние гледаме в чувствения живот на човека и виждаме това, което може да бъде там само чрез факта, че в ритмичните събития животът винаги може да бъде задържан и ще се стимулира наново.

Така виждаме втора сила, действаща в човешкото същество, в това, че възприемаме хармонията на забавянето и обновяването на живота. Виждаме значението на целия ритмичен живот на човека и как той е свързан с цялото му същество, тяло и душа. И докато разглеждаме този втори елемент в човека, със сигурност ще ни стане ясно, че човекът носи в себе си реална сила, която е в ритмичен обмен с външна сила, действаща в свръхсетивното. И бихме могли да разгледаме по подобен начин и метаболитната система на крайниците. Като се издигаме до Вдъхновение, Интуиция и Въображение, виждаме, душевно-духовно, това, което е активно в човека, като реална, макар и несъзнателна сила. Нашето обичайно обективно познание ни дава само формите. Чрез него ние сме сякаш само наблюдатели на света. Това обаче, до което достигахме чрез Въображение, Интуиция и Вдъхновение, имаме първо като свободен вътрешен душевен продукт, получен от свръхсетивното познание, от нещо, което е обективно в човека, чрез което можем ясно да видим как човешката воля действа в моралните дела. Ако първо сме осъзнали, че чистото мислене включва разграждане на материята и е свързано преди всичко с процес, носещ смърт, чрез процес, действащ в материята в обратна посока, тогава човек стига до точката, в която може да разпознае, че всичко, което се явява като душевно желание, е свързано с процесите на изграждане, процесите на растеж. Тези израствания, тези процеси на изграждане, дейността на органите и репродуктивният процес в нас, заглушават нашето обикновено съзнание за дълбините на човешкия организъм, а волята възниква от онези дълбини на човешкото същество, до които обикновеното съзнание не достига. Така, както мисленето живее в процеса на смъртта, волята живее в това, което расте, процъфтява, плододава.

След това, чрез интуицията, ние възприемаме по-нататък как от храносмилателната система, чрез волята, когато тя има за мотив чистото мислене, веществото в човешкия организъм се изтласква на мястото, където протича процесът на разграждане. Мисленето като такова разгражда, но волята изгражда. Всъщност тази изграждаща дейност е такава, че от началото на живота чак до смъртта този процес е латентен в човешкия организъм. Със сигурност е налице процес на изграждане. Като довеждаме нашите морални мотиви, в смисъла на моята „ *Философия на свободата*“, до истинската, свободна морална интуиция, ние живеем такъв човешки живот, че от неговия организъм, чрез волевия процес, веществото се поставя там, където е било разрушено. Човекът става вътрешно творчески, вътрешно изграждащ. С други думи, ние виждаме в космоса, в човешкия организъм, нищото, изпълнено с ново творчество в изцяло материален смисъл. Това не означава нищо друго освен, че доколкото човек последователно следва пътя на антропософското познание, той достига до етапа, в който в човека чистите морални идеали са светоизграждащи сили, достигащи право до материалността.

Тук със сигурност имаме място, където самият морален свят става творчески, където от човешкия морал възниква нещо, което гарантира собствената му реалност, тъй като той се носи в себе си, тъй като той се създава. И тогава ние се учим чрез интуицията наистина да познаваме външния свят. Виждаме как минералното царство е обхванато в процес на смъртоносно разрушаване, разпадане, което добре сме се научили да разпознаваме като съответстващ процес в собственото си мислене. И по същия начин се учим да разпознаваме как този процес на разпадане въвлича в себе си растителния и животинския живот. Тогава ние не гледаме към топлинна смърт (идея, която има валидност в определени граници, но е донякъде едностранчива), а гледаме към разпадането на целия свят, който е пропит с минералност и който е навсякъде около нас. Виждаме това, което разпознаваме като свят на причинно-следствената необходимост, в неговата преходност и разпознаваме света, който изграждаме от чисти морални идеи, като това, което възниква от основата на другия, умиращ свят.¹ С други думи, сега разбираме как моралният свят е свързан със световния ред на физическата причинност. В чистата морална воля на човешкото същество имаме нещо, което побеждава причинността у човека и следователно за целия свят.

Който и да разсъждава честно върху причинно-следственото обяснение на природата, не намира в неговата област място в света, където то да не преобладава. И тъй като то преобладава, трябва да възникне сила, която да разрушава неговата валидност. Това е моралният свят, разпознат в общата природа на човека, който съдържа в себе си силата да пробие естествената причинно-следствена връзка, разбира се, не чрез извършване на чудеса, а чрез ход на развитие. Защото това, което намира място в човешкото същество, където причинно-следствената връзка може да бъде разрушена, се установява там в него като средство за разрушаване на причинно-следствената връзка. Това е от първостепенно значение за света на бъдещето. Въпреки това, сега виждаме тук реалността на човешката воля, която влиза в съюз с чистото мислене. Защото чрез нея ние получаваме - и това е най-красивият житейски плод на антропософското научно познание - прозрение за ценността на човека в космоса, чрез което можем да почувстваме и достойнството, високото положение на човека в космоса.

Нещата в света не са толкова взаимосвързани, колкото често си мислим с нашите абстрактни идеи. Не, те са свързани като реалности и една мощна реалност е следната. Вярно е, че не всеки днес е способен да достигне до Въображение, Вдъхновение и Интуиция. Но като духовни изследователи ние пренасяме със себе си през всички тези етапи на познание онова мислене, което развива една мисъл от друга с вътрешна необходимост. Това мислене всеки човек може да изпита сега, ако му се отдаде свободно. И от това произтича, че резултатите от духовното познание, щом веднъж бъдат открити, винаги могат да бъдат доказани впоследствие

чрез чисто мислене, тъй като духовният изследовател внася това чисто мислене в целия си живот на мислене.

Познание за човешката ценност, чувство за човешко достойнство, желание за любов към човечеството: това са най-красивите плодове на живота, които човекът развива, когато усвоява това, което му е дадено от духовната наука.

Защото тази духовна наука действа чрез волята, така че може да достигне до това, което описах в моята *„Философия на свободата“* като морална интуиция. И нейната сила се влива в човешкия живот като морален идеал. Моралните интуиции постепенно се пронизват с това, което всъщност е любов, така че ние можем да станем хора, които действат свободно от любов, извираща от нашата индивидуалност. По този начин Духовната наука се доближава до идеал, произлизащ от времето на Гюте. Тя говори най-ясно чрез неговия приятел Шилер. Когато Шилер се запознава с Кантовата философия, той научава много от Кант за теоретичната философия, но не винаги може да приеме моралната философия на Кант. В тази Кантова морална философия Шилер открива обезсърчителна концепция за дълга, представена от Кант по такъв начин, че дългът сякаш стои сам по себе си като естествена сила, действаща принудително върху човека. Шилер изпитва ценността и достойнството на човека и не приема идеята, че за да бъде добродетелен, човек трябва да се подчини на духовна принуда. Шилер е изрекъл следната красива поговорка: „С радост служа на приятеля си, но, уви, действам по наклонност, затова често ме дразни, че не съм послушен.“ Защото в Кантовия смисъл Шилер е имал предвид, че човек трябва дори първо да се опита да потисне всякаква симпатия към приятеля си и след това да прави това, което прави за него, водено от твърда представа за дълга.

Че връзката на човека с морала трябва да бъде различна от тази, Шилер разкрива, доколкото е било възможно по негово време, в своите *„Писма за естетическото възпитание на човечеството“*, където иска да покаже как дългът трябва да се спусне надолу, за да се превърне в склонност, как склонността трябва да се издигне нагоре, за да стане съдържанието на дълга по свой начин. Дългът трябва да се спусне надолу, естественият инстинкт трябва да се издигне у свободните хора, които вършат от склонността си това, което е от полза за цялото човечество. И в това, че човек търси къде е вкоренена моралната интуиция в човешкото същество, в това, че търси истинския движещ, етичен мотив в моралната интуиция, той я намира в най-висшата ѝ точка в любовта, пречистена от духа. Там, където тази любов е станала духовна, там тя привлича в себе си морални интуиции; и човек е морален, защото обича *дълга*, защото той е нещо, което излиза от самата Индивидуалност като пряко действаща сила.

Именно това ме накара във *„Философията на свободата“* да противопоставя на Кантианската морална философия пряка антитеза, извлечена от Антропософията. Кантианската теза гласи: „Дълг! Ти, възвишено и могъщо име, което не приема нищо

очарователно или ласкателно, а изисква подчинение“, ти, което „установяваш закон... пред който всички наклонности са неми, дори тайно да работят срещу него“. Чрез подобно схващане за дълга човек никога не може да бъде толкова одухотворен в най-съкровено си същество, че да стане свободен творец на своята морална дейност. От този опит да проникна в човешкото същество чрез антропософското познание за човека, аз поставих в моята „ *Философия на свободата*“ срещу тази скована Кантианска идея това, което намирате там: „Свобода, ти, приятелско, човешко име, любимо на всички добродетелни, в теб се съдържа това, което моята човечност цени най-много, което ме прави роб на никого, ти, който не установяваш никакъв закон, а чакаш това, което самата моя добродетелна любов ще разпознае като закон, защото се чувства несвободна срещу всеки закон, който ѝ е наложен.“

Затова вярвах, че трябва да говоря във „*Философията на свободата*“ за това как моралната човешка ценност блести в пълен блясък, когато е едно с човешката свобода и е вкоренена в истинската човешка любов. Защото чрез антропософията може да се покаже как тази любов към дълга може да се превърне в най-широк смисъл в любов към човечеството и следователно, както ще разгледаме по-нататък, може да се превърне в истински фермент в социалния живот. Това, което днес се издига като най-неотложния, най-горещо обсъждания социален въпрос, може да бъде разрешено само ако човек се стреми да разпознае връзката между свободата, любовта, човешкото същество, духовната и природната необходимост.

Осма лекция

Чрез това, което си позволих да характеризирам като въображаемо, вдъхновено, интуитивно познание, човешките същества биват водени до резултатите на свръхсетивното изследване, които наистина ги водят до собствената им същност. Трябва обаче да се подчертае отново и отново, че не става въпрос за придобиване на самото въображение, вдъхновение и интуиция, в които човек разполага със средствата за изследване, бих казал, в които човек има за свръхсетивния свят това, което има в мащаба, в мащаба за физическия свят. По-скоро става въпрос за развиване на тези средства за изследване в рамките на духовното изследване по такъв начин, че отправната точка да се вземе от нещо, което вече присъства в обикновеното съзнание, във всекидневното съзнание, в съзнанието, което е в основата на обикновената наука, стига само човек да може да се издигне по правилния начин до това обикновено съзнание с неговата възможност за реални идеи, свободни от сетивата, и идеи, които могат да бъдат схванати в духа. Просто по-висшата анимация на това, което е останало незабелязано в обикновеното съзнание, е това, което води към свръхсетивните светове. И тези, които искат самите те да станат духовни изследователи чрез въображение, вдъхновение и интуиция, трябва да се стремят преди всичко да имат пред себе си в съзнанието си това, което вече трябва да присъства в реалното физическо изследване, за да може това физическо изследване да доведе до реалистични резултати.

Това, което току-що казах, всъщност се отнася само за нашето време, защото едва от 15-ти век нашата епоха на човешко развитие, издигайки се до нивото на действителните научни изследвания, въвежда в човешкото съзнание, при провеждането на тези изследвания, такива понятия, които могат да бъдат тренирани и оживени по посочения начин. В по-ранни времена е трябвало да се използват съвсем различни средства. Те бяха споменавани, поне мимоходом, когато се говореше за йога системата и други подобни, но тези по-стари средства вече не могат да бъдат наши. Точно както това, което един възрастен постига в живота, не може да бъде същото като това, което постига едно дете, така и това, което цивилизованото човечество на 20-ти век използва като средство за духовно изследване, не може да бъде същото като това, което е използвало човечеството на древните източни или древногръцки култури.

Трябва да започнем от чистото мислене, свободно от чувствеността, както се опитам да го характеризирам в моята „Философия на свободата“. Това мислене, свободно от чувствеността, колкото и парадоксално да звучи, се развива най-добре и най-интензивно, когато човек се занимава с онзи вид научно изследване, за което говорих и в тези вечерни лекции. Неслучайно описах хекелизма, този особен начин на потапяне в развитието на животинския и човешкия живот, въпреки грешките, които разпознавам и допускам в него. Ако човек иска да приложи, в тесния смисъл

на думата, това, което духовното изследване трябва да изисква за външния сетивен свят: оживеното преплитане на чистото възприятие и чистото мислене, тогава не може да се стигне до други резултати по отношение на органичния свят, даден от външния сетивен емпиризъм, освен тези, до които е стигнал хекелизмът. И ако човек иска да илюстрира до какво се стига по този начин, посредством външното сетивно възприятие и методичното мислене, което преплита това възприятие, трябва да се процедира по следния начин. Тогава човек не може да се занимава с всякакви спекулации за жизнена сила, основана на някакво абстрактно мислене, както прави неовитализмът. Не може да се спекулира, основавайки се на чисти понятия, дали има нещо свръхестествено в основата на това, което може да се наблюдава външно и сетивно и т.н., а трябва да се придържа към света на фактите, както е направил Хекелизмът. Именно поради изискванията на духовната наука, човек трябва да ограничи външната естествена наука до тази област и в този смисъл, в противен случай спекулирането за външната природа води до мъгляв мистицизъм. Но това лесно може да доведе до обвинения в материализъм. Това обвинение може да се обърне, като се каже: Някога представих нещо от материалистическа гледна точка, а след това отново се отдалечих от нея. Това не може да бъде така. Това са само глупави възражения, които се вкопчват в думи и не могат да проникнат в целия дух на духовно-научното изследване. Защото именно когато човек се ограничава до феноменалното в областта на чистото естествознание, когато е способен да практикува онази вътрешна резигнация на мисленето, която е необходима, за да не се занимава с мъгляв мистицизъм, а да преследва феноменалния свят на фактите, той започва да използва мисленето само за външни изследвания, бих казал като работен инструмент, а не като нещо конститутивно, като нещо, което може да каже нещо за външния сетивен свят, освен че подрежда феномените на този външен сетивен свят така, че те самите да изразяват своите тайни, както е изцяло в духа на гютеанизма. Но тогава, когато човек практикува тази резигнация, той достига граница в тази област на изследване. И на тази граница човек не започва да разсъждава философски, да измисля всякакви неща за трансцендентното, което трябва да се отвори, а започва да изпитва онези вътрешни борби и преодоляване, които сега не стимулират мисленето да разсъждава, а по-скоро да го вдъхне с един вид еликсир на живота, така че това мислене да се трансформира в онези прозрения, които след това се появяват във въображението, и за да може то да се доближи до света, до който никога не може да достигне чрез спекулации, а само като се метаморфозира в свръхсетивно виждане.

Но само чрез прилагането на такива средства за познание човек наистина се отдава на себе си. И тъй като духовният изследовател започва от това мислене и го носи със себе си навсякъде, той трябва навсякъде да проследи това, което вижда въображаемо, това, което му се разкрива чрез вдъхновение, до формирането на

чистата идея. Но по отношение на това, което след това представя като идеи, всеки, който размишлява върху обикновеното съзнание по правилния начин, може да го следва. Следователно, духовният изследовател е проверим дори в най-висшите си резултати и само интелектуалната мързел твърди, че човек трябва сам да влезе в духовния свят, за да намери резултатите правилни. Но чрез появата на резултатите от въображението, това, което обхваща целия живот на човек от раждането му като съгласуван поток, се извежда пред душата му - вече обясних това в тези лекции. Егото се разширява отвъд момента, като чувства и преживява себе си в целия поток на живота от раждането. И когато човешкото същество се издигне до вдъхновение, пред него се отваря светът, в който е живял преди раждането или зачеването и в който ще живее след преминаването през портата на смъртта. Това, което живее с човешкото същество като негово безсмъртно аз, по този начин се превръща в обект на познание. И в интуицията се открива поглед върху повтарящите се земни животи от миналото, така че това, за което говори антропософската духовна наука, може да се характеризира по такъв начин, че навсякъде да се посочват отделните стъпки, чрез които се стига до тези резултати и които, както казах, са проверими, защото трябва да бъдат дадени в мисли, достъпни за всеки.

Но това представя на човешките същества чисто човешкия резултат от тази антропософска духовна наука. Точно както започваме да стигаме до себе си, когато се научим да изразяваме в обобщена форма това, което преживяваме в духа си, в егото си, така стигаме до цялостното си аз, разгърнато пред нас, обхващащо времето и вечността, като правим резултатите от духовната наука наши. По този начин човешките същества стигат до себе си и това първоначално е най-значимият резултат за човешките същества като цяло. В същото време обаче на човешките същества се дава разширяване на цялостното им съзнание; защото, тъй като резултатите от духовното изследване произтичат от оживеното, преобразено мислене, те от своя страна имат оживяващ ефект върху човешките души, когато бъдат възприети и изследвани от тях. Това води до нов вид прозрение за света за човешкото съзнание и бих искал да започна с кратко описание на два от плодовете на живота, които се получават именно чрез това разширяване, това засилване на съзнанието.

Днес сме изправени пред един наболял социален въпрос. Това, което е действало в социалния живот досега, е произлязло от смътните и подсъзнателни инстинкти на човечеството. Хората са установили социални взаимоотношения, които са възникнали сякаш по естествен закон от всякакви инстинктивни обстоятелства. Всеки, който е способен да гледа на социалния живот безпристрастно, ще види това. Но ние живеем във време, в което тези инстинктивни взаимоотношения в социалния организъм на човечеството вече не са достатъчни. Доколкото индивидуалните икономики, племенните икономики, а след това и националните икономики са се превърнали в глобални икономики, икономическото мислене е

трябвало да става все по-съзнателно. И стана необходимо хората днес да разгледат възможните взаимоотношения, които възникват между хората, занимаващи се с икономическа дейност, и всъщност между хората, които трябва да се разбират помежду си в социалния живот. Трябва да се признае, че тези взаимоотношения са от сложен характер. Доколкото е било необходимо тези взаимоотношения да се изведат от инстинктивното в ясно съзнание, са правени опити да се направи това от същата гледна точка, от която е било усвоено научното мислене през последните векове. Няма нужда да хваля отново този научен метод, който се е развил като този, който може правилно да изследва външните тайни на природата. За тези външни тайни на природата, този метод, произлизащ от коперниканството и галилеанството, е наистина плодотворен. През последните векове човечеството е свикнало с този метод; то е използвало този метод, за да внесе яснота в това, което възприема смътно като природа чрез сетивно наблюдение.

Сега възникна необходимостта да се разбере и какво се представя в социалния живот като човешки взаимоотношения. Не е чудно, че хората първоначално подхождаха към тези човешки взаимоотношения със знанията, които бяха придобили от наблюдението на външния природен свят. И така възникнаха нашите национални икономически и социално-икономически възгледи, от тези, които бяха представени само в лекционните зали, до тези, които завладяха милиони и милиони хора, до марксизма. Описах това в моите „Ключови моменти на социалния въпрос“. Правени бяха опити да се разбере как капиталът изпълнява функциите си, как работи трудът в социален контекст, как функционират обращение, производството и потреблението на стоки. Всичко това е представено в сложни взаимоотношения; всичко това се представя на душата ни като, бих казал, живи процеси с безкрайни възможности. Най-добрите научни методи не са достатъчни за това, което се представя като такива процеси, и тъй като не бяха достатъчни и въпреки това искаха да проникнат в този социален живот, сега се намираме сред световната мизерия в най-широк мащаб. Тези, които не искат да останат на повърхността, а да проникнат в дълбините на нашите социални нужди, ще видят, че те са свързани с това, което току-що се опитах да характеризирам. Не може да се постигне социална трансформация с начина на мислене, доказал се в естествените науки. От друга страна, начинът на мислене, който си проправя път до въображението, който схваща нещо обективно, който се представя като нещо динамично, не като нещо статично, а като процес с безкрайни възможности в относително малка или дори в голяма област – който прониква в този динамичен живот на капитала, труда, икономиката и т.н. – той може да схване това, което хората преживяват в социалния ред, и това в крайна сметка не е изненадващо, защото това, което хората преживяват по този начин, в крайна сметка извира от човешкото същество. Вътрешното същество на човешкото същество е духовната душа или поне е ръководено от духовната душа. Така че, когато се сблъскваме със

социалния ред, се сблъскваме с нещо духовно. Не е чудно, че духовните методи са необходими за разбиране на социалните условия.

Това, скъпа публика – простете ми, ако сега го изразя с личен тон – ми даде смелостта да напиша моята „Теософия“, моя „Очерк на тайната наука“, върху същите основи, върху които написах „Философия на свободата“, моята Теософия, моя Очерк на тайната наука, тоест върху същите основи, върху които се опитах да опиша духовно-свръхестествения свят, да схвана и духа там, където той се проявява в непосредствения социален човешки живот. И това ме доведе по пътя към моите Ключови моменти на социалния въпрос. Описано е само под формата на личен нюанс, но този личен нюанс прикрива какво е моето обективно убеждение по отношение на отношението на човешките същества към разбирането за социалния ред, който те трябва да оформят в настоящата епоха по напълно съзнателен начин, тоест, излязъл от духа. Това е едно нещо.

Другото нещо обаче – давам само примери от плодовете на антропософските изследвания, бих могъл да цитирам още много – другото нещо, което искам да спомена, може да ни сблъска, когато разглеждаме човешкия организъм. Първо го виждаме във връзка с неговата външна форма. Нека засега пренебрегнем това. Външната форма скрива вътрешните органи. Ние изучаваме тези вътрешни органи във физиологията и биологията според тяхната форма и структура. Не можем да постъпим иначе, ако първоначално действаме въз основа на естествената наука, която е обичайна в съвременната епоха. Но в действителност белите дробове, стомахът, сърцето, черният дроб, бъбреците, всички органи на човешкото същество, не са това, което изглеждат, когато ги гледаме в затворената им форма, с тяхната, бих казал, по същество почиваща структура, особено почиваща за човешкото сетивно възприятие. Не, тези органи само се преструват, че имат тази форма, защото при живите човешки същества тези отделни органи са в постоянно живо движение. Те изобщо не са органи със статична форма; те са живи процеси и всъщност не бива да говорим за бели дробове, сърце, бъбреци, черен дроб. Трябва да говорим за сърдечен процес, за сбор от сърдечни процеси, за сбор от белодробни процеси, за сбор от бъбречни процеси; защото това, което се случва, е непрекъснатата метаморфоза, която протича в такава тайна, че цялото може да се приеме за форма, всъщност трябва да се приеме за външен поглед. Но за да се проникне от наблюдението на тази форма, която всъщност разкрива само външността, до това, което е жив процес, до това, което всъщност се променя във всеки момент в тези органи, до това, което всъщност представлява жизнения процес на тези органи, човек не може да проникне с наблюдението на сетивата, а с движещото се вътрешно наблюдение, което присъства в имажинативното познание. Ако социалните процеси са такива, че тяхната сложност веднага ни се изплъзва, когато се обръщаме към тях с научни понятия, тогава процесите в белите дробове, сърцето, черния дроб и бъбреците са такива, че всъщност прикриват вътрешната си

същност чрез това, което схващаме с тези обикновени научни понятия. И човек навлиза в тези кондензирани процеси с въображението. От една страна, въображението е способно - ако мога да се изразя тривиално - да следва мимолетните, сложни социални процеси. От друга страна, то е способно да разтвори това, което ни се струва като статична форма в човешките органи, в движещия се живот на органните процеси, които след това, когато се гледат директно, не могат да бъдат спекулирани или изведени. Защото мисленето трябва да спре, когато е налице сетивно изследване, при това, което е там във явленията, и оттам трябва да се трансформира в жива свръхсетивна интуиция. Едва тогава то прониква в реалните процеси, които са скрити от сетивната интуиция, дори в отделните човешки органни процеси.

И тук се крие пътят към обогатяването на нашата външна медицина, което е напълно признато от духовната наука, чрез това, което духовното изследване може да добави към тази външна медицина. Духовното изследване не иска да заеме страната на шарлатанството или мистицизма в терапевтичната област. Духовното изследване иска да се опре на истинско, истинско изследване и в тази област, на истинско, истинско сетивно познание, но да го пренесе до онези мистерии на съществуването, които също трябва да изследваме, ако искаме да проникнем в цялостния живот, така че това проникване от своя страна да даде плодове за непосредствения живот на здравия или болния отделен човек или на човешкото общество. Това води до поглед върху плодовете на живота, които произтичат от свръхсетивното антропософско познание.

Всичко това се събира, за да образува нещо, което бих искал да характеризирам по следния начин. Хората често вярват, че могат да преодолеят материализма, като оставят целия свят на материята, бих казал, отвън в света, като се сбогуват с него духом и сега се издигат в нещо духовно, абстрактно, в облачна кукувичка земя, и се мистифициране там, държайки се по такъв начин, че да гледат на материалния живот като на нещо ниско, над което трябва да се издигне. Тогава, разбира се, човек се издига до дух, в който е приятно да се живее, до един вид човешко неделно удоволствие в духа наред с грубата работа на делничните дни, на което човек се посвещава в самата материя, в която трябва да живее. Истинското антропософско познание не може да стои на тази основа. То се опитва да схване духа по такъв начин, че след като го има в творческата си дейност, да може да го последва в най-външните разклонения на материалния живот. Следователно, за тази духовна наука, която е предвидена тук, не е важно само да се заяви, че освен човешкото тяло, което се състои от мозък, бели дробове, черен дроб и т.н., в човешките същества има също душа и дух. Това води до малко повече от въртене в кръг, защото води до абстракции по отношение на света, в който се намираме между раждането и смъртта. Това, към което духовната наука се стреми, е да се потопи навсякъде с духа, с който е проникнала, да каже как духовната природа,

духовната същност живее във всеки отделен орган на човешкото същество, как същността на белите дробове, черния дроб, сърцето, стомаха и т.н., как духът и душата проникват в целия човешки организъм, блестяйки с духа в най-индивидуалните клетки, така че да не остане нищо, което да не е осветено от светлината на духа. Тогава човек вече няма материя, от една страна, и абстрактен дух, от друга; тогава това, което е дух, от една страна в абстракцията, и материя, от друга, в абстракцията, се е сляло в единство. И същото важи и за социалния живот. Но след това, когато човек позволи на духа да се потопи в реалността по този начин и се потопи заедно с него в тази реалност, човешката душа се задълбочава по такъв начин, че онези въжета и корди, за които говорих тези вечери, които водят от най-съкровено човешко същество навън към най-съкровено световно същество, че тези корди, тези корди, тази духовна връзка между човешкото същество и света, навлизат в съзнанието на човешкото същество по такъв начин, че възниква жив поток, бих казал, вдишване и издишване на света. Това, което иначе се схваща в теоретични, абстрактни понятия, става в самата свободна духовност толкова прозрачно, колкото са идеите, и толкова живо, колкото самия живот, и толкова свободно, колкото може да бъде най-свободното действие, но следователно и напълно обективно, дори ако целта в този случай трябва да бъде схваната в свободната духовност. Ето защо е необходимо да се съживят онези способности, които иначе несъзнателно се борят да излязат на повърхността у човешките същества, въз основа на това духовно изследване, на това духовно познание. По отношение на обикновената външна наука, тези, които са творци, с право изпитват известна срамежливост. А съвременната естетика, която произлиза от мисленето на последните времена, което е свикнало с естествената наука, е нещо, което творците избягват, и с право, защото е нещо абстрактно, нещо, което отвежда от изкуството, а не в него. Духовната наука не води до такива абстрактни понятия, а съживява това, което първоначално е само понятие или идея, което от своя страна съживява други човешки способности. Това прави възможно нещо истински художествено да израсне по естествен начин от почвата, от която извира тази духовна наука. Изкуството, култивирано в Дорнах, за което ще покажа някои примери в картини утре, никога няма нищо общо с превръщането на идеите в художествено възприятие, нито пък нещо като евритмията, която е извлечена от същата почва като духовната наука. Не, почвата е само същата; почвата е тази на живото творчество на цялото човешко същество. Понякога тя формира идеи като един клон, а понякога от същия корен излиза другият клон, художественият. Ето защо винаги съм намирал за изключително несимпатично, когато в антропософското движение са се появявали алегорични или символични елементи. Художественото трябва да произлиза от същия източник като антропософията, но не е антропософия, пренесена в изкуство. По този начин в художествената област

се произвежда определен плод на живота, както е посочено в социалната или медицинската област.

И когато човек обмисли начина, по който човешките същества са обединени с вечното си безсмъртие и с онези сили, които всъщност ги оформят като човешки същества от духовния свят, тогава ще разбере и как това, което човешките същества са придобили чрез антропософията по отношение на опитното познание и познавателния опит, е свързано с религиозното задълбочаване. В нашата епоха, която е станала толкова безразлична към религията, отново се нуждаем от елементарни религиозни сили. Нуждаем се от пътища към онези места на духовен опит, от които човешкият морал, човешкото художествено творчество и всичко, което представлява човешката ценност и човешкото достойнство, могат да бъдат оплодени сякаш от божествен център. Антропософията е клеветена, когато е обвинявана в сектантски стремежи, които тя няма намерение да преследва. Тя е клеветена, когато хората вярват, че иска да бъде нова религия. Не, тя не иска да бъде това, просто защото се стреми да разбере хода на човешкото развитие в истинската му форма. Трябва да се каже, че божествените сили, които са оформили света и са ръководили човешкото развитие, са били разбирани в по-ранни времена според разбирането на по-ранните популации. Трябва да преминем към други метаморфози на знанието и мотивите за действие; Трябва да доближим до душите си това, което е вечно в смисъла на настоящата епоха. Разбира се, духовната наука няма да говори за друг Христос освен за Христос, преминал през мистерията на Голгота; но духовната наука трябва да говори за етапите на познание, които тя счита за необходими през 20-ти век, също и във връзка със събитието Христос. На онези, които вярват, че въз основа на някакво съществуващо кредо, трябва да се страхуват, че основата им ще бъде подкопана от антропософията, винаги трябва да се казва отново: Дали този, който се страхува при всяка възможност, че истините на християнството могат да бъдат компрометирани, е истински вярващ в християнството? Или е този, който знае - дори ако възникнат милиони прозрения на физическа, душевна и духовна основа - че истинските истини на християнството могат само да блестят по-ярко пред човешката душа в резултат на това? Никой няма да попита защо в Библията не се споменава за Америка, а всеки, който би искал да се противопостави на откриването на Америка от гледна точка на Библията, би бил като някой, който днес иска да се противопостави на възгледите на антропософската духовна наука от гледна точка на Библията.

Тези неща трябва да бъдат проучени и обмислени с цялата си честност. В противен случай, това, което се крие в изповедите, винаги ще бъде препъни камък за истинското изследване, докато ако проникне в духа по начина, по който антропософската духовна наука желае, то със сигурност ще даде плод под формата на съживяване на религиозното същество на човешката душа. Трябва да приведем

това, което изследваме в различните светове, в хармония с това, което формира нашата религиозна чувствителност и чувство. И не отнемаме нищо от религиите, когато се опитваме да приведем техните истини в хармония, в оправдана хармония, в познавателна хармония с това, което се очертава като прозрения на различни епохи. Така нашата епоха ще даде и плода на антропософското изследване, което се състои в задълбочаване на религиозния живот, който е станал безразличен. Когато този плод узрее, той ще ни осигури топлината и ентузиазма, от които ние като християни се нуждаем, ако искаме да продължим напред във времето на нашия упадък. И каквото и друго да разпознаем в социалния живот, в човешката организация, каквото и да създадем артистично: човечеството може да развие всичко това само ако е подкрепено от топлината на най-съкровения човешка същност и творческа сила. Но това се съдържа в истинските религиозни чувства на човечеството.

Но това, което сега е особено против този вид духовно-научни изследвания в наше време, е дълбоко свързано с факта, че ние постепенно сме загубили връзка с реалността, гледайки от една страна природата, която е била лишена от дух, която съвременната наука следователно не може да възприеме в истинската ѝ форма, а само във външната ѝ, сетивна форма, и от друга страна, гледайки духовния свят, може би само с увереност в чувството - говорих за това вчера - но тогава не отивайки отвъд абстракциите. Всичко това заедно има своите корени във факта, че постепенно сме станали твърде удобни, за да искаме да схванем духовното в духовната свобода, в свободния духовен опит, във вътрешната дейност, така че да можем да го проследим в скривалищата на материалните събития. Тъй като научните истини се намират в тясна връзка с външните събития, защото те се формират навсякъде въз основа на наблюдение и експеримент, защото хората вече не се опитват да мислят отвъд това, което дават случайните експерименти и случайните наблюдения, те са свикнали да заменят предишната догма за откровението - както изразих в първите си писания - с догмата за опита, а именно външния сетивен опит. Това е довело до неудовлетвореност във вътрешното състояние на духа. Хората са загубили навика да преживяват това, което душата може да преживее, като нещо обективно, не във връзка с нещо външно, а в свободно вътрешно преживяване. Това свободно вътрешно преживяване е това, което трябва да търсим преди всичко, ако искаме да стигнем до истинско духовно изследване. И това е, на което хората сега се съпротивляват най-много. Бих искал да дам пример за това, не защото искам да използвам това есе, което беше публикувано наскоро, тук, в тези лекции, за да си разчистя сметките, така да се каже, с всичко, което се възразява срещу духовната наука в антропософски термини. Не, не искам да се занимавам с никой опонент по този директен начин в

тези лекции, най-малко с написаното в това есе, за което говоря тук. Защото човекът, който говори в това есе, говори за нещо съвсем различно от антропософската духовна наука, което той изобщо не познава и за което си е изградил мнение въз основа на слухове и поглед навътре, може да се каже, разбира се, след като е разгледал може би една-единствена книга и след като е чул определени новинарски репортажи - за себе си, трябва да се каже, по принципно честен начин, доколкото е възможно. Не искам да навлизам в това, което се обсъжда тук в контраст с духовната наука. Бих искал само да разгледам въпроса от културно-историческа и съвременна гледна точка. Този високоуважаван автор говори за упражненията, за които е чувал, които аз описвам, за да могат човешките същества наистина да се възнесат с душевния си живот в духовния свят. И очевидно е чувал или чел също, че в началните, много елементарни упражнения човек трябва да мисли за безразличен обект в продължение на пет минути, така че наистина да се задържи за мисълта във вътрешна свобода, без нищо да го принуждава, а само като следва това, което иска да прави. Ето защо казах, за да покажа кое е важно: човек може да използва карфица или молив, защото няма значение за какво мисли. Важното не е човек да е обвързан от това, което мисли, а да се задържи за мисълта пет минути във вътрешна свобода, мисленето да се пренесе в сферата на свободната дейност. В обикновения живот не сме свикнали да държим мислите си в сферата на свободната дейност по този начин. Когато насочваме мислите си към даден обект, искаме да бъдем пленени от този обект; мислим за него толкова дълго, колкото обектът ни пленява. Това означава, че никога не навлизаме в духовно изследване; напротив, то ни отвежда все по-далеч и по-далеч от свръхсетивното изследване и възприятие. Следователно, характерно за човек, който упорито иска да остане напълно в упадъка, който се проявява в момента, е да каже: „Сега изобщо не бих могъл да направя това; и се страхувам, страхувам се, че дори с цялата си самодисциплина никога няма да го науча. От друга страна, вече съм бил упрекван, че мога да бъда толкова погълнат от тема, която ме интересува, за повече от пет минути, че вече изобщо не съм достъпен за останалия свят.“ Това е точно обратният подход. Ако човек е толкова пленен от темата, че вече не присъства за останалия свят, тогава той се предава на субекта, тогава той продава свободата си на субекта. Това е, което има значение: че обектът не те пленява, че вземаш обект, който не те пленява, и че задържаш съзнанието си върху обекта в продължение на пет минути по собствена вътрешна свободна воля. Затова е изключително характерно, когато тук се казва: „Предпочитам да оставя тази способност на хора, които нямат нищо в реалния си човешки живот, което да ги интересува толкова много, че да задържи вниманието им за пет минути.“

За този човек тук, който е известен човек на нашето време, има толкова много неща, които го обвързват, отново и отново в продължение на пет минути и вероятно повече - ще приема това за негова заслуга - че не може да се накара да задържи

вътрешен комплекс от мисли в продължение на пет минути от вътрешна свобода. Той оставя това на онези хора, които не са толкова обвързани от външния свят, колкото него, и това също показва как той се придържа към това, което се е развило в съвременния начин на виждане, мислене и чувстване, както е характеризирано тази вечер. Това е далеч от това, което духовната наука трябва да насърчава: поставянето на човек в сферата на свободното мислене.

Друг пример, който давам, за да помогна на хората да влязат в такава сфера на свободното мислене, е този, който описвам във втората част на моята „Окултна наука“ като съзерцание на Розенкръстца. Там можете да прочетете как се прави това упражнение. Въпросният автор казва: „Кръстът често се появява пред душата ми неканен“ – тоест не чрез вътрешен зов на свобода, а неканен – „Но тогава това не е черен кръст, може би направен от полиран абанос, а много обикновена, груба бесилка с мръсносив цвят. И на този кръст не виси венец от седем червени, сияйни рози, а бледо, окървавено човешко същество в агонията на смъртта, всъщност в агонията на ада.“

И така, с цел вътрешно освобождение на мисълта се дава упражнение и съответният човек не може да мисли за нищо друго освен за това, което му идва на ум под принудителните сили на цялото му възпитание, на всичките му житейски навици, и дори смята това за самоочевидно, за правилно. С такова отношение човек никога не може да се доближи до това, което духовното изследване наистина може да донесе. Защото същият човек не е трябвало да описва това, което аз изобразявам в моята „Тайна наука“ като кръст, който човек формира в свободната духовност, но би могъл например да научи и че някой някъде му говори за кръст на прозорец и му го описва. Тогава той би казал и: Нямате право да говорите за кръст на прозорец, защото аз не мисля за червеникаво боядисан кръст на прозорец, а винаги за черен кръст като за обикновена груба бесилка - и така нататък. И ако някой искаше да каже на този човек как се работи с кръста, а именно с абсцисната и ординатната ос, в аналитичната геометрия, той би му го забранил. И ако Айнщайн му беше начертал абсцисата или ординатата, на ум щеше да му дойде грубата бесилка и нищо друго. Човек трябва само да погледне тези неща в истинския им контекст, тогава ще види какви сили действат в нашето време, за да ни водят в обратна посока от това, което, както може би е разбрала уважаемата публика, е толкова изключително необходимо за нашето време в социално, религиозно и научно отношение.

Нищо чудно, че въпросният автор казва нещо друго, което е изключително забележително. Представих това, което нарекох Акашови записи, като онова, чрез което човек се опитва да оформи мислите си по такъв начин, че да може да наблюдава формирането на света във вътрешна дейност. Трябваше да се съобразя с факта, че когато описва нещо подобно, човек активно поддържа вътрешното си състояние на ума и че издига това състояние на ума в свободна духовност до свръхсетивната сфера. Но този човек казва следното: „И - вярвате ми или не - това

отричане дори не е толкова трудно за мен. Ако д-р Щайнер искаше да ми представи илюстрирано луксозно издание на Акашовите записи, дори нямаше да го прочета.“ Е, този човек си мисли, че може да му се случи да му бъде представено илюстрирано луксозно издание на Акашовите записи, за да може пасивно да се отдаде на себе си, така че никой да не очаква от него да се занимава с вътрешна душевна дейност.

Абсолютно необходимо е в наше време онези, които искат да работят с възходящите сили, да гледат на подобни явления без омраза или антипатия, а такива, каквито са, всички сили на възхода и всички сили на упадъка. Много хора стоят там и дори не могат да забележат, че имат тези преходни сили в себе си, а много други хора, хиляди и хиляди хора, се втурват след тях. Те се втурват след такива пасивни религиозни натури, защото искат да останат пасивни, защото не искат това, което е толкова необходимо: обективност, обективна същност, тоест схващане на свръхсетивното в свободната духовност. Това изисква активно вътрешно душевно състояние, свободно вътрешно душевно състояние.

Ето какво бих искал да кажа накратко накрая: Антропософската духовна наука се стреми да култивира свръхсетивно познание, познание, което води до такива резултати, каквито обобщих в предходните дни и днес. Тази антропософска духовна наука не се стреми да води до мъртви понятия, които говорят само за мъртва външна реалност. Антропософската духовна наука не иска да ограничава науката, познанието, до онези резултати, които се получават като изсъхнали листа от абстрактния ум от външната сетивна реалност и които, когато се пренесат в човешката душа като изсъхнали листа, изсъхват и чрез своето увяхване отслабват вътрешната сила на човешкото същество.

Антропософската духовна наука иска по-скоро да донесе в своите резултати истински плодове на живота, а не изсъхнали листа, плодове на живота, които могат да станат духовна храна за живата душа, точно както кръвта в кръвообращението си носи храна на тялото. Но за да бъде това възможно, духовната наука се нуждае от въздуха на свободата. Самото знание трябва да бъде преместено в духовния въздух на свободата, онази свобода, която може да събуди най-дълбоките дълбини на човешката душа към знание, но която може да я събуди и към истински свободно действие, към действие, което може да установи хармония, социална хармония, между човешките същества. Защото това, което по необходимост трябва да се случи в социалния организъм от настоящето до близкото бъдеще, в крайна сметка трябва да произлезе от това, което напълно съзнателният човек постига в свободното познание, може да преживее в най-съкровениите дълбини на душата като свободен плод на това познание и от своя страна може да се осъществи като социално действие в цялото човешко общество, в цялото човешко развитие, така че да води човечеството от настоящето към близкото бъдеще не чрез сили на упадък, а чрез сили на възход, към нови човешки, лечебни и творчески неща.

